

XXVI И

I

НИ

КР

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

STACKS

III 15 1978

PK301

C.G.

V-1

ГДЕ ЈЕ ШТО

ДЕО ПРВИ

Записници одбора Чупићеве задужбине.

	СТРАНА
Састанак 31. јануара 1886	V
Састанак 4. септембра 1886.	X
Састанак 23. децембра 1886	IX

ДЕО ДРУГИ

1. Белешке к историји Шапца и шабачке владичанске столице од Стојана Новаковића	1
2. Одломци из историје Београда од *	35
Кооперација је природно-економска категорија — од	
3. Раше Милошевића	157
4. «Лонца» к историји речи српскога језика—од Стојана Новаковића	195
5. Псалтир и епистола Виценца Вуковића од 1546 годи- не, прилог к библиографији старих штампаних књи- га српских — од Стојана Новаковића	200
6. Римско-византијско право и народни правни обичаји — право првенства рођака или суседа при купо- вини земље — од Стојана Новаковића	214
7. Српски арханђелски манастир у Јерусалиму — задуж- бина краља Милутина — од Н. Дучића архи- мандрита.	235

САСТАНАК
ОДБОРА ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ

31 Јануара 1886 г.

Били су: председник М. Ђ. Милићевић; чланови : Стојан Новаковић, Стојан Бошковић, Мита Ракић, прота Јаков Павловић и Живојин П. Симић.

1.

Председник напомену да је ово годишњи састанак Одборов, који се држи обично на дан смрти покојнога Николе Чупића. У кратком говору исказа како би требало овом приликом рећи коју реч о заслуги покојниковој за просвету у народу српском, ну да та потреба отпада по што је за оцену значаја задужбине и заслуге покојникове највиђеније сведочанство то што је ова задужбина, за 16 година које су се данас навршиле од Чупићеве смрти, дала српскоме народу 25 књижевних дела одабране садржине, која су се разишла у народ у 25.000 књига, и да, поред тога, има данас 72.000 динара готовине која се крћити не сме.

Одбор је ову изјаву примио са задовољством.

2.

Деловођа и благајник одборски Жив. П. Симић прочитао је, по том, годишњи извештај о раду одборову, о стању фонда. Тај извештај гласи;

Рачунаћи и годишњи састанак, држан 31 јануара 1885 године, Одбор је у време од 31 јануара прошле до 31 јануара ове године држао свега четири састанка. На тим састанцима рађено је од књижевних послова ово :

1. Читан је чланак г. Стојана Бошковића *»Слике из реформације,«* намењен за *»Годишњицу ;«* примљен је и наштампан у VIII *»Годишњици.«*

2. Читана је расправа г. Михаила Ђуровића, *»О самогласницима Старог Славенског и Српског језика,«* намењена за *»Годишњицу.«* — Враћена је писцу, јер је сувише специјалне садржине, те није за *Годишњицу.*

3. Читан је наставак чланка *»Одломци из историје Београда.«* — Примљен је и наштампан је у VIII *»Годишњици.«*

4. Читан је чланак г. Стојана Новаковића *»Белешке о Ђури Даничићу, прилог к историји српске књижевности,«* намењен за *»Годишњицу.«* Примљен је и штампан у VIII *»Годишњици.«*

5. Читан је чланак г. Чеде Мијатовића *»Госпођа Јела Балчићка,«* намењен за *»Годишњицу.«* — Примљен је и одлучено је да се штампа у VIII *Годишњици,«* али није наштампан, јер су чланци, који су пре њега ушли у *Годишњицу,* заузели много простора. Наштампаће се у IX *»Годишњици.«*

6. Поднето је одбору једно дело, које је превео г. Никола Тодоровић, предавач, да се изда о трошку Чупићеве Задужбине. Ну по што преводилац није назначио ни име писца ни име дела, враћено му је да назначи од кога је дело, каки му је наслов, и да приложи оригинално дело. —

Стање фонда за ово време овакво је :

Које од књижара за продате »Годишњице,« које интереса на стални капитал, које из готовине из управе фондова, примљено је свега 7.531·36 динара.

Издато је за штампање и повез књига, на награду писцима, на администрацију и послугу свега 7519·84 дин.

Остаје готовине 11·52 динара.

Међу тим има још да се исплати нешто хонорара писцима и штампа и повез VIII »Годишњице.« —

Капитал (стални) код управе фондова износи 72.000 динара.

1. маја ове године примиће се 1800 динара интереса на горњи капитал од управе фондова за полгође од 1 новембра 1885 до маја 1886 године.

Задужбини припадају јоште и три лоза номиналне вредности 120 фор.

*Деловођа-благајник
члан одбора,*

Жив. Ј. Симић

Одбор је примио к знању овај извештај, и одлучио да се да јавности уза записник овог састанка.

3.

Г. г. Прота Јаков Павловић и Мита Ракић, умољени од Одбора, прегледали су рачуне благајникове. Нашли су да су рачуни уредни и тачни и оверили су их.

Одбор је њихов реферат о тачности рачуна примио к знању.

4.

Повео се говор о остатку извеснога дуга задужбини г-ђе Ленке А. Николића.

VIII

Одлучено је да председник умоли г. Марка Стојановића, правозаступника, да ту ствар размотри и оконча.

5.

Председник приказује продужење чланка *»Одломци из Историје Београда,«* намењен за *»Годишњицу.«*

Одлучено је да се прими и наштампа у IX *»Годишњици.«*

6.

Г. Стојан Новаковић чита свој чланак *»Две три речи из историје Шапца и шабачке владичанске столице.«*

Одлучено је да се прими и да се наштампа у IX *»Годишњици.«*

7.

Председник приказа Одбору чланак г. Раше Милошевића *»Кооперација је природно-економска категорија.«* Намењен за *»Годишњицу.«*

По што је г. Мита Ракић изјавио да је расправу прочитао, и налази да може поднети да се штампа у *»Годишњици,«* одлучено је да се иста расправа наштампа у IX *»Годишњици.«*

8.

Председник јави да је VIII *»Годишњица«* наштампана и да јој треба одредити пену.

Одлучено је да и VIII *»Годишњици«* буде продајна цена 3 динара.

9.

Председник саопшти писмо г. д-ра Валенте, у ком вели да су му сву књижницу у Пироту опљачкали и однели Бугари ; па моли Одбор да му поклони издања задужбине.

Одлучено је да му се даду књиге којих Одбор буде имао.

10.

Председник позва Одбор да, по уредби, избере новог председника, и новог деловођу за годину која наступа.

Одлучено је да председник Одбору остане и даље г. М. Ђ. Милићевић, а деловођа и благајник г. Жив. П. Симић.

Председник,

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

Члан, деловођа,

Жив. П. СИМИЋ

САСТАНАК

ОДБОРА ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ

4. Септембра 1886 г.

Били су: председник М. Ђ. Милићевић; чланови: Ст. Новаковић, Ст. Бошковић, Мита Ракић, Свет. Николајевић, Ђ. Малетић, прота Јаков Павловић, Сава Сретеновић и Ж. П. Симић.

На овом састанку г. Стојан Новаковић читао је своје чланке:

1, „Римско-византијско право и народни правни обичаји, — Право првенства рођака и суседа при куповини земље.“

2, „Псалтир и епистола Виценца Вуковића од 1546 године“ — прилог к библиографији старих штампаних књига српских.

3, „Лонца“, — к историји речи српскога језика.

Сви су ови чланци примљени да се наштампају у „Годишњици.“

Председник,

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

Деловођа,

ЖИВ. П. СИМИЋ

САСТАНАК

ОДБОРА ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ

23. Децембра 1886 г.

Били су: председник М. Ђ. Милићевић, и чланови
Др. Јосиф Панчић, Ђ. Малетић, Ст. Бошковић, прота
Јаков Павловић и Свет. Вуловић.

Ђак Велике Школе, Сима Томић, моли да му се као
сиромасу, даду Годишњице на дар.

Пошто се од Ректора добио извештај да је молилац
врло добар ђак а велики сиромас, одлучено је да му се
може дати по 1 књига од Годишњица којих још има.

Управа Српске Књижнице Певачког Друштва у Фочи
моли за »Годишњице«.

Одлучено је да се пошље што се има.

Прочитан је чланак г. Архимандрита Дучића »Срп-
ски арханђелски манастир у Јерусалиму«, намењен за
»Годишњицу«.

Одлучено је : да се у »Годишњицу« прими, и писцу
да награда од табака по постављеној норми.

Председник одбора,

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

Б Е Л Е Ш К Е

К ИСТОРИЈИ ШАПЦА И ШАБАЧКЕ ВЛАДИЧАНСКЕ СТОЛИЦЕ

ОД

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА.

Мало се зна о прошлости Шапца, али опет сваки готово зна, да је то нова варош и да су јој у 1470 те-меље ударили Турци, сазидавши за своје стратегичке потребе град шабачки.

За чудо је, да су и села око Шапца већином нова. И ма да немамо много споменика, у којима би се имена места из околине Шапца помињала, оно мало имена места што се помињу у два три споменика скоро се ни-како данас не налазе. Толико се на томе крају предру-гојачавало и мењало.

Најстарији споменик, у коме се налазе нека топо-графска имена из околине шабачке, јесте раваничка повеља цара Лазара од 1381 године, споменик пун интересних података. Тај споменик је трудом д-ра Ј. Суботића на-штампан у Српском Летопису за 1847, књ. IV.* Још у Годишњици III, 294, где сам писао о баштини цара Лазара,

*) Г. А. Сандић издао је фотографски снимак целе дипломе и печата 1885 године. На основу тога и на основу прома-трања оригинала г. М. Валтровић је у „Старинару“ за 1885 св. 4 доказивао, да је диплома, која се до сад сматрала као оригинал, препис познијег времена.

Годишњица IX

1

поделио сам села која је том повељом Лазар дао Раваници, на шест група према шест предела којима они нападаху. Прво су села у пределу самога манастира Раванице с обе стране Мораве у данашњем ђупријском и јагодинском округу уз Мораву и низ Мораву. Друго су села око Новог Брда и у изворном пределу јужне Мораве. Треће су села у Браничеву. Четврто села у Кучеву (Пеку). *Пето села у Мачви (у данашњој шабачкој Посавини).* *Шесто села у Битви у данашњем мачванском срезу.*

Да видимо, дакле, шта је цар Лазар на томе крају приложио Раваници.

И јеште приложи — пише повеља — господство ми у Мачви: село Подгорицу, село Поповце, село Брековице, село Овош, село Брекова, село Стаглово, село Власеница, село Звезд, село други Звезд, село Чаљ, село Грм, село Братишчици, село Сотинци, село Лука.

Између тих села, која су сва била у једној групи, јер им се хатар од један пут обележава, данас има само Власеница и Звезд. О другима нема спомена. Могло би се нагађати да су, може бити, ондашњи Поповци данашње Хоцино село, али без основа. Боље је, дакле, да видимо још границе хатара. Оне су обележене овако.

От Саве више Попов'ц на Рвеницу на крстоношн хрст, на Гњиоци, на Коклчеву границу, за Брековицу на Дубоки Поток посред горе на Мاستихин дуб междy Вла-сеницу и междy Ђурезино на гробљице, и от гробљиц на голмилу на део путем деоним под Кунпакe на Чрнобрње, от Чрнобрње код великаго цера хатар на Првошеву границу на Уљешин брод над Прховом, на једину гра-ницу код Дреновца, на могиле хатар, на Тополу, на трнову међу уз Саву.

У овим границама имамо још само име садашњег села Прхова као нову тачку за оријентовање; имамо име Дреновац, које би нас могло упућивати на садашње мач-

вачко село Дреновац, и имамо име Рвеницу, које значи прокоп или канал, и може такође у неколико оријентовању послужити. Али да бисмо имали пред собом цео потребан материјал, навешћемо још и остала два места о селима у Битви и о границама њиховим.

И јеште приложи господство ми у Битве село Турово, село Михолки, село Црквеница, село Кикиници, село Ку-мани, село Полимики (Полимићи), село Судомира, село Велојевци, село Дреновци, село доњи Дреновци, село Лу-кари, село Обичевци, село Чашињије, село Варашовци, село Жавица.

Хатари же их: от Сава Нерадова рвеница на Глогову греду за Црну Млаку междy Полемиће доње и горње на велику Тополу, на Боговића сече хатар, междy Маглићи и междy Чрмчином, на Сеаној хатар, междy Велојевци и междy Поповци у велики храст, междy Велојевци и междy Грубановци на полу-хатар, и междy Дедојевци и междy Дреновце на велики храст, междy Данишевце и междy Турово на полу-хатар и междy Србавце и междy Обиченовце окол врле јаблке хатар, посред Грштерова поља у Језер и грага сниже Турова и половине граге на Луке.

У овоме имамо за оријентовање прво Битву, поток у Мачви, даље: село Дреновце горње и доње (сад је само Дреновац), Глогову греду место, које се може везати за садашње село Глоговац, Црну Млаку, која се може везати за Црну Бару, и Поповце, које и у овој и у оној првој групи села долази, те за то посредно оријентовању помаже. Кад бисмо имали добар топографски речник свију мѣсних назвања из те околине, свију сеоских одељака и иначе разних места, овај би се посао без сумње лепше расправио. Овако морамо натезати с ово мало што је при руци.

Кад се промотре међе прве групе, оне почињу Поповцима и Рвеницом више њих, међу последњим селима имају Звезд и међу последњим међама Угљешин Брод над Прховом; кад се пак промотре међе друге групе, оне почињу непознатим селима, али имају на крају Дреновац, и у међама имају при крају и Дреновац и Поповце и Језер (данас Јерез) који је сниже Битве, а у почетку се у међама спомиње Глогова греда и Црна Млака. То значи да су међе почињале од горњег краја, па се свршавале на доњем. И према томе су Поповци били село на граници Битве, а пошто је у овој последњој био Дреновац, то је граница Дреновачког хатара била граница првој и другој групи. Пошто у прву групу није ишло Прхово, а јесте Звезд и Власеница, то је иста група на истоку граничила хатаром тих села, и у њу је ишло и место на коме је сад Шабац. Да је негде у равни у којој је сад Шабац било и село Поповци, види се по Рвеници која је била више Поповца. Колико би нам помогао какав опширнији списак мѣсних имена, види се по једноме. Вук Ст. Караџић у своме Речнику забележио је реч *Ревеница* и при њој као тумачење: у Мачви као поток који тече из Бара и код Дреновца утјече у Саву. Сва је прилика, да је то Рвеница цар-Лазареве раваничке повеље, и онда је још јасније, да су Поповци били негде међу Шапцем и Дреновцем.

Из горе наведеног извода имена види се, да нити Шапца има међу њима, нити пак онде поменутих места данас има око Шапца.

Једно има, по чему би се нешто мало (и ако врло несигурно) дало мислити. На другом месту повеље цар Лазар даје и друге изворе прихода цркви. Међу тима је дао и два *панађура* у Мачве у Подгорици, Свети Георгије и јесени. Познато је да се и сад о Ђурђевој панађури у Тополику пиже Шапца. Горе смо

пронашли да је село Поповци било међу Дреновцем и Шанцем. У првој групи села, која се почиње горњим крајем, ред доноси на првом месту *Подгорицу*, а на другом Поповце. Подгорица би, дакле, имала такође бити негде у равници шабачкој заједно с Поповцима. А панађур тополички о Ђурђеву дне, као да се и до сад сачувао као неки спомен од Подгорице, која се, може бити, гдегод онде у околини уз Думачу налазила.¹

Толико се о прошлости околине шабачке можемо научити из раваничке повеље цара Лазара.

У првим писаним споменицима, у којима се помиње Шабач налазимо да се он зове покрај тога имена још и именом **Заслонъ**. Први краљ **Матнѣшъ и Воуѣъ деспотъ Заслонъ градъ на рѣци Сленъ, нѣже зовѣтъ се Шабачъ**. Име *Заслон* долази, дакле, на овом крају и раније, пре него што су Шабач Турци сазидали. У 1458 години, кад је већ просидбом кћери деспота Лазара за босанскога краљевиха Стефана Томашевића (који ће касније као босански краљ бити погубљен од Турака) свршено било неко уједињење Србије са Босном, краљ Стефан Томаш је дао нека села и повластице Степану Ратковићу великом логотету српском. Међу њима дао му је у *Мачви село Вучи и село Полусак и заселак Димковци*. У истом писму спомиње се ово последње село још један пут у некој промени: *и село Димковци кон Заслона*. *Вучи у Мачви* сва је при-

¹ Пошто су ове претпоставке написане, молио сам г. Ник. Д. Стефановића, начелника округа шабачког, да распита шта тамо најстарији људи знају о панађуру у Тополику. Г. Н. Стефановић ми је одговорио, да је панађур у Тополику заведен за време првога устанка, да је, после другог устанка, кад се Србија ослободила и уредила обновљен. Ја сам ипак оставио недарнуте своје претпоставке, како сам их први пут извео држећи да је од вредности и сам избор тога свеца, и ако данашњи људи за старије време мало памте.

лика да су садашња *Вучевица* среза посаво-тамнавског у близини горе помињатих села. У том би случају Заслон био или неко село, или још пре неки брег или греда планинска. Али су све ово само претпоставке.

* * *

С тога ћемо прећи на само време, у које су Турци основали град шабачки.

Тај посао тада у оно доба турске историје, кад се после покоренја главних делова Босне и Србије ишло с једне стране томе, да се освојење ових земаља доврши и граница — која још није била чисто Савом и Дунавом — покрај тих река пружи, а с друге стране томе, да се освојење и преко тих река пренесе у краљевину Угарску.

Турци су узели Смедерево и Жрнов (град на Авали више Београда), али је у рукама угарским остао Београд. Турци су узели Бобовац, Сарајево и све скоро босанске градове, али су Маџари од њих повратили Јајце и одржали се у њему. *Јајце* је бранило сву северозападњу Босну. Пре него што би се освојио Београд, тада први на реду јак угарски град, није било могућно кретати се даље у Угарску. Београд је био капија за Будим, јер је он чувао Саву, а прелазак из Смедерева отварао је само Потисје и леву страну угарскога Подунавља, на којој се није могао дати одсудан удар, пошто се престоница Угарске на десној страни Подунавља налазила. Пре него што би се даље пошло у озбиљна освајања, Турцима је требало узети ова два града. И Турци почну мислити, како ће да начине клин један између Јајца и Београда, који би у исти мах претио путу будимском, повратној линији београдској и леђима Београда. Они су тражили место, на које ће се наслањати њихова страховита унадања у Славонију и у Срем, с којег ће моћи непрекидно сипати огањ узнеми-

рсна у Угарску. Онима који су о овоме имали да мисле падну очи на мачванску Посавину и на околину садашњег Шапца.

Угарски писци су забележили, да је Шабац сазидан 1470 године, потпуно дакле у вези с оним систематичким нападима, које су Турци у то време са својом брзом коњицом почели пуштати на Славонију и на западне стране, простирући њима изненађење, страх и ужас. При познатом начину коњичко-четничког турског војевања, градови Београд и Јајце заштићавали су само у извесној мери, у колико би се сталног освајања тицало. Околне пак области остале су савршено без одбране пред свима пролазним повременим нападима. Подизањем Шапца хтела се томе четничко - коњичком војевању дати још шири основица и поуздана повратна линија. Шабацки град, као тврда тачка, требало је још да раздваја Јајце од Београда и да испадима у области позади тих градова и њихову сигурност сваки час у питање доводи. Колико се ова намера схватала у самој Угарској и колико се у опште држало на нову војничку позицију Шабац, може се видети по томе, како је тај град сазидан. Послата је турска војска од 20000 људи, којој је било задатак да заштићава грађење Шапца. грађење је ишло тако брзо, да је скоро свршено било онда кад је сазнао краљ угарски Матија Корвин, који је у исти мах био забављен ратом у Чешкој, те се тога ради и сам тамо бавио. Војска је угарска, истина, послана да грађење спречава, али због велике Саве и јаче турске силе на десној обали, није се могло што озбиљније ни покушати. Има белешка да је краљ Матија наредио и да су по његовој наредби калочки архиепископ Гаврило и Јов. Унгор, подигли нову тврђаву спрoћу Шапца на левој обали Сави. Не знамо ништа о овој тврђави, ни да ли се од ње на сремској страни какви трагови налазе. Пошто је град саграђен,

Турци су у њему држали јаке посаде, у којима је бивало по 5000 људи, и много су полагали на тај положај. Сувремени писци хвалили су јако нову шабачку тврђаву као веома јаку. Велику је снагу давао граду раван и баровит положај, на коме се нигде у близини не налази положај згодан за нападача, и на коме су се канали с водом и баровити неприступни простори могли по вољи распирити и подизати, где се год и колико се год хтело. Али писци онога времена нарочито хвале сама утврђења тога новог града, о коме се тада много говорило. Пишу, да су та утврђења била сазидана особитим начином од земље и палисада, да је у њима било кула, ровова и бедема, оружја и бранилаца, како се само могло замислити. По свима сувременим описима види се да су грађење и утврђивање Шапца руководили фортификатери, који су водили рачуна од артиљерије, и да је онда тај начин утврђивања отворио нову периоду у начинима утврђивања спрам снаге новог оружја. Може бити, да се и из тога новог начина утврђивања да објаснити оно име *заслон град* на *реце Саве* *иже* *зове* *се Шабач*, као што нам пишу летописци. Могло би се узети, да се хтело рећи да је тај град био састављен само од *заслона* или *заклона* од артиљеријске или пушчане ватре. Али овоме схватању противи се горе наведена босанска повеља од 1458, у којој се, као што смо мало пре навели, чита: *село Диликови* *кон Заслона*. Није јасно, шта ту *Заслон* значи, али је очевидно да значи неко место, и пошто се то место спомиње с тим именом пре него што је град сазидан, не да се из начина зидања града име места изводити.

Баш у то време кад је Шабач сазидан, поводом тим и поводом непрестаних турских четних напада на Угарску и Аустрију, спремао се у Угарској велики рат на Турску. Прва нападава линија окренута је била Шапцу, и први ударац у том рату спреман је на тај град. У Но-

вембру 1475 дође краљ Матија Корвин, син Сибињанина Јанка, са 10000 војника на Шабац. Маџарски историци пишу, да се тада у Шапцу налазило 5000 одабраних јањичара, којима је султан сам собом перјанице у турбане позадевао. Осим посаде у граду, на три миље далеко налазио се турски војнички стан. Краљ Матија је собом, на једном чамцу, изложен ватри из града, проматрао положај. На тај турски стан одреди он једно одељење војске, а против града почне редовну опсадну борбу. Пуцало се на град из топова и из старих машина, којима се камење бацало и које су пре топова при опсадама у обичају биле. Нападало се копањем јаркова, кроз које су се војници граду приближавали, и засипањем шанчева земљом и пругама. На послетку је град узет једним војничким лукавством, тако рећи на очи онога спољног турског логора. Више пута узалуд покушавши, да га узме, краљ Матија најпосле ово уради. Сакрије један део војске на згодном месту, па се, после једног одбијеног јуриша, врати. Турска посада, разуме се, не знајући за сакривену војску, а видећи да је нападна војска одступила, и мислећи да у тај мах више нападања нема, остави положаје и преда се одмору. Али чим се смркне, оне сакривене чете изађу и без икаква отпора пређу зидове. Чим оне почну борбу у унутрашњости града, и краљ споља обнови јуриш. Сва посада буде нешто исечена, нешто пак у ропство одведена.

Угарски извори говоре само о своме краљу Матији, не помињући саставне делове његове војске. По говору пак наших извора можемо судити, да је у тој војсци било много наших људи, пошто је и онако природно, да је у тај рат кренута војска из околине, у којој се само наш народ налазио. Неколико година пре овога рата, у намери да за се задобије симпатије српске, краљ Матија је у неку руку обновио и угашено већ, али свакоме живо у

памети достојанство *деспота краљевине Србије* и достојанство *краља Босне*, поклонивши прво своме властелину *Вуку Гргуреву Бранковићу*, *Змај-деспоту Вуку*, а друго своме властелину *Николи Илчокоме*. Оба су достојанства била, истина, само титуларна, али како је Вук Гргурев Бранковић био од деспотске породице и славан по јунаштву, то је ова титула у витешким његовим рукама више вредила него права власт у гдекојих слабостиња. У овом ратовању око Шапца уз краља се налазио и *Змај-деспот Вук*. За то наши летописи бележе тај догађај водехи рачуна од нашега учешћа, и за то они бележе тај догађај овим речима: *И тожде лето (6984—1476) прили краљ Матијаш и Вук деспот Заслон град на реци Сави иже зовет се Шабац, февара. к., и посла војску и пошали Сребрницу у Босне и презгна у Срем*. Угарски историци говоре, да је после узеха Шапца краљ Матија отишао с војском к Млеткама¹. Даље војевање, дакле, во-

¹ Повод томе опет је био у Шапцу, и овако се описује у Енгеловој Историји Угарске. Кад је краљ Матија узео Шабац, војници његови нађу међу пленом два бурета млетачких стрела са млетачким белегом на буретима. Вероломни Млечићи очевидно су, противно уговору, продавали те стреле Турцима за рат против Маџара. Краљ Матија скупи своје великаше, покаже им шта је нађено, пожали се горко на вероломство млетачко, и зарече се да ће од њих узети оно што су за те стреле добили. И с места пође са својом војском од Шапца у Петров Гвозд, отворено говорећи да хоће да казни Млечиће. Сињорија млетачка пошле преда њ двадесет и четири изасланика, све старе људе у бело обучене, да га умилостиве и од њега мир испросе. Краљ обећа и мир и опроштај, с погледом да се њему плати штета од Турака за оне стреле узето, с тим да о првом Турђеву дану млетачки изаславик повце у његову престоницу донесе. Кад се млетачки посланик јави, он на аудијенцији преда краљу сјајно столско стаклено посуђе од млетачкога кристалног стакла, и стаде правдати сињорију, да није она допустила да се стреле Тур-

дило се сигурно под заповедништвом српскога деспота, Ратовање се по том окренуло јужно у Србију, као што се из наведенога текста по спомињању Сребрнице види. На другу страну пак оно се управило ка Смедереву. А да је заиста вођено под заповедништвом српског деспота Вука Гргурева Бранковића, види се по другој белешци летописчевој из исте године, која гласи : *И расиша Вук деспот Ковчин у Банату прама Смедереву.*

Са освојењем Шапца ишла је и сва стара Мачва, а то је: цела водопађа Колубаре и Тамнаве са оним крајем између Цера, Дрине и Саве, заједно с Подрињем до садашњих ужичких граница. Маџари су већ тада држали Београд са непосредном облашћу, а то је било тадашњој Мачви на Истоку, а држали су, премда не стално, и добар део северне Босне, која је била ближе Сави.¹ У овај мах, у пролеће 1476, они су по свој прилици, заузели сав овај

цма продаду, него да су то учинили лакоми приватни трговци. Краљ не одговори ништа, него нареди, да се после аудијенције трговци позову на ручак. При ручку поклоњено столско посуђе стајаше на столу за послуживање. Кад су треће јело носили, један слуга запне као бајаги случајно, превали сто, и полупа поклоњено посуђе. Са свим мирно нареди Краљ да се комади изнесу, и осмешкујући се дода, како тако красан дар за тренутак ишчезе као да га ни било није. За тим заповеди, да се на оно место намести златно посуђе. Други слуга наново преврне сто, посуђе попада, али се само улупи. Краљ ћерећи, како злато и угнуто и разбијено опет остаје злато. После тога није хтео никако да прими посланике, а војсци нареди да полази на Млетке. Посланици тада схвате да за шабачке стреле треба донети злато и златно посуђе, и кад тако ураде, онда се краљ Матија смири.

¹ То се види по актима угарске управе. Још у 1520 Угри су држали у рукама : Тешањ, Сребрник (у Босни) и Соко. По томе се види како је била повучена граница. То се види и из мира закљученога на седам година 20 Августа 1503 године.

крај. И тај крај је умножавао ону власт коју је над Сремом имао деспот српски, и чинио је са Сремом заједно једну заокругљену групу српске земље под угарском влашћу. Та српска земља са Београдом на челу била је у тај мах прибежиште свему српскоме, и она се, с малим променама, од тада па до 1521 непрестано тако налазила. Народне је песме певају као једну земљу и смештају на њу, као на театар радње дела последњих средњовековних српских витезова: браће Јакшића и Змај-деспота Вука. У песми о деоби Јакшића пева се, како Јакшић Дмитар и Јакшић Богдан деле очевину, па се говори:

Дмитар узе земљу Каравлашку,
 Каравлашку и Карабогданску
 И сав Банат до воде Дунава;
*Богдан узе Сријем земљу равну,
 Сријем земљу и равно Посавље
 И Србију до Ужица града.*

У Богдановом делу види се овај српски крај под угарском круном од 1476 до 1521. То је пало у руке Мађарима освојењем Шапца 1476.

Из свега што је овде наведено, види се у исти мах, какав је значај за Турке имао дубоко у угарске просторије истурени град Шабац. За то је у ондашњем хришћанском свету освојење Шапца сматрано као велика хришћанска победа. Римски папа и млетачка република послаше нарочите посланике, да краљу Матији овај успех честирају, и — што је још лепше — послаше му у помоћ 93000 дуката.

* * *

Основан у 1470 од Турака и за њихове намере у сличним приликама какве су у 1428—1430 подизање Смедерева изазвале, Шабац је, дакле, 1476 видео под беде-

мимо својим једнога од најславнијих угарских краљева, краља Матију Корвина, сина Сибињанина Јанка, који је првом редовном опсадом против, тада посве новог, града шабачкога управљао. Прешавши у руке Угрима, с којима су у то време и Срби потпуно заједнички држали, Шабач је свршио своју прву периоду. Са угарском заставом на шабачким бедемима почиње нова периода овога града, који је, међу тим, остао нишан турским нападима, кад год би се они понављали, све докле није на послетку и опет прешао у руке својим оснивачима, и докле се падом његовим није у 1521 години обележио управо и пад Угарске као велике краљевине и силно потискивање к северу турских граница и турских освојења.

Пошто је Србија показала на Косову и пре него што се одсудно почела примцати својој коначној државној пропасти — кад би се год за судбину ове државе у своме властитом интересу Угарска бринула, истицан је опште-хришћански задатак тадашње заједничке политике : да се Турци истерају из Европе — а кад су они и Цариград освојили : да се од њих Цариград поврати. Неколики су збиљски покушаји доиста чињени, и у један два маха, 1443 и 1444, изгледало је, да ће се тај задатак извршити и постићи. Краљ угарски Владислав Леђанин (Пољак) платио је животом код Варне, доиста у близини Цаиграда, ово веровање, које се, у тај мах, лако могло и остварити. После ових несрећних покушаја остало је у историји двоје на чисто : да се не могу Турци истерати из Европе, што су они најбоље потврдили освојењем Цариграда, и да се не може ослободити и себи повратити Србија. Ђурађ Бранковић, деспот српски, скончао је као трагична жртва ове борбе. После Србије дошла је у питање краљевина Угарска. Срећа је хтела, да је на престо њен у тај мах изабран славни краљ Матија Корвин, син Сибињанина Јанка, који је пи-

тање о паду Угарске за читава по века задржао. Али после његове смрти — у Угарској се опет укоренила слабост државна; после Матије Корвина није се нашло краља, који би угарску господу држао како треба у узди, и Угарска је почела све већма посртати и слабети, тако да је око 1520 и опет дошло питање о Угарској, и Турци су и опет почели тежити, да коначно доврше освојење балканског полуострва и да понесу своје заставе и преко Саве и Дунава у равнице старе Паноније. Какве су биле прилике у Угарској може се видети по томе, што је у 1521 била крајња беда и у финансијама и у војној управи те краљевине. Није било новаца да се држи најамна — ондашња регуларна или редовна — војска (солдати), која је била најпоузданија; нису имали чим ни снабдети потребном муницијом градове Београд и Шабац; читави су пак заплети били међу државном касом у Будиму, и командантима Шапца и Београда због неплаћених војничких плата и исплате сума које су ти команданти из своје кесе војницима чинили. Команданти су знали што чине, јер је акција већ била започела, и они су осећали шта чека њих и њихове градове. Пре него што је и кренута права турска војска, при крају 1520 године, догодило је се са осталим пограничним градовима који су још ближе турској граници лежали оно исто, што је због рђаве државне управе било са Београдом и Шапцем. Угарске скупштине су непрестано доносиле одлуке да се води брига о сигурности граница. Али та брига није вођена како треба. Паше турске које су биле над заузетим деловима Србије и Босне у Смедереву и у Сарајеву дознаду у каквом су стању погранични градови. С тога они, без сумње да би се уверили о тачности достава које су добијали, ударе сами на своју одговорност на градове Соко (у планинама подринског округа, 1862 разваљен), Сребрник (на северним границама Мајевице у Босни) и

Тешањ (у Босни). Градови им се предаду, а посаду они сву исеку, ма да су били уговорили да их пусте у животу. То је било пред крај 1520 године. По том огледу знало се како ће ићи и с осталим градовима. И у години 1521 ми видимо доиста где се креће и сам султан са великом силом, да доврши освојење балканског полуострва и да потисне северне границе царства к Сави и Дунаву. Већ у Фебруару 1521 године пошла је у три одељења силна војска из Дренопоља ка Дунаву. Посила је собом велике опсадне топове и све друго што треба за опсаду и нападање. Три хиљаде камила било је употребљено у тој војсци за пренос 300 топова, барута и олова, а 30000 камила ишло је за ношење хране и осталих животних потреба. Беглербег румелијски Ахмед-паша води је лево крило те војске, којему је као задатак био обележен Шабаци; средиште војске, у ком су били јањичари, спахије и асапи, најбоља војска турска, ишло је под предвођењем самога великог везира Пири-паше правце на Београд; десно крило војске, под предвођењем Мухамеда Михалоглија упутило се ка Ердељу. Султан Сулејман I, којему је ово била прва војна, пође са левим крилом на Шабаци. У томе се видало, како је смишљен цео рат. Да би се како ваља притеснио Београд и да би се на сигурно узео, одлучено је узети прво Шабаци, па кроз Срем, с леђа Београд притеснити на поуздану предају. Пошто су Соко и Сребрник били раније узети, овај се напад могао потпуно извршити.

С угарске стране је и тад стајало у тим градовима као и пре рата, у прошлој години. Свега је скупљено нешто мало војске, колико да се Срем брани. Градови су били остављени потпуно сами себи.

Шабаци је био први, на који је ударила турска војска. Ма да је с муницијом оскудно било, посада се шабачка бранила јуначки, тако да је спала само на 60 људи.

лика да су садашња *Вучевица* среза посаво-тамнавског у близини горе помињатих села. У том би случају *Заслон* био или неко село, или још пре неки брег или греда планинска. Али су све ово само претпоставке.

* * *

С тога ћемо прећи на само време, у које су Турци основали град шабачки.

Тај посао тада у оно доба турске историје, кад се после покоренја главних делова Босне и Србије ишло с једне стране томе, да се освојење ових земаља доврши и граница — која још није била чисто Савом и Дунавом — покрај тих река пружи, а с друге стране томе, да се освојење и преко тих река пренесе у краљевину Угарску.

Турци су узели Смедерево и Жрнов (град на Авали више Београда), али је у рукама угарским остао Београд. Турци су узели Бобовац, Сарајево и све скоро босанске градове, али су Маџари од њих повратили Јајце и одржали се у њему. *Јајце* је бранило сву северозападњу Босну. Пре него што би се освојио Београд, тада први на реду јак угарски град, није било могућно кретати се даље у Угарску. Београд је био капија за Будим, јер је он чувао Саву, а прелазак из Смедерева отварао је само Потисје и леву страну угарскога Подунавља, на којој се није могао дати одсудан удар, пошто се престоница Угарске на десној страни Подунавља налазила. Пре него што би се даље пошло у озбиљна освајања, Турцима је требало узети ова два града. И Турци почну мислити, како ће да начине клин један између Јајца и Београда, који би у исти мах претио путу будимском, повратној линији београдској и леђима Београда. Они су тражили место, на које ће се наслањати њихова страховита упадања у Славонију и у Срем, с којег ће моћи непрекидно сипати огањ узнеми-

рења у Угарску. Онима који су о овоме имали да мисле падну очи на мачванску Посавину и на околину садашњег Шапца.

Угарски писци су забележили, да је Шабац сазидан 1470 године, потпуно дакле у вези с оним систематичким нападима, које су Турци у то време са својом брзом коњицом почели пуштати на Славонију и на западне стране, простирући њима изненађење, страх и ужас. При познатом начину коњичко-четничког турског војевања, градови Београд и Јајце заштићавали су само у извесној мери, у колико би се сталног освајања тицало. Околне пак области остале су савршено без одбране пред свима пролазним повременим нападима. Подизањем Шапца хтела се томе четничко - коњичком војевању дати још шира основа и поуздана повратна линија. Шабачки град, као тврда тачка, требало је још да раздваја Јајце од Београда и да испадима у области позади тих градова и њихову сигурност сваки час у питање доводи. Колико се ова намера схватала у самој Угарској и колико се у опште држало на нову војничку позицију Шабац, може се видети по томе, како је тај град сазидан. Послата је турска војска од 20000 људи, којој је било задатак да заштићава грађење Шапца. грађење је ишло тако брзо, да је скоро свршено било онда кад је сазнао краљ угарски Матија Корвин, који је у исти мах био забављен ратом у Чешкој, те се тога ради и сам тамо бавио. Војска је угарска, истина, послана да грађење спречава, али због велике Саве и јаче турске силе на десној обали, није се могло што озбиљније ни покушати. Има белешка да је краљ Матија наредио и да су по његовој наредби калочки архиепископ Гаврило и Јов. Унгор, подигли нову тврђаву спрoћу Шапца на левој обали Сави. Не знамо ништа о овој тврђави, ни да ли се од ње на сремској страни какви трагови налазе. Пошто је град саграђен,

Турци су у њему држали јаке посаде, у којима је бивало по 5000 људи, и много су полагали на тај положај. Су-времени писци хвалили су јако нову шабачку тврђаву као веома јаку. Велику је снагу давао граду раван и баровит положај, на коме се нигде у близини не налази положај згодан за нападача, и на коме су се канали с водом и баровити неприступни простори могли по вољи распро-стирати и подизати, где се год и колико се год хтело. Али писци онога времена нарочито хвале сама утврђења тога новог града, о коме се тада много говорило. Пишу, да су та утврђења била сазидана особитим начином од земље и палисада, да је у њима било кула, ровова и бе-дема, оружја и бранилаца, како се само могло замислити. По свима савременим описима види се да су грађење и утврђивање Шапца руководили фортификатери, који су во-дили рачуна од артиљерије, и да је онда тај начин утвр-ђивања отворио нову периоду у начинима утврђивања спрам снаге новог оружја. Може бити, да се и из тога новог начина утврђивања да објаснити оно име *заслон град* на *реце Саве* *и* *џе* *зовет се Шабач*, као што нам пишу ле-тописци. Могло би се узети, да се хтело рећи да је тај град био састављен само од *заслона* или *заклона* од ар-тиљеријске или пушчане ватре. Али овоме схватању про-тивни се горе наведена босанска повеља од 1458, у којој се, као што смо мало пре навели, чита: *село Диликови* *кон Заслона*. Није јасно, шта ту *Заслон* значи, али је очевидно да значи неко место, и пошто се то место спо-миње с тим именом пре него што је град сазидан, не да се из начина зидања града име места изводити.

Баш у то време кад је Шабач сазидан, поводом тим и поводом непрестаних турских четних напада на Угар-ску и Аустрију, спремао се у Угарској велики рат на Турску. Прва напада на линија окренута је била Шапцу, и први ударац у том рату спреман је на тај град. У Но-

вембру 1475 дође краљ Матија Корвин, син Сибињанина Јанка, са 10000 војника на Шабац. Мађарски историци пишу, да се тада у Шапцу налазило 5000 одабраних јанџичара, којима је султан сам собом перјанице у турбане позадевао. Осим посаде у граду, на три миље далеко налазио се турски војнички стан. Краљ Матија је собом, на једном чамцу, изложен ватри из града, проматрао положај. На тај турски стан одреди он једно одељење војске, а против града почне редовну опсадну борбу. Пуцало се на град из топова и из старих машина, којима се камење бацало и које су пре топова при опсадама у обичају биле. Нападало се копањем јаркова, кроз које су се војници граду приближавали, и засипањем шанчева земљом и пругом. На посметку је град узет једним војничким лукавством, тако рећи на очи онога спољног турског логора. Више пута узалуд покушавши, да га узме, краљ Матија најпосле ово уради. Сакрије један део војске на згодном месту, па се, после једног одбијеног јуриша, врати. Турска посада, разуме се, не знајући за сакривену војску, а видећи да је нападна војска одступила, и мислећи да у тај мах више нападања нема, остави положаје и преда се одмору. Али чим се смркне, оне сакривене чете изађу и без икаква отпора пређу зидове. Чим оне почну борбу у унутрашњости града, и краљ споља обнови јуриш. Сва посада буде нешто исечена, нешто пак у ропство одведена.

Угарски извори говоре само о своме краљу Матији, не помињући саставне делове његове војске. По говору пак наших извора можемо судити, да је у тој војсци било много наших људи, пошто је и онако природно, да је у тај рат кренута војска из околине, у којој се само наш народ налазио. Неколико година пре овога рата, у намери да за се задобије симпатије српске, краљ Матија је у неку руку обновио и угашено већ, али свакоме живо у

памети достојанство *деспота краљевине Србије* и достојанство *краља Босне*, поклонивши прво своме властелину *Вуку Гргуреву Бранковићу*, *Змај-деспоту Вуку*, а друго своме властелину *Николи Илчиколе*. Оба су достојанства била, истина, само титуларна, али како је Вук Гргурев Бранковић био од деспотске породице и славан по јунаштву, то је ова титула у витешким његовим рукама више вредила него права власт у гдекојих слаботиња. У овом ратовању око Шапца уз краља се налазио и *Змај-деспот Вук*. За то наши летописи бележе тај догађај водџи рачуна од нашега учешћа, и за то они бележе тај догађај овим речима: *И тожде лето (6984—1476) прими краљ Матијаш и Вук деспот Заслон град на реци Сави иже зовет се Шабач, феврара. к., и посла војску и пошали Сребрницу у Босне и презна у Срем*. Угарски историчи говоре, да је после узећа Шапца краљ Матија отишао с војском к Млеткама¹. Даље војевање, дакле, во-

¹ Повод томе опет је био у Шапцу, и овако се описује у Енгеловој Историји Угарске. Кад је краљ Матија узео Шабач, војници његови нађу међу пленом два бурета млетачких стрела са млетачким белегом на буретима. Вероломни Млечићи очевидно су, противно уговору, продавали те стреле Турцима за рат против Маџара. Краљ Матија скупи своје великаше, покаже им шта је нађено, пожали се горко на вероломство млетачко. и зарече се да ће од њих узети оно што су за те стреле добили. И с места пође са својом војском од Шапца у Петров Гвозд, отворено говорећи да хоће да казни Млечиће. Синџорија млетачка пошле преда њ двадесет и четири изасланика, све старе људе у бело обучене, да га умилостиве и од њега мир испросе. Краљ обећа и мир и опроштај, с погледом да се њему плати што је од Турака за оне стреле узето, с тим да о првом Турђеву дану млетачки изасланик повце у његову престоницу донесе. Кад се млетачки посланик јави, он на аудијенцији преда краљу сјајно столско стаклено посуђе од млетачкога кристалног стакла, и стаде правдати сињорију, да није она допустила да се стреле Тур-

дило се сигурно под заповедништвом српскога деспота. Ратовање се по том окренуло јужно у Србију, као што се из наведенога текста по спомињању Сребрнице види. На другу страну пак оно се управило ка Смедереву. А да је заиста вођено под заповедништвом српског деспота Вука Гргурева Бранковића, види се по другој белешци летописчевој из исте године, која гласи: *И расипа Вук деспот Ковачи у Банату краља Смедерева.*

Са освојењем Шапца ишла је и сва стара Мачва, а то је: цела водопађа Колубаре и Тамнаве са оним крајем између Цера, Дрине и Саве, заједно с Подрињем до садашњих ужичких граница. Маџари су већ тада држали Београд са непосредном облашћу, а то је било тадашњој Мачви на Истоку, а држали су, премда не стално, и добар део северне Босне, која је била ближе Сави.¹ У овај мах, у пролеће 1476, они су по свој прилици, заузели сав овај

цма продаду, него да су то учинили лакоми приватни трговци. Краљ не одговори ништа, него нареди, да се после аудијенције трговци позову на ручак. При ручку поклоњено столско посуђе стајаше на столу за послуживање. Кад су треће јело носили, један слуга запне као бајаги случајно, превали сто, и подупа поклоњено посуђе. Са свим мирно нареди Краљ да се комади изнесу, и осмешкујући се дода, како тако красан дар за тренутак ишчезе као да га ни било није. За тим заповеди, да се на оно место намести златно посуђе. Други слуга наново преврне сто, посуђе пада, али се само улупи. Краљ ће рећи, како злато и угнуто и разбијено опет остаје злато. После тога није хтео никако да прими посланике, а војсци нареди да полази на Млетке. Посланици тада схвате да за шабачке стреле треба донети злато и златно посуђе, и кад тако ураде, онда се краљ Матија смири.

¹ То се види по актима угарске управе. Још у 1520 Угри су држали у рукама: Тешањ, Сребрник (у Босни) и Соко. По томе се види како је била повучена граница. То се види и из мира закљученога на седам година 20 Августа 1503 године.

лика да су садашња *Вучевица* среза посаво-тамнавског у близини горе помињатих села. У том би случају *Заслон* био или неко село, или још пре неки брег или греда планинска. Али су све ово само претпоставке.

* * *

С тога ћемо прећи на само време, у које су Турци основали град шабачки.

Тај посао тада у оно доба турске историје, кад се после покоренја главних делова Босне и Србије ишло с једне стране томе, да се освојење ових земаља доврши и граница — која још није била чисто Савом и Дунавом — покрај тих река пружи, а с друге стране томе, да се освојење и преко тих река пренесе у краљевину Угарску.

Турци су узели Смедерево и Жрнов (град на Авали више Београда), али је у рукама угарским остао Београд. Турци су узели Бобовац, Сарајево и све скоро босанске градове, али су Маџари од њих повратили Јајце и одржали се у њему. *Јајце* је бранило сву северозападњу Босну. Пре него што би се освојио Београд, тада први на реду јак угарски град, није било могућно кретати се даље у Угарску. Београд је био капија за Будим, јер је он чувао Саву, а прелазак из Смедерева отварао је само Потисје и леву страну угарскога Подунавља, на којој се није могао дати одсудан удар, пошто се престоница Угарске на десној страни Подунавља налазила. Пре него што би се даље пошло у озбиљна освајања, Турцима је требало узети ова два града. И Турци почну мислити, како ће да начине клин један између Јајца и Београда, који би у исти мах претио путу будимском, повратној линији београдској и леђима Београда. Они су тражили место, на које ће се наслањати њихова страховита упадања у Славонију и у Срем, с којег ће моћи непрекидно сипати огањ узнеми-

рена у Угарску. Онима који су о овоме имали да мисле падну очи на мачванску Посавину и на околину садашњег Шапца.

Угарски писци су забележили, да је Шабац сазидан 1470 године, потпуно дакле у вези с оним систематичким нападима, које су Турци у то време са својом брзом коњицом почели пуштати на Славонију и на западне стране, простирући њима изненађење, страх и ужас. При познатом начину коњичко-четничког турског војевања, градови Београд и Јајце заштићавали су само у извесној мери, у колико би се сталног освајања тицало. Околне пак области остале су савршено без одбране пред свима пролазним повременим нападима. Подизањем Шапца хтела се томе четничко - коњичком војевању дати још шири основица и поуздана повратна линија. Шабачки град, као тврда тачка, требало је још да раздваја Јајце од Београда и да испадима у области позади тих градова и њихову сигурност сваки час у питање доводи. Колико се ова намера схватала у самој Угарској и колико се у опште држало на нову војничку позицију Шабац, може се видети по томе, како је тај град сазидан. Послата је турска војска од 20000 људи, којој је било задатак да заштићава грађење Шапца. грађење је ишло тако брзо, да је скоро свршено било онда кад је сазнао краљ угарски Матија Корвин, који је у исти мах био забављен ратом у Чешкој, те се тога ради и сам тамо бавио. Војска је угарска, истина, послана да грађење спречава, али због велике Саве и јаче турске силе на десној обали, није се могло што озбиљније ни покушати. Има белешка да је краљ Матија наредио и да су по његовој наредби калочки архиепископ Гаврило и Јов. Унгор, подигли нову тврђаву спрoћу Шапца на левој обали Сави. Не знамо ништа о овој тврђави, ни да ли се од ње на сремској страни какви трагови налазе. Пошто је град саграђен,

Турци су у њему држали јаке посаде, у којима је бивало по 5000 људи, и много су полагали на тај положај. Су-времени писци хвалили су јако нову шабачку тврђаву као веома јаку. Велику је снагу давао граду раван и баровит положај, на коме се нигде у близини не налази положај згодан за нападача, и на коме су се канали с водом и баровити неприступни простори могли по вољи распро-стирати и подизати, где се год и колико се год хтело. Али писци онога времена нарочито хвале сама утврђења тога новог града, о коме се тада много говорило. Пишу, да су та утврђења била сазидана особитим начином од земље и палисада, да је у њима било кула, ровова и бе-дема, оружја и бранилаца, како се само могло замислити. По свима савременим описима види се да су грађење и утврђивање Шапца руководили фортификатери, који су во-дили рачуна од артиљерије, и да је онда тај начин утвр-ђивања отворио нову периоду у начинима утврђивања спрам снаге новог оружја. Може бити, да се и из тога новог начина утврђивања да објаснити оно име *заслон град* на *реке Саве* и *же* *зовет се Шабац*, као што нам пишу ле-тописци. Могло би се узети, да се хтело рећи да је тај град био састављен само од *заслона* или *заклона* од ар-тиљеријске или пушчане ватре. Али овоме схватању про-тивни се горе наведена босанска повеља од 1458, у којој се, као што смо мало пре навели, чита: *село Диликови* *ком Заслона*. Није јасно, шта ту *Заслон* значи, али је очевидно да значи неко место, и пошто се то место спо-миње с тим именом пре него што је град сазидан, не да се из начина зидања града име места изводити.

Баш у то време кад је Шабац сазидан, поводом тим и поводом непрестаних турских четних напада на Угар-ску и Аустрију, спремао се у Угарској велики рат на Турску. Прва нападна линија окренута је била Шапцу, и први ударац у том рату спреман је на тај град. У Но-

вембру 1475 дође краљ Матија Корвин, син Сибињанина Јанка, са 10000 војника на Шабац. Маџарски историци пишу, да се тада у Шапцу налазило 5000 одабраних јањичара, којима је султан сам собом перјанице у турбане позадевао. Осим посаде у граду, на три миље далеко налазио се турски војнички стан. Краљ Матија је собом, на једном чамцу, изложен ватри из града, проматрао положај. На тај турски стан одреди он једно одељење војске, а против града почне редовну опсадну борбу. Пуцало се на град из топова и из старих машина, којима се камење бацало и које су пре топова при опсадама у обичају биле. Нападало се копањем јаркова, кроз које су се војници граду приближавали, и засипањем шанчева земљом и пругом. На послетку је град узет једним војничким лукавством, тако рећи на очи онога спољног турског логора. Више пута узалуд покушавши, да га узме, краљ Матија најпосле ово уради. Сакрије један део војске на згодном месту, па се, после једног одбијеног јуриша, врати. Турска посада, разуме се, не знајући за сакривену војску, а видећи да је нападна војска одступила, и мислећи да у тај мах више нападања нема, остави положаје и преда се одмору. Али чим се смркне, оне сакривене чете изађу и без икаква отпора пређу зидове. Чим оне почну борбу у унутрашњости града, и краљ споља обнови јуриш. Сва посада буде нешто исечена, нешто пак у ропство одведена.

Угарски извори говоре само о своме краљу Матији, не помињући саставне делове његове војске. По говору пак наших извора можемо судити, да је у тој војсци било много наших људи, пошто је и онако природно, да је у тај рат кренута војска из околине, у којој се само наш народ налазио. Неколико година пре овога рата, у намери да за се задобије симпатије српске, краљ Матија је у неку руку обновио и угашено већ, али свакоме живо у

памети достојанство *десиота краљевине Србије* и достојанство *краља Босне*, поклонивши прво своме властелину *Вуку Гргуреву Бранковићу*, *Змај-деспоту Вуку*, а друго своме властелину *Николи Илочкиме*. Оба су достојанства била, истина, само титуларна, али како је Вук Гргурев Бранковић био од деспотске породице и славан по јунаштву, то је ова титула у витешким његовим рукама више вредила него права власт у гдекојих слабостиња. У овом ратовању око Шапца уз краља се налазио и *Змај-деспот Вук*. За то наши летописи бележе тај догађај водћи рачуна од нашега учешћа, и за то они бележе тај догађај овим речима: *И тожде лето (6984—1476) прили краљ Матијаш и Вук десиот Заслон град на реце Сави иже зовет се Шабач, феввара. к., и посла војску и пошали Сребрницу у Босне и претна у Срем*. Угарски историци говоре, да је после узећа Шапца краљ Матија отишао с војском к Млеткама¹. Даље војевање, дакле, во-

¹ Повод томе опет је био у Шапцу, и овако се описује у Енгеловој Историји Угарске. Кад је краљ Матија узео Шабач, војници његови нађу међу пленом два бурета млетачких стрела са млетачким белегом на буретима. Вероломни Млечићи очевидно су, противно уговору, продавали те стреле Турцима за рат против Маџара. Краљ Матија скупи своје великаше, покаже им шта је нађено, пожали се горко на вероломство млетачко, и зарече се да ће од њих узети оно што су за те стреле добили. И с места пође са својом војском од Шапца у Петров Гвозд, отворено говорећи да хоће да казни Млечиће. Синјорија млетачка пошле преда њ двадесет и четири изасланика, све старе људе у бело обучене, да га умилогостиве и од њега мир испросе. Краљ обећа и мир и опроштај, с погледом да се њему плати штета од Турака за оне стреле узето, с тим да о првом Турђеву дану млетачки изасланик новце у његову престоницу донесе. Кад се млетачки посланик јави, он на аудијенцији преда краљу сјајно столско стаклено посуђе од млетачкога кристалног стакла, и стаде правдати синјорију, да није она допустила да се стреле Тур-

дило се сигурно под заповедништвом српскога деспота, Ратовање се по том окренуло јужно у Србију, као што се из наведенога текста по спомињању Сребрнице види. На другу страну пак оно се управило ка Смедереву. А да је заиста вођено под заповедништвом српског деспота Вука Гргурева Бранковића, види се по другој белешци летописчевој из исте године, која гласи: *И расипа Вук деспот Ковчин у Банату крама Смедереву.*

Са освојењем Шапца ишла је и сва стара Мачва, а то је: цела водопађа Колубаре и Тамнаве са оним крајем између Цера, Дрине и Саве, заједно с Подрињем до садашњих ужичких граница. Маџари су већ тада држали Београд са непосредном облашћу, а то је било тадашњој Мачви на Истоку, а држали су, премда не стално, и добар део северне Босне, која је била ближе Сави.¹ У овај мах, у пролеће 1476, они су по свој прилици, заузели сав овај

цма продаду, него да су то учинили лакои приватни трговци. Краљ не одговори ништа, него нареди, да се после аудијенције трговци позову на ручак. При ручку поклоњено столско посуђе стајаше на столу за послуживање. Кад су треће јело носили, један слуга запне као бајаги случајно, превали сто, и полупа поклоњено посуђе. Са свим мирно нареди Краљ да се комади изнесу, и осмешкујући се дода, како тако красан дар за тренутак ишчезе као да га ни било није. За тим заповеди, да се на оно место намести златно посуђе. Други слуга наново преврне сто, посуђе пада, али се само улупи. Краљ ће рећи, како злато и угнуто и разбијено опег остаје злато. После тога није хтео никако да прими посланике, а војсци нареди да полази на Млетке. Посланици тада схвате да за шабачке стреле треба донети злато и златно посуђе, и кад тако ураде, онда се краљ Матија смири.

¹ То се види по актима угарске управе. Још у 1520 Угри су држали у рукама: Тешањ, Сребрник (у Босни) и Соко. По томе се види како је била повучена граница. То се види и из мира закљученога на седам година 20 Августа 1503 године.

крај. И тај крај је умножавао ону власт коју је над Сремом имао деспот српски, и чинио је са Сремом заједно једну заокругљену групу српске земље под угарском влашћу. Та српска земља са Београдом на челу била је у тај мах прибежиште свему српскоме, и она се, с малим променама, од тада па до 1521 непрестано тако налазила. Народне је песме певају као једну земљу и смештају на њу, као на театар радње дела последњих средњовековних српских витезова: браће Јакшића и Змај-деспота Вука. У песми о деоби Јакшића пева се, како Јакшић Дмитар и Јакшић Богдан деле очевину, па се говори:

Дмитар узе земљу Каравлашку,
 Каравлашку и Карабогданску
 И сав Банат до воде Дунава;
Богдан узе Сријем земљу равну,
Сријем земљу и равно Посавље
И Србију до Ужица града.

У Богдановом делу види се овај српски крај под угарском круном од 1476 до 1521. То је пало у руке Мађарима освојењем Шапца 1476.

Из свега што је овде наведено, види се у исти мах, какав је значај за Турке имао дубоко у угарске просторије истурени град Шабац. За то је у ондашњем хришћанском свету освојење Шапца сматрано као велика хришћанска победа. Римски папа и млетачка република послаше нарочите посланике, да краљу Матији овај успех честирају, и — што је још лепше -- послаше му у помоћ 93000 дуката.

* * *

Основан у 1470 од Турака и за њихове намере у сличним приликама какве су у 1428—1430 подизање Смедерева изазвале, Шабац је, дакле, 1476 видео под беде-

мима својим једнога од најславнијих угарских краљева, краља Матију Корвина, сина Сибињанина Јанка, који је првом редовном опсадом против, тада посве новог, града шабачкога управљао. Прешавши у руке Угрима, с којима су у то време и Срби потпуно заједнички држали, Шабач је свршио своју прву периоду. Са угарском заставом на шабачким бедемима почиње нова периода овога града, који је, међу тим, остао нишан турским нападима, кад год би се они понављали, све докле није на послетку и опет прешао у руке својим оснивачима, и докле се падом његовим није у 1521 години обележио управо и пад Угарске као велике краљевине и силно потискивање к северу турских граница и турских освојења.

Пошто је Србија показала на Косову и пре него што се одсудно почела примати својој коначној државној пропасти — кад би се год за судбину ове државе у своме властитом интересу Угарска бринула, истицан је опште-хришћански задатак тадашње заједничке политике : да се Турци истерају из Европе — а кад су они и Цариград освојили : да се од њих Цариград поврати. Неколики су збиљски покушаји доиста чинени, и у један два маха, 1443 и 1444, изгледало је, да ће се тај задатак извршити и постићи. Краљ угарски Владислав Леђанин (Пољак) платио је животом код Варне, доиста у близини Цаиграда, ово веровање, које се, у тај мах, лако могло и остварити. После ових несрећних покушаја остало је у историји двоје на чисто : да се не могу Турци истерати из Европе, што су они најбоље потврдили освојењем Цариграда, и да се не може ослободити и себи повратити Србија. Ђурађ Бранковић, деспот српски, скончао је као трагична жртва ове борбе. После Србије дошла је у питање краљевина Угарска. Срећа је хтела, да је на престо њен у тај мах изабран славни краљ Матија Корвин, син Сибињанина Јанка, који је пи-

тање о паду Угарске за читава по века задржао. Али после његове смрти ... у Угарској се опет укоренила слабост државна; после Матије Корвина није се нашло краља, који би угарску господу држао како треба у узди, и Угарска је почела све већма посртати и слабети, тако да је око 1520 и опет дошло питање о Угарској, и Турци су и опет почели тежити, да коначно доврше освојење балканског полуострва и да понесу своје заставе и преко Саве и Дунава у равнице старе Паноније. Какве су биле прилике у Угарској може се видети по томе, што је у 1521 била крајња беда и у финансијама и у војној управи те краљевине. Није било новаца да се држи пајамна — ондашња регуларна или редовна — војска (солдати), која је била најпоузданија; нису имали чим ни снабдети потребном муницијом градове Београд и Шабац; читави су пак заплети били међу државном касом у Будиму, и командантима Шапца и Београда због неплаћених војничких плата и исплате сума које су ти команданти из своје кесе војницима чинили. Команданти су знали што чине, јер је акција већ била започела, и они су осећали шта чека њих и њихове градове. Пре него што је и кренута права турска војска, при крају 1520 године, догодило је се са осталим пограничним градовима који су још ближе турској граници лежали оно исто, што је због рђаве државне управе било са Београдом и Шапцем. Угарске скупштине су непрестано доносиле одлуке да се води брига о сигурности граница. Али та брига није вођена како треба. Паше турске које су биле над заузетим деловима Србије и Босне у Смедереву и у Сарајеву дознаду у каквом су стању погранични градови. С тога они, без сумње да би се уверили о тачности достава које су добијали, ударе сами на своју одговорност на градове Соко (у планинама подринског округа, 1862 разваљен), Сребрник (на северним границама Мајевнице у Босни и

Тешањ (у Босни). Градови им се предаду, а посаду они сву исеку, ма да су били уговорили да их пусте у животу. То је било пред крај 1520 године. По том огледу знало се како ће ићи и с осталим градовима. И у години 1521 ми видимо доиста где се креће и сам султан са великом силом, да доврши освојење балканског полуострва и да потисне северне границе царства к Сави и Дунаву. Већ у Фебруару 1521 године пошла је у три одељења силна војска из Дренопоља ка Дунаву. Посила је собом велике опсадне топове и све друго што треба за опсаду и нападање. Три хиљаде камила било је употребљено у тој војсци за пренос 300 топова, барута и олова, а 30000 камила ишло је за ношење хране и осталих животних потреба. Беглербег румелијски Ахмед-паша водио је лево крило те војске, којему је као задатак био обележен Шабаци; средиште војске, у ком су били јањичари, спахије и асапи, најбоља војска турска, ишло је под предвођењем самога великог везира Пири-паше правце на Београд; десно крило војске, под предвођењем Мухамеда Михаилоглија упутило се ка Ердељу. Султан Сулејман I, којему је ово била прва војна, пође са левим крилом на Шабаци. У томе се видало, како је смишљен цео рат. Да би се како ваља притеснио Београд и да би се на сигурно узео, одлучено је узети прво Шабаци, па кроз Срем, с леђа Београд притеснити на поуздану предају. Пошто су Соко и Сребрник били раније узети, овај се напад могао потпуно извршити.

С угарске стране је и тад стајало у тим градовима као и пре рата. у прошлој години. Свега је скупљено нешто мало војске, колико да се Срем брани. Градови су били остављени потпуно сами себи.

Шабаци је био први, на који је ударила турска војска. Ма да је с муницијом оскудно било, посада се шабачка бранила јуначки, тако да је спала само на 60 људи.

При последњем турском јуришу Турци су изгубили 700 људи. Заповедник посаде, Маџар из Филена — Шимон Логоди по имену — заједно са свима својим људима погине бранећи град, и Турци узму Шабац преко њих мртвих. То је било 8 Јула 1521 године. Кад је Шабац пао, одлучена је била судбина свију осталих градова који су бранили Срем. Земун спрам Београда, који је био с тако опалим зидовима, да се никако не би могао бранити, узму Турци без пушке. Из осталих свију главнијих места у Срему, као што су Сланкамен, Купиник, Барич, Митровица, Карловци, становништво нагне у бегство, Турци та места са земљом сравне. Ред је био на Београд, и на њ сад нападну Турци са свију страна, по плану другојачијем него што је у пређашњим опсадама употребљиван. Опустивши сав Срем у наоколо, Турци су хтели и да пресеку приступ даље помоћи, и да пониште све ближе изворе, из којих би се могло помоћи граду. Чим је Шабац узет, султан начини мост на Сави код Београда, преведе један део војске на другу страну, постави батерије на острву што је између града и Земуна, и навали на град са свију страна. Како је у граду било оскудно с муницијом и како је посада бројала само 700 људи, Београд се предао 29 Августа.

Са речима пуним бола приповедају ове догађаје наши летописци. *Ва лето 7029 ходи цар Сулејмам на Угре и прими Белград и Заслон и пороби Срем.* Та белешка показује, да се у то време још знало за старије и српско име Шапца, за име Заслон. Друга белешка показује тадашња српска осећања. Она гласи: *Ва лето 7029 паде султан Сулејман на реку Саву са множаством Измаилтени, и прехождаху реку Саву јакоже по суху, сиреч по мосту на он пол Срема, уни же ва корабљах преплуше, јакоже не би моштно ни рекаи тем силним Измаилтене удржати. . . . И ва тој земљи Срема, флагољу, дивна, лепа и украшена места и села запустеше, цркве и градове ра-*

зорише, а славни град Белград невољеју Угри предадоше Измаилтеном, ванидоше ва њ агаренска чеда месеца Августа 29 дан. А госпожда Јелена, бившаја десиотица и невољеју остави славни град Кушник и даде се бегству преко реке Дрина ва ванутрњују Угрију, а славну и дивну земљу деспотову Турци попленише и леги град Кушник разорише месеца Септембрија 9 дан.

* * *

С тим се свршава први период у прошлости Шапца. Али пре него што даље пођемо, погледаћемо још на једну страну, од које је место на коме је стајао Шабац имало знаменитости. Та страна је положај његов у мрежи путова и комуникација тадашњих.

Док су Турци били још даље од првих угарских земаља, и док се мислило о томе како се могу напасти и коначно истерати из Европе, пажња се посвећавала изучавању тога питања — и у оно време истраживани су и описивани путеви којима би се могли добро напасти и савладати Турци. Највише је интереса имало то питање за краљевину Угарску. Али, на жалост, ради неуредне државне управе, неспособних краљева, неуредних финансија — нити је у тој краљевини било довољно реда, нити довољно војске, и то су узроци, са којих је она нагло уступила пред Турцима. То су узроци, са којих су дошли многи порази, који су забележени у историји угарској. У оно време се знало, говорило и писало о томе. У тој намери је и један од нашега народа, врло учен човек, Феликс Петанчић, родом из Далмације, по вери католик, који је као учен човек заузимао научне велике службе у Угарској и више пута од краља угарског шиљан у посланство у Турску и на друге стране, написао књигу о војевању на Турке и о начинима којима би се против них најуспешније могло војевати. Књигу ту написао је он око

1502 године, и поднео је краљу угарском Владиславу. У њој је највише настојао о томе, да се Угри од дотадашњих пораза памети науче и да, по примеру својих старих, ратују у земљи непријатељској а не да по својој немарности и на своју штету чекају, да непријатељ у њихове земље дође. Да би се рат на Турску, која је Угарској све већма претила, повео што успешније, треба — писао је Ф. Петанчић — познавати путове који воде у непријатељске земље. У овом реду мисли писац описује Тракију, као област турску, у коју треба одвести рат и војску, да би се коначан успех постигао. После тога прелази на опис путова, којима се може тај задатак постићи. Кроз наше земље пролазе три његове линије: 1. линија Београд — Смедерево — Ниш (долином Мораве) и т. д.; 2. линија Београд (западни огранци Авале и Космаја) — Рудник — Морава — Крушевац — Куршумлија — Косово и т. д., ка Марици; 3. Линија Шабац — Ваљево — Морава, састајући се са другом линијом код Крушевца или и пре негде. Ево како говори о тој трећој линији. »Друго пак место, откуда се из Паноније у Мизију прелази, јест близу Заслона или места Шапца не далеко од онуд, где се Дрина из Далмације текућа са Савом меша.¹ Из овога видимо, да је место као скела на Сави знатно, и да је ту прелазак за Србију и почетак пута који води у унутрашњост земље ка долини Колубаре, а кроз ову ка Морави. Је ли и раније та скела била ту? Или су нове потребе, борба међу Турцима (којима је средиште било у Тракији и у околини Цариграда) и хришћанима (који су са запада јурили) овај прелазак и ово место утврдиле? На та је питања тешко одговорити. Морала би се цела мрежа путова ондашњих на ум узети, па да се може јасан одговор дати. Осим преласка на Кушинову и Забрeжју,

¹ Rad iugosl akad. XLIX. 137. Српски Летопис за 1847 IV

од старих је времена била на чисто мачванском крају Саве једна веза путова и једна скела. Римска времена била су обележила Митровицу, из које се после тежило ка дринској долини. Положај Шапца као да је створило нову скелу и нову путну везу, која је дотадашње одношаје потпуно пореметила. Тим се положајем хтела избећи и скела на Митровици и скела спрам Купинова на изласку колубарске долине. Хтело се то из стратегичких разлога, па као да се тражило место, које би, по средини стојећи, обе везе, и дринску и колубарску, састављало. То и јесте отварао изглед и знаменитост Шапцу у она времена. Имајући пред собом на северу отворен пут ка Будиму преко Осека и ка читавоме Срему и Славонији, он је у залеђу имао лаке везе са свом западном Србијом, и из њега је приступ под једнако лак и ка долини Дрине и ка долини Колубаре, и — разуме се — ка путовима који су кроз те долине пролазили. Шабац је, дакле, чим је основан, постао место, које је оставило без значаја и Купиново, дотле знатно средиште у Срему, и Митровицу која је од римских времена била станица за путове с Јадранског приморја ка савској долини и њеним пространим равницама. Ти правци путова интересовали су Римљане, којима је Јадранско приморје било излазна тачка и стална операцијона база за ове земље. Али Турцима, који су из Цариграда полазили, угоднија је била тачка Сави на десној обали која би више југоистоку и колубарској долини приступ отварала. У тој светлости се и показује Шабац Петанчићу који га је посматрао са гледишва угарског и с намером нападања на Турску.

* * *

Да се још мало вратимо к имену Шапца.

Горе је обележено, да је Заслон некакво старије мѣсно име ондашње, и да се име Шабац појављује заједно с градом. Угарски историк Бонфиније, који је живео

замети достојанство *десиота краљевине Србије* и достојанство *краља Босне*, поклонивши прво своме властелину *Вуку Гргуреву Бранковићу*, *Змај-деспоту Вуку*, а друго своме властелину *Николи Илочкиме*. Оба су достојанства била, истина, само титуларна, али како је Вук Гргурев Бранковић био од деспотске породице и славан по јунаштву, то је ова титула у витешким његовим рукама више вредила него права власт у гдекојих слаботиња. У овом ратовању око Шапца уз краља се налазио и *Змај-деспот Вук*. За то наши летописи бележе тај догађај водећи рачуна од нашега учешћа, и за то они бележе тај догађај овим речима: *И тожде лето (6984—1476) прими краљ Матијаш и Вук десиот Заслон град на реце Сави иже зовет се Шабач, февара. к., и посла војску и попали Сребрницу у Босне и презна у Срем*. Угарски историчи говоре, да је после узећа Шапца краљ Матија отишао с војском к Млеткама¹. Даље војевање, дакле, во-

¹ Повод томе опет је био у Шапцу, и овако се описује у Енгеловој Историји Угарске. Кад је краљ Матија узео Шабач, војници његови нађу међу пленом два бурета млетачких стрела са млетачким белегом на буретима. Вероломни Млечићи очевидно су, противно уговору, продавали те стреле Турцима за рат против Мацара. Краљ Матија скупи своје великаше, покаже им шта је нађено, пожали се горко на вероломство млетачко, и зарече се да ће од њих узети оно што су за те стреле добили. И с места пође са својом војском од Шапца у Петров Гвозд, отворено говорећи да хоће да казни Млечиће. Сињорија млетачка пошле преда њ двадесет и четири изасланика, све старе људе у бело обучене, да га умилостиве и од њега мир испросе. Краљ обећа и мир и опроштај, с погледом да се њему плати што је од Турака за оне стреле узето, с тим да о првом Турђеу дану млетачки изасланик новце у његову престоницу донесе. Кад се млетачки посланик јави, он на аудијенцији преда краљу сјајно столско стаклено посуђе од млетачкога кристалног стакла, и стаде правдати сињорију, да није она допустила да се стреле Тур-

дило се сигурно под заповедништвом српскога деспота, Ратовање се по том окренуло јужно у Србију, као што се из наведенога текста по спомињању Сребрнице види. На другу страну пак оно се управило ка Смедереву. А да је заиста вођено под заповедништвом српског деспота Вука Гргурева Бранковића, види се по другој белешци летописчевој из исте године, која гласи: *И расиша Вук деспот Ковин у Банату прама Смедереву.*

Са освојењем Шапца ишла је и сва стара Мачва, а то је: цела водопађа Колубаре и Тамнаве са оним крајем између Цера, Дрине и Саве, заједно с Подрињем до садашњих ужичких граница. Маџари су већ тада држали Београд са непосредном облашћу, а то је било тадашњој Мачви на Истоку, а држали су, премда не стално, и добар део северне Босне, која је била ближе Сави.¹ У овај мах, у пролеће 1476, они су по свој прилици, заузели сав овај

цима продаду, него да су то учинили лакоми приватни трговци. Краљ не одговори ништа, него нареди, да се после аудијенције трговци позову на ручак. При ручку поклоњено столско посуђе стајаше на столу за послуживање. Кад су треће јело носили, један слуга запне као бајаги случајно, превали сто, и полупа поклоњено посуђе. Са свим мирно нареди Краљ да се комади изнесу, и осмешкујући се дода, како тако красан дар за тренутак ишчезе као да га ни било није. За тим заповеди, да се на оно место намести златно посуђе. Други слуга наново преврне сто, посуђе пада, али се само улупи. Краљ ће рећи, како злато и угнуто и разбијено опет остаје злато. После тога није хтео никако да прими посланике, а војсци нареди да полази на Млетке. Посланици тада схвате да за шабачке стреле треба донети злато и златно посуђе, и кад тако ураде, онда се краљ Матија смири.

¹ То се види по актима угарске управе. Још у 1520 Угри су држали у рукама: Тешањ, Сребрник (у Босни) и Соко. По томе се види како је била повучена граница. То се види и из мира закљученога на седам година 20 Августа 1503 године.

крај. И тај крај је умножавао ону власт коју је над Сремом имао деспот српски, и чинио је са Сремом заједно једну заокругљену групу српске земље под угарском влашћу. Та српска земља са Београдом на челу била је у тај мах прибежиште свему српскоме, и она се, с малим променама, од тада па до 1521 непрестано тако налазила. Народне је песме певају као једну земљу и смештају на њу, као на театар радње дела последњих средњовековних српских витезова: браће Јакшића и Змај-деспота Вука. У песми о деоби Јакшића пева се, како Јакшић Дмитар и Јакшић Богдан деле очевину, па се говори:

Дмитар узе земљу Каравлашку,
Каравлашку и Карабогданску
И сав Банат до воде Дунава;
Богдан узе Сријем земљу равну,
Сријем земљу и равно Посавље
И Србију до Ужица града.

гдановом делу види се овај српски крај под круном од 1476 до 1521. То је пало у руке освојењем Шапца 1476.

вега што је овде наведено, види се у исти мах, начај за Турке имао дубоко у угарске просторени град Шабац. За то је у ондашњем хришћету освојење Шапца сматрано као велика хришћеда. Римски папа и млетачка република послаше посланике, да краљу Матији овај успех честишто је још лепше -- послаше му у помоћ 93000

* * *

ван у 1470 од Турака и за њихове намере у риликама какве су у 1428—1430 подизање Сметизвале, Шабац је, дакле, 1476 видео под беде-

мима својим једнога од најславнијих угарских краљева, краља Матију Корвина, сина Сибињанина Јанка, који је првом редовном опсадом против, тада посве новог, града шабачкога управљао. Прешавши у руке Угрима, с којима су у то време и Срби потпуно заједнички држали, Шабац је свршио своју прву периоду. Са угарском заставом на шабачким бедемима почиње нова периода овога града, који је, међу тим, остао нишан турским нападима, кад год би се они понављали, све докле није на послетку и опет прешао у руке својим оснивачима, и докле се падом његовим није у 1521 години обележио управо и пад Угарске као велике краљевине и силно потискивање к северу турских граница и турских освојења.

Пошто је Србија показала на Косову и пре него што се одсудно почела примицати својој коначној државној пропасти — кад би се год за судбину ове државе у своме властитом интересу Угарска бринула, истицао је опште-хришћански задатак тадашње заједничке политике: да се Турци истерају из Европе — а кад су они и Цариград освојили: да се од њих Цариград поврати. Неколики су збиљски покушаји доиста чињени, и у један два маха, 1443 и 1444, изгледало је, да ће се тај задатак извршити и постићи. Краљ угарски Владислав Леђанип (Пољак) платио је животом код Варне, доиста у близини Цариграда, ово веровање, које се, у тај мах, лако могло и остварити. После ових несрећних покушаја остало је у историји двоје на чисто: да се не могу Турци истерати из Европе, што су они најбоље потврдили освојењем Цариграда, и да се не може ослободити и себи повратити Србија. Ђурађ Бранковић, деспот српски, скончао је као трагична жртва ове борбе. После Србије дошла је у питање краљевина Угарска. Срећа је хтела, да је на престо њен у тај мах изабран славни краљ Матија Корвин, син Сибињанина Јанка, који је пи-

тање о паду Угарске за читава по века задржао. Али после његове смрти у Угарској се опет укоренила слабост државна; после Матије Корвина није се нашло краља, који би угарску господу држао како треба у узди, и Угарска је почела све већма посртати и слабити, тако да је око 1520 и опет дошло питање о Угарској, и Турци су и опет почели тежити, да коначно доврше освојење балканског полуострва и да понесу своје заставе и преко Саве и Дунава у равнице старе Паноније. Какве су биле прилике у Угарској може се видети по томе, што је у 1521 била крајња беда и у финансијама и у војној управи те краљевине. Није било новаца да се држи најамна — ондашња регуларна или редовна — војска (солдати), која је била најпоузданија; нису имали чим ни снабдети потребном муницијом градове Београд и Шабац; читави су пак заплети били међу државном касом у Будиму, и командантима Шапца и Београда због неплаћених војничких плата и исплате сума које су ти команданти из своје кесе војницима чинили. Команданти су знали што чине, јер је акција већ била започела, и они су осећали шта чека њих и њихове градове. Пре него што је и кренута права турска војска, при крају 1520 године, догодило је се са осталим пограничним градовима који су још ближе турској граници лежали оно исто, што је због рђаве државне управе било са Београдом и Шапцем. Угарске скупштине су непрестано доносиле одлуке да се води брига о сигурности граница. Али та брига није вођена како треба. Паше турске које су биле над заузетим деловима Србије и Босне у Смедереву и у Сарајеву дознаду у каквом су стању погранични градови. С тога они, без сумње да би се уверили о тачности достава које су добијали, ударе сами на своју одговорност на градове Соко (у планинама подринског округа, 1862 разваљен), Сребрник (на северним границама Мајевице у Босни) и

Тешањ (у Босни). Градови им се предаду, а посаду они сву иссеку, ма да су били уговорили да их пусте у животу. То је било пред крај 1520 године. По том огледу знао се како ће ићи и с осталим градовима. И у години 1521 ми видимо доиста где се креће и сам султан са великом силом, да доврши освојење балканског полуострва и да потисне северне границе царства к Сави и Дунаву. Већ у Фебруару 1521 године пошла је у три одељења силна војска из Дренопоља ка Дунаву. Посила је собом велике опсадне топове и све друго што треба за опсаду и нападање. Три хиљаде камила било је употребљено у тој војсци за пренос 300 топова, барута и олова, а 30000 камила ишло је за ношење хране и осталих животних потреба. Беглербег румелијски Ахмед-паша води је лево крило те војске, којему је као задатак био обележен Шабац; средиште војске, у ком су били јањичари, спахије и асапи, најбоља војска турска, ишло је под предвођењем самога великог везира Пири-паше правце на Београд; десно крило војске, под предвођењем Мухамеда Михаиловића упутило се ка Ердељу. Султан Сулејман I, којему је ово била прва војна, пође са левим крилом на Шабац. У томе се видело, како је смишљен цео рат. Да би се како ваља притеснио Београд и да би се на сигурно узео, одлучено је узети прво Шабац, па кроз Срем, с леђа Београд притеснити на поуздану предају. Пошто су Соко и Сребрник били раније узети, овај се напад могао потпуно извршити.

С угарске стране је и тад стајало у тим градовима као и пре рата, у прошлој години. Свега је скупљено нешто мало војске, колико да се Срем брани. Градови су били остављени потпуно сами себи.

Шабац је био први, на који је ударила турска војска. Ма да је с муницијом оскудно било, посада се шабачка бранила јуначки, тако да је спала само на 60 људи.

При последњем турском јуришу Турци су изгубили 700 људи. Заповедник посаде, Маџар из Филена — Шимон Логоди по имену — заједно са свима својим људима погине бранећи град, и Турци узму Шабац преко њих мртвих. То је било 8 Јула 1521 године. Кад је Шабац пао, одлучена је била судбина свију осталих градова који су бранили Срем. Земун спрема Београда, који је био с тако опалим зидовима, да се никако не би могао бранити, узму Турци без пушке. Из осталих свију главнијих места у Срему, као што су Сланкамен, Купиник, Барич, Митровица, Карловци, становништво нагне у бегство. Турци та места са земљом сравне. Ред је био на Београд, и на њ сад нападну Турци са свију страна, по плану другојачијем него што је у пређашњим опсадама употребљиван. Опустивши сав Срем у наоколо, Турци су хтели и да пресеку приступ даље помоћи, и да пониште све ближе изворе, из којих би се могло помоћи граду. Чим је Шабац узет, султан начини мост на Сави код Београда, преведе један део војске на другу страну, постави батерије на острву што је између града и Земуна, и навали на град са свију страна. Како је у граду било оскудно с муницијом и како је посада бројала само 700 људи, Београд се предао 29 Августа.

Са речима пуним бола приповедају ове догађаје наши летописци. *Ва лето 7029 ходи цар Сулејман на Угре и прими Белград и Заслон и пороби Срем. Та белешка показује, да се у то време још знало за старије и српско име Шапца, за име Заслон. Друга белешка показује тадашња српска осећања. Она гласи: Ва лето 7029 паде султан Сулејман на реку Саву са мношством Измаилтени, и прехожедаху реку Саву јакоже по суху, сиреч по мосту на он пол Срема, ини же ва корабљах преплуше, јакоже не би моштно ни рекам тем силним Измаилтене удржати. . . . И ва тој земљи Срема, флагољу, дивна, лепа и украшена месга и села запустеше. цркве и градове ра-*

зорише, а славни град Белград невољеју Угри предадоше Измаиленом, ванидоше ва њ агаренска чеда месеца Августа 29 дан. А господжа Јелена, бившаја десиотица и невољеју остави славни град Кушник и даде се бегству преко реке Дунава ва ванутрњују Угрију, а славну и дивну земљу деспотову Турци попленише и леги град Кушник разорише месеца Септембрија 9 дан.

* * *

С тим се свршава први период у прошлости Шапца. Али пре него што даље пођемо, погледаћемо још на једну страну, од које је место на коме је стајао Шабац имало знаменитости. Та страна је положај његов у мрежи путова и комуникација тадашњих.

Док су Турци били још даље од првих угарских земаља, и док се мислило о томе како се могу напасти и коначно истерати из Европе, пажња се посвећавала изучавању тога питања — и у оно време истраживани су и описивани путови којима би се могли добро напасти и савладати Турци. Највише је интереса имало то питање за краљевину Угарску. Али, на жалост, ради неуредне државне управе, неспособних краљева, неуредних финансија — нити је у тој краљевини било довољно реда, нити довољно војске, и то су узроци, са којих је она нагло уступила пред Турцима. То су узроци, са којих су дошли многи порази, који су забележени у историји угарској. У оно време се знало, говорило и писало о томе. У тој намери је и један од нашега народа, врло учен човек, Феликс Петанчић, родом из Далмације, по вери католик, који је као учен човек заузимао научне велике службе у Угарској и више пута од краља угарског шиљан у посланство у Турску и на друге стране, написао књигу о војевању на Турке и о начинима којима би се против них најуспешније могло војевати. Књигу ту написао је он око

1502 године, и поднео је краљу угарском Владиславу. У њој је највише настојао о томе, да се Угри од дотадашњих пораза памети науче и да, по примеру својих старијих, ратују у земљи непријатељској а не да по својој немарности и на своју штету чекају, да непријатељ у њихове земље дође. Да би се рат на Турску, која је Угарској све већма претила, повео што успешније, треба — писао је Ф. Петанчић — познавати путове који воде у непријатељске земље. У овом реду мисли писац описује Тракију, као област турску, у коју треба одвести рат и војску, да би се коначан успех постигао. После тога прелази на опис путова, којима се може тај задатак постићи. Кроз наше земље пролазе три његове линије: 1. линија Београд — Смедерево — Ниш (долином Мораве) и т. д.; 2. линија Београд (западни огранци Авале и Космаја) — Рудник — Морава — Крушевац — Куршумлија — Косово и т. д., ка Марици; 3. Линија Шабан — Ваљево — Морава, састајући се са другом линијом код Крушевца или и пре негде. Ево како говори о тој трећој линији. »Друго пак место, откуда се из Паноније у Мизију прелази, јест близу Заслона или места Шанца не далеко од онуд, где се Дрина из Далмације текућа са Савом меша.¹ Из овога видимо, да је место као скела на Сави знатно, и да је ту прелазак за Србију и почетак пута који води у унутрашњост земље ка долини Колубаре, а кроз ову ка Морави. Је ли и раније та скела била ту? Или су нове потребе, борба међу Турцима (којима је средиште било у Тракији и у околини Цариграда) и хришћанима (који су са запада јурили) овај прелазак и ово место утврдиле? На та је питања тешко одговорити. Морала би се цела мрежа путова ондашњих на ум узети, па да се може јасан одговор дати. Осим преласка на Купинову и Забрeжју,

¹ Rad jugosl akad. XLIX. 137. Српски Летопис за 1847 IV

од старих је времена била на чисто мачванском крају Саве једна веза путова и једна скела. Римска времена била су обележила Митровицу, из које се после тежило ка дринској долини. Положај Шапца као да је створио нову скелу и нову путну везу, која је дотадашње одношаје потпуно пореметила. Тим се положајем хтела избећи и скела на Митровици и скела спрам Купинова на изласку колубарске долине. Хтело се то из стратегичких разлога, па као да се тражило место, које би, по средини стојећи, обе везе, и дринску и колубарску, састављао. То и јесте отварао изглед и знаменитост Шапцу у она времена. Имајући пред собом на северу отворен пут ка Будиму преко Осека и ка читавоме Срему и Славонији, он је у залеђу имао лаке везе са свом западном Србијом, и из њега је приступ под једнако лак и ка долини Дрине и ка долини Колубаре, и — разуме се — ка путовима који су кроз те долине пролазили. Шабац је, дакле, чим је основан, постао место, које је оставило без значаја и Купиново, дотле знатно средиште у Срему, и Митровицу која је од римских времена била станица за путове с Јадранског приморја ка савској долини и њеним пространим равницама. Ти правци путова интересовали су Римљане, којима је Јадранско приморје било излазна тачка и стална операцијона база за ове земље. Али Турцима, који су из Цариграда полазили, угоднија је била тачка Сави на десној обали која би више југоистоку и колубарској долини приступ отварала. У тој светлости се и показује Шабац Петанчићу који га је посматрао са гледишва угарског и с намером нападања на Турску.

* * *

Да се још мало вратимо к имену Шапца.

Горе је обележено, да је Заслон некакво старије мјесто име ондашње, и да се име Шабац појављује заједно с градом. Угарски историк Бонфиније, који је живео

на двору краља Матије у Будиму у време кад је Шабач сазидан, говори да су Турци именом Шабач заочели звати зидове и наспе тек што су основане и да то нешто чудно на њиховом језику значи (*Sabacz, inita moles a Turca nominari coepta, quod Turcica lingua mirabile quid significat*). При години 1475, где говори о освојењу Шапца, Бонфиније каже: *Sabaczii expugnatio successit — quamvis a Savo Savacium fortasse melius diceremus*. Распитивао сам да ли име *Шабач* што турски значи, па су ми знаоци тога језика одговорили, да на том језику ништа не значи. Милићевић (Кнеж. Србија 491) бележи да су град Шабач Турци звали Бугјур-делен, што би српски могло значити двоје: *Онај који бode у бок*; или: *Кушњак*, место где расту купине. Могуће је, да Бонфиније погађа кад доводи у везу име града с именом реке која му зидове кваси. Али и старије име *Заслон* није тако брзо ишчезло. И Петанчић, који је писао око 1502, још зна за име *Заслон*. Др. П. Матковић, који је издао Петанчића, у горе наведеној књизи *Rada* спомиње неко млетачко издање Птоломеја од Молетија, које је 1562 с картама изашло у Млецима. На IX карти тога издања још се налази *Заслон* крај Саве Београду на западу. У једном рукопису у књижници Српскога Ученог Друштва (који је описан у Гласнику XXV) има један списак адреса који је употребљаван за расписе у пећској патријаршији и на коме има забележена година 1656. У њему се спомиње већ само Шабач. Адреса та као да меће Шабач под зворничку црквену власт, и гласи: *А сице на Зворник. Смереније моје пишет ва богоспаснују епархију зворничку и ва кадилук Соли и ва град Шабач и Беџино и Грачаницу и Лозницу и Соко и Сребрницу и Сасе и Крупањ са васеми жуцама и сели и оправданијем тех предел, ирвеје митрополиту тоје области.*¹ Касније је Заслон још више заборављен.

¹ Из овога се види како је Шабач ио под Зворником а не под Београдом. То исто видимо из релације коју је 1626

* * *

Да потражимо шта се зна о постању владичанске столице шабачке.

У нашој историји, оскудној изворима, црквена управна подела ствар је од особите знатности и интереса. Стара црквена управна подела, и стара и нова средишта црквене управе имају живу везу како са етнографском историјом народа (у његовим сеобама на север и запад старих српских земаља) тако и са политичким догађајима. Као први пример може послужити назив садашње сарајевске митрополитске столице. Установљена у Полимљу још од светога Саве под именом *дабарске*, она је, касније, током времена пренесена у Сарајево, и за спомен првог својег стoличног места, још се и данас босанска сарајевска митрополија зове *дабро-босанском*¹. Исто се тако дуго чувао спомен *браничевске* митрополије, која је изнајпре била у теснацима Млаве у Ждрелу, а после је пренета у Смедерево. Око 1453 помиње се као митрополит смедеревски кир Атанасије². Да је митрополит у Смедереву само из Браничева у то место премештен, види се из тога, што се чак и касније спомиње у имену смедеревске митрополије Смедерево и Браничево. У Гласнику IV 192³ наштампан је натпис с печата, који гласи: **Никодимъ митрополитъ Смедеревъ и Браничевъ**, 1667 год. Тако међањо

Атанасије Георгићео дао цару Фердинанду II о стању Босне, у којој се релацији налази читав опис те крајевине. Та релација под савцакатом звоничким наводи градове: Зворник, Шабац, Сребрник, Соко, Соли и Бачи (? Борач). *Starine* XVII. 146—147.

¹ Види о томе чланак И. Руварца у Годишњици II, 247.

² Руварац у Radu V, 185. Ив. Павловић у Гласнику LI, 94.

³ Упореди с тим и Гласник I, 173.

места видимо и при столици зетске митрополије, и исто је, без сумње, долазило отуда, што су старе владике и митрополити седели у манастирима, кад су год могли, а ту су се, опет, најлакше прикупљали многи ситни узроци који су могли изазвати сељење из једног манастира у други. Већ позније, за турскога времена, кад је сигурност у турском царству почела слабети, кад је настала све неодољивија потреба да су и владике у средишту где се политичке власти налазе, кад су власти постале рђавије, мутње чешће и зловоља у власти све већа, а и владике туђе и ненародне, видимо, доиста, где и владике тегле тамо где има више сигурности, заклона и помоћи од злоупотреба.

Сад ћемо видети, како од свију установа Шапца његова епископска столица може да нас одведе у времена за ову нову варош најстарија, макар да је и сама епископска столица у Шапцу једна од најновијих установа шабачких.

По једном старом запису, краљ Стефан Првовенчани и његов брат свети Сава, уређујући црквену управу, установили су у пределима садашње Србије архиепископију Жичку и епископије Моравичку и Топличку. То значи, да се сав север садашње Србије, њено Посавље и Подунавље још није налазило у српској власти. То се потпуно слаже и са говором осталих историјских извора.

Моравичка епископија имала је своју столицу у манастиру Ариљу, великој старој цркви на десној обали речице Рзава близу њеног утока у Моравицу, два сата на југ од Пожеге. Ту су биле владике за тај крај за време српске државе, а и после за Турака, докле није Ариље опустело. Не зна се кад је било, али из једног записа патријарха Гаврила од 1650 године види се, да је у то време манастир Ариље заједно са манастиром Ковиљем у том крају, био опустео од Турака и да су књиге из њега

разнесене у друге манастире¹. Ариље је, дакле, опустело пре 1650, може бити негде течајем XVI века. Касније налазимо владике или митрополите свето-савске моравичке епархије у Ужицу. У запису на једном старом рукопису штампаном у *Starinama XVI*, 10 спомиње се са годином 1668 *кир Рувим митрополит архијски*. Не зна се, где је имао столицу. С том епархијом су посастављани неки крајеви који су некада били под митрополијом Жичком. Без сумње је из тих спомена изашла титула *Митрополита архијских или ужичких*, која се и у запису од 1668, сад наведеном, спомиње.

Исти горе поменути стари запис казује нам даље, како је хрисовуљом краља бањскога (то је Милутина) и светог архијепископа Никодима установљено уза старе свето-савске још седам нових епископија. Између истих у границе садашње Србије падају: браничевска и мачванска. Браничевска је епископија преко Мораве, мачванска обухвата по своме имену крајеве око Саве и Колубаре. Зна се, да је ту седео брат Милутинов Драгутин. Исто тако се зна, да су његовом женидбом присаједињени Србији предели Мачве, Срема и Браничева. Његово бављење, за које се зна да је било у граду Дебрцу (од којег се траг налази у садашњем селу Дебрцу у шабачкој Посавини) могло је бити непосредни повод установљењу те епархије. Али где је била њена столица? О томе немамо баш никаква ни најмањег знака. И како је стајао Београд? Повод установљењу браничевске и мачванске епархије био је у томе, што су српске северне границе помакнуте к Сави и Дунаву. Изашло би онда да би сав простор од Поречких планина (које су биле граница старом Браничеву) па до Дрине (која је била граница Мачви) био подељен међу мачванску и браничевску епархију. А међу тим зна се, да

¹ Љ. Ковачевић у Гласнику 56, 242 стр. и т. д.

је у Београду епископска или митрополитска столица једна од најстаријих на овим крајевима, и да се ту налазила још за времена непосредне владе византијске над овим крајевима у самом почетку средњег века. Позније већ зна се, да су упоредо стајале и епархија у Београду и епархија у пределима старе Мачве. Голубински узима одрешило, да се с том старом мачванском епархијом не може мешати београдска, али да је при чешћем смењивању српске и угарске власти у овим пределима и мачванска епископска столица престајала, кад би власт српска престајала. Да ли је тако било и са епископском столицом у Београду? О томе такође немамо никаквих података. У Гласнику 56 стр. 104 по запису с једнога јеванђеља у Хиландару које је издао арх. Нић. Дучић спомиње се 1481 ново освећени београдски митрополит Филотеј. То би могао бити доказ, да се катедра држала и раније. Али како је било са Мачвом наспрам Београда? Или, да јасније искажемо, да ли је уз Браничевску и Мачванску држала се и београдска епархија, и како је ова последња према онима стајала; да ли су то јест у границама међу Поречем и Дрином биле две или три епархије. Увек се готово зна, за два епископа а и данас су на том простору двојица. Да ли су кад била и тројица? Оставивши на страну претпоставке о Београду, дало би се претпостављати, да је ново-основана мачванска епископија била или у Дабрицу или у коме околном манастиру. Не може се знати шта је с њом било, кад је после смрти Драгутинове и Милутинове тај крај потпао опет под Угарску. Али пошто је у томе крају од вајкада становништво чисто српско и православно, најближе ћемо бити истини, ако узмемо, да промене државне власти нису утицале на установу црквену.

После ове белешке о установљењу епархије у Мачви, прво место с којим се у пределима старе Мачве везује црквени старешина, јесте Ваљево. На искрај х₁ шћанске

и у почетку турске власти у овим пределима помиње се већ у Ваљеву митрополит. Најстарији који се у вези с Ваљевом спомиње јесте Теофан митрополит ваљевски, који долази у запису у Гласнику II 206—207. На несрећу тај је запис штампан веома невешто. На стр. 207 у другој врсти у летопису је погрешка. Или мора бити 1450 (длв) или 1508 (длфн). Ово друго ми се чини одсудно приличније, јер са годином 1530 (која је сигурно наштампана и ујемчена још и белешком о турском војевању на Беч 1529) спомиње се како је Мехмед спахија из Рудника дао тапију на земљу манастира Вољавче која гласи по ограничењу Михаила Кончиновића првога ктитора и основаоца манастира Вољавче а при јеромонаху Теодосију Кончиновићу игуману вољавачком¹. У овако невешта преписивача, као што је онај који је овај запис за штампу преписивао, може се претпоставити да је или у првој врсти стр. 207 метнуо Теодор погрешком место Теодосије, или доле у врсти 9 Теодосије место Тодор, јер је ипаче на оба места тај Теодор — Теодосије ли и јеромонах и игуман вољавачки и Кончиновић, члан породице која је подигла задужбину. Тим се изводи да основање манастира није било много пре од 1530 године, кад се у то доба тапија издавала и кад се рођак или можда брат оснивача у манастиру још као игуман находио. На исто износи и белешка како се Живко Кончиновић, који је припадао племену Михаила Кончиновића, основаоца Вољавче, у 1551 доселио у Бању, место испод Вољавче. Како је Вољавча у водопађи Јасенице, она је тешко могла припадати старој Мачви, или ваљевској епархији. И то би, дакле, требало објаснити. Исти запис у Гласнику II, стр. 207 спомиње 1551 као црквеног старешину митрополита смедеревскога

¹ Врсте 7—11 на стр. 207 (озго бројежи) треба читати као један одељак.

кир Захарију. Запис на једној штампаној књизи спомиње истога Захарију као митрополита смедеревскога још 1566¹ Ваљевски дакле митрополит кир Теофан, могао је управљати привремено у пределима смедеревске митрополије, ако је иста била обудовела, или по каквом другом случају. Што се у томе запису помињу цар грчки Костантин Мономах и краљ српски Михаил Добросављевић, мора се приписати незнању пишчевом и уносу из неких хронograфа и летописа. То је могао чак и последњи преписивач учинити. Из свега се може узети, да је већ у XV веку мачванска епархија настанила се у Ваљеву. Где је пре и први пут била и услед каквих је промена дошла у Ваљево не да се докучити.

После тога налазимо спомен о ваљевској епархији у 1715 у једном списку катедара који је припадао јерусалимском патријарху Хрисанту². Кад су 1717 Аустријанци заузели Србију, у Ваљеву се као владика затекао Доситеј Николић. Митрополит београдски Мојсије Петровић израдио је те су истога потврдили дворска камера и дворски ратни савет из Беча. У рату 1738—1739 владика се тај уклонио у Карловце. За некакву погрешку био га је митрополит Вићентије Јовановић растригао и обријао, те је умр'о у крајњој беди и сиротињи³. У списку епископских столица владике црногорског Василија од 1754⁴ ваљевска се епархија не спомиње, него се спомиње само ужичка, а у једном запису који је штампао Ђ. Даничић (Rad I, 183) спомиње се 1759 као ваљевски и ужички митрополит Митрофан. Исти Митрофан као ужички митрополит гласао је

¹ В. С. Караџић, Примери српско-словенскога језика. Беч 1857, стр. 11.

² Голубинский, Кр. очерк, 490—491.

³ Гласник VI, 85.

⁴ Голубински, на истом месту.

1766 за сједињење пећске патријаршије са цариградском¹. Онда када се по горњој белешци о Доситеју Николићу владици ваљевском из 1717 — 1738 исти налазио у Ваљеву као владика, у ферману којим је султан Махмуд 1731 потврдио српскога патријарха Арсенија IV, спомиње се и Ужице међу именима места, у којима живе »ђаури, попови, калуђери, владике и митрополити.² Кад се 1737 обновио рат међу Аустријом и Турском, патријарх Арсеније IV пође с многим народом у Аустрију. Тада је с њим пошао и владика ужичко-ахиљски Алексије Андрејевић.³ Све дотле се, дакле, држала подвојеност ужичке од ваљевске епархије. Са одласком Доситеја Николића у 1738. као да се ваљевска (мачванска) епархија коначно саставила са ужичком (моравичком). Јер Митрофан, који је гласао за упражњење пећскога патријаршког престола, већ је био митрополит ваљевски и ужички. Што ми овде употребљавамо час име епископа час митрополита не треба никог да смете. Патријаршија цариградска није се са тим титулама много ценкала. Ко је год био или честољубивији, или је имао епископску столицу у већем месту или у знатнијем пределу — тражио је и добијао титулу митрополита.

Из године 1786 имамо у Гласнику II, 205 писмо једно »дано из наше митрополије Ваљевске,« којему се на врху чита као име и титула: »Јоакимъ, божіею милостію православный митрополитъ валѣвски, ужички, при том же ексархъ всея Илирикіи«. У записима које је Љ. Ковачевић објавио у Starinama X, има на стр. 258 те књиге у једном запису од 1782 спомен некога архијереја од попа

¹ Гласник VIII, 174 — И. С. Јастребов, Подаци за историју српске цркве. Београд 1879, стр. 4.

² Гласник XI, 181.

³ Годишница VIII, 308.

Вукашина Арсенијевића којег је исти запопио. Запис је на зиду манастира Жиче. Држим, да је то исти са горе поменутих из писма у Гласнику. У истој књизи Гласника у једном запису од 1787 спомиње се још један пут. Изгледа да се периода ваљевских митрополита не претрже од 1739, кад су Турци Србију од Аустријанаца повратили, па до 1788, кад се међу Турском, Аустријом и Русијом на ново рат започео. Од 6 Јуна 1793 има од истог ваљевског митрополита Јоакима Синђелија дата проти Матији Ненадовићу. Наслов је онаки као што је горе назначен (Гласник XX, 132).

После рата од 1788—1790, који се закључио свиптовским миром на крају Јула 1791 видимо по записима, које је Ђ. Даничић у Radu I штампао, да је митрополита ужичко-ваљевског Јоакима заступио владика Данил и да се исти из Ваљева у Шабац преселио. Један запис од 1794 (Rad I, 187) помиње владика шабачког Данила, који се у истој књизи, на стр. 188, у другом запису помиње при 1797 години. Епископска столица епископа и митрополита ваљевско-ужичких преместила се, дакле, у Шабац 1793—1794 године.

И први српски устанак на Турке затекао је исту епископску столицу у Шапцу. Из писама у Архиву Српског Ученог Друштва ово се могло дознати о епископској столици шабачкој за време ратовања. Дана 25 Маја 1804 јављено је из Земуна у Карловце митрополиту Стратимировићу да се »оба епископа, Белградски и шабачки, у Земуну находе, и може бити да ће сутра са сервијанским старешинама састати се и о благостању целе Сервије делати«. Дана 15 Јуна 1804 писано је из Кленка истоме митрополиту Стратимировићу у Карловце, како Срби мало верују београдском митрополиту за то што је Грк, а за шабачког (Антима) напомиње, да је прешао преко и да су му српске старешине заповедиле да иде у логор код

Београда. А 16 Јуна јављено је у Карловце из Земуна, како се »сада обадва господина епископа, белградски и шабачки, у логору на Топчидеру межу Сервијанцем находе«. На једном позиву за купљење прилога за ратне потребе, датираном 7. Августа 1806 из Смедерева, потписан је »смирени митрополит сербски Леонтије«. Антим, шабачки владика, није се на своју епархију никако враћао. То се види из сведочанства о владању, које му је 25 Јула 1807 дао митрополит Стратимировић. Сведочанство то епископу »ужичко-шабачком« Антиму доиста је одлично, и у њему се каже, како је исти због честих напада и турске пљачке у пределима његове епархије пребегао у Аустрију, и тамо због »неизвесности опстојатељства« остао. Из исте 1807 године има једно Антимово писмо од 4 Октобра, писано из Митровице митрополиту Стратимировићу, у коме јавља, како је пре неколико дана из Босне 500 Турака упало у Мачву у Липолист, те како су их наши узбили, и како су 3 Октобра наши опет прелазили у Босну и тамо разбили Турке и много плена дотерали. Да се владика Антим није више на своју епархију у Србију враћао, види се из »Деловодног протокола Карађорђа Петровића« (бр. 1167, 1217, 1592) и других извора тога времена. По тим изворима видимо, како је ваљевско-ужичком, или како се већ почела звати, шабачко-ужичком епархијом почео управљати Хаџи-Мелентије Стефановић архимандрит рачански и војвода сокоски. Он је био намењен и за владiku те епархије (Голубица V, 196), али се не зна, за што је остао непосвећен¹. По томе свему дакле изгледа, да се у Србији од 1804—1813 налазио као архијереј једини митрополит Леонтије.

¹ Милићевић, Кнеж. Србија, 597, 598. На једном писму од 3 Новембра 1811, где се заједно с кнезом Милошем као млађи војвода потписао, потписује се он сам: Епископ из-брани. Мемоари проте М. Ненадовића. Београд 1867, 319.

Пошто је први српски устанак угушен, налазимо пред сами већ нови устанак кнез Милошев у Ваљеву као владику Данила. Сима Милутиновић је код њега био писар, и он говори да је Данило био владика само четири месеца, то ће рећи за време пролећа 1815 године. Кад је српска војска почела се икупљати око Ваљева, уз тога су се владика налазили као придворни калуђери Ђеро из Студенице и Филимон из Благовештења¹. Очевидно је, да је и тај Данило био владика ваљевски и ужички. Шабачка владичанска читуља има два Данила и Гаврила. Од ова два Данила један је овај о коме говори Сима Милутиновић, а други је онај о коме је мало више била реч. После је, за време кнеза Милоша, пре његовог конкордата с цариградском патријаршијом о црквеним пословима у Србији, био стан владике ужичкога (назив ваљевски тад му је укинут) опет у Шапцу. Тада је то могло бити већ и због тога што је тамо седео Јефрем Обреновић, брат кнежев који је као гувернатор управљао пределима старе Мачве. За времена кнез-Милошева за шабачкога је владика први посвећен архимандрит Мелентије (Симеонових) Никшић родом из Брезове код Студенице, који је као архимандрит послан у Цариград с првом депутацијом после другог устанка, а отуда се вратио као владика. И он се држао старе традиције, и потписивао се »Митрополит шабачко-ваљевско-ужички«¹. То је морало бити негде на крају 1815, јер у једном земунском запису који је послан митрополиту Стратимировићу, има с даном 27 Фебруара 1816 забележено да се исти Мелентије, епископ шабачки, »који се прежда некојег времена из Костантинопоља повратио«¹ јоште бави у Београду. Исти је 16 Јуна 1816 године

¹ С. Милутиновић, Историја Србије Лайпциг 1837, 197 - 202.

мучки убијен¹. На адреси Новембарске скупштине од 1817, која је дата кнезу Милошу, потписан је ужички владика Герасим. И тај је седео у Шапцу. Он је заступио Мелентија. Из једног писма кнеза Милоша од 11 Октобра 1822 види се, да се и он служио титулом митрополита, јер га кнез Милош тако »шабачким митрополитом« назива (Мемоари проте Ненадовића, 363). У Ђ. Магарашевића, Путовању по Србији 1837 панчевачко издање стр. 13) стоји: По том отидемо на поклоњење епископу, који се и митрополитом назива, господину Герасиму, који је пре неколико година у Шабац дошао.

И тако је у Србији 1815—1833, пре повраћаја шест округа, било две столице епископске, од којих су обе носиле и титулу митрополита. Једној је од тих столица припадала епархија београдска, у којој су били окрузи: београдски, крагујевачки, јагодински, смедеревски, пожаревачки, ћупријски². У тој су епархији састављене старе две епархије, београдска и браичевска. Њих је делила Морава. Другој је припадала епархија ваљевско-ужичка (по најстаријем назвању мачванско-моравичка). Њој су припадали окрузи: шабачки, соколски (јер је већи део садашњег подринског округа још остао под Турцима), ужички, ваљевски, руднички и пожешки (сад чачански)³. Епископ и митрополит београдски седео је у Београду, а ужичко-ваљевски у Шапцу.

¹ Милићевић Ђ. М. Кнежевина Србија, 669—671. Нил Попов. Србија и Русија. Београд 1870, 129—130.

² На прилику још 1832 године протопресвитери су те епархије находили се у Београду, Дрaжњу, Сибници, Смедереву, Пожаревцу, Шетоњи, Смољинцу, Јагодини, Медвеђи (ресавској) Крагујевцу. (Д. Давидовића Забавник за 1833, стр. 33).

³ Године 1832 протопресвитери су се те епархије налазили: у Субјелу, Љубишу, Милићеву Селу, Негришорима, Жежевици, Моравцима, Буковици, Врачевићу, Буковици (ваљевској), Совљаку, Богатићу, Шапцу.

Конкордат с цариградском патријаршијом о црквеним пословима добио је форму у једном патријаршком декрету од Јануара 1832. У њему се, такође, говори о митрополијској столици београдској и о епископској ужичкој. Две епархије, београдска и ужичка, као епархије на које је сведена црква београдског пашалука (у које је ушao старе четири епархије: моравичка, мачванска, београдска и браничевска са неким деловима митрополитске жичке епархије) спомињу се и у допуни патријаршијског конкордата од 17 Јула 1836. У првоме шематизму српске кнежевине, који је штампан у Давидовићевом »Забавнику за 1833 годину« спомиње се такође два архијереја овако: Мелетіе (Павловић), Митрополитъ Србскій, рођенъ у селу Врбави у Нахиі Рудничкој, пострижникъ манастира Благовештенія, посвећенъ у патријаршии у Цариграду 18 Августа 1831 одъ вселенскогъ Патріарха Константіа и митрополита Кизичкога Антима, Никомидійскогъ Панарета, Дерхондскогъ [Никифора, и Родосскогъ Методія; — Герасимъ (Георгіевић), епископъ Ужичкій, рођенъ у Видину, а посвећенъ у Београду] 13¹ Октомбра 1831 од митрополита Србскогъ Мелетія и Епископа Антима и Никифора«.

Међу тим конкордат је имао само да у појединостима уреди смену грчке српском црквеном влашћу у Србији. Право Србије на обнову своје народне црквене власти оснива се на султанском хатишерифу од 3 Августа 1830, у коме 14 тачка гласи, »Митрополити и епископи, које ће изабирати речени народ, биће произведени од патријарха грчког у Цариграду, и да не морају сами долазити у исти престолни град«². Кад је тај хатишериф прочитан

¹ Он сам, исти епископ Герасим, бележи да је његово посвећење за епископа било 11 Октобра. Види књигу: Знаменигін догађаи новіе србске исторіе Београд, 1838, стр. 116.

² Д. Матић, Јавно право кн. Србије Београд 1851, стр. 39.

у Београду пред нарочито за то сазваном скупштином 30 Новембра 1830, онда се као митрополит у Београду налазио Антим, који је у истој свечаности служио. Изгледа, да је тада он био једини архијереј. Шабачкога владiku митрополита Герасима, који се горе спомиње, књаз Милош је 1830 у Цариград отерао. Истога дана скупштина избере Мелентија архимандрита манастира Враћевшнице да буде постављен за архијереја и митрополита у Србији, а јеромонаха Никифора из манастира Сретења да постане епископом ужичким. Тога ради одмах буде посвећен за архимандрита.¹ Кад је у Цариграду 18 Августа 1831, архимандрит Мелентије посвећен за митрополита српског и архијепскопа београдског, он је сутра дан посветио Никифора за епископа ужичког². Кад су се та два епископа из Цариграда вратила у Србију, буде изабран Герасим Ђорђевић за епископа „пожаревачке стране“ као што он сам каже, и како је горе забележено, посвећење се његово изврши 11 Октобра 1831 у Београду.

С владиком Никифором имамо у епархији ваљевско-ужичкој опет једну новину. Родом из ужичког округа и оправивши манастире Преображење и Сретење код Чачка а и за то што се у Чачку задржавао Јован Обреновић, брат кнеза Милоша, губернатор оних крајева, владика Никифор постави епархијску столицу у Чачку, продужи јући и даље, кад је год могао своје борављење у Сретењу³. Тако је у тај мах, у Октобру 1831⁴ обновљена српска јерархија у Србији врло приближно старим споменима.

¹ Гласник V, 293 пише да је то било на сами дан 30 Новембра 1830. По казивању владике Герасима Ђорђевића (Знаменити догађаји из нове српске историје стр. 105) тешко да је то могло бити баш истога дана.

² Гласник V, 293.

³ Милићевић, Кнеж. Србија 602.

Покрај београдске митрополије обновљена је епископска столица старога Браничева, која би се у Пожаревцу сместила, а нови ужички и ваљевски владика настанио се у Чачку, свакојако ближе старим задужбинама и првашњој столици моравичке епархије Ариљу.

Не зна се по каквом је узроку кнез Милош Герасима владiku »пожаревачке стране«¹ после »определио и преместио«¹ у Шабац¹. Тиме би се обновила засебност старе мачванске, потоње ваљевске од ужичке епархије. Међу тим владика Нићифор, дође у сукоб са братом кнез-Милошевим господаром Јованом, због тога што из некаква узрока није хтео одобрити венчање његова момка Петра Пјеве из Трбушана. Тога ради оде у Црну Гору са калуђером Пајсијем Херцеговцем из манастира св. Тројице. За то у првome шематизму српском налазимо у почетку 1833 опет само митрополита Мелентија и Герасима Ђорђевића ужичког владiku, који је седео у Шапцу, а под којим се и ужичка епархија налазила. Нићифор се ипак у јесен 1833 вратио, и он је као владика ужички у Чачку и умро. Браничевска епархија није се после посвећења Герасимова никад више помињала; она је остала коначно спојена са митрополијском епархијом београдском.

¹ Герасима Георгиевића Знаменити догађаји, стр. 116.

ОДЛОМЦИ

из

ИСТОРИЈЕ БЕОГРАДА

БЕОГРАД

1739 до 1791.

(Продужење: Види Годишњицу VIII, од 1885 год.)

I. Надирање Немаца и Руса на исток (Drang nach Osten). Узрок рата Руса и Немаца с Турцима 1787. 8. 9, 1790 и 91 год.

По паду Србије (1459), и, кад је и Београд био у турској власти (1521), завладали су Турци ускоро и краљевином угарском, која је била саставни део немачке круне, па су упали и у саму немачку царевину и опсели Беч, престоницу немачку (1529).

Павлу Бакићу, војводи српском, који се је преселио из Србије у Угарску са многим српским фамилијама, (1522), испало је тада, срећно, за руком, да са 200 српских коњаника, зароби под Каленбергом, неколико Турака, од којих су Немци разабрали шта хоће Турци и како мисле

3*

да освоје Беч, те су према томе, угодили одбрану Беча и спасли престоницу и отаџбину своју.

Али су Турци, држећи у својој власти Маџарску, упадали у немачку царевину и после овога и дошли су опет под Беч (1683) и по ново су га опсели.

И тада су опет помагали Немцима у одбрани Беча 15.000 српских ускока са много других Срба насељених у Угарској, и Беч се је и опет спасао помоћу Собјеског краља пољског, који је разбио ту, са својим Пољацима, силнога Карамусташу и голему његову војску.

Престоница немачка била је опет спасена од најезди турске, али тиме није била још уклоњена опасност, да Турци неће и опет нагннути на Беч и на царевину немачку и довести јој опет у опасност самосталан њен опстанак.

И зато, и верујући, да неће имати мира у својој кући, док год су им Турци тако близо и у непосредном суседству, Немци су устали на Турке, омах по овом другом ослобођењу Беча, са свом својом силом, и решили су се, да се бију с њима док год их све не претерају у Азију, одакле су и дошли.

Но, осећајући се слаби, да ураде ово сами, Немци су позвали и Русе да заједнички с њима гоне Турке, нудећи им за то *Крим, десну руку султанову*.

Руси су се придружили Немцима, и овако је и у то доба, постало оно дуготрајно, *немачко и руско надирање на исток* (*Drang nach Osten*), које још и данас смета правлином, самосталном животу народâ на балканском полуострову.

И Руси и Немци, војући сад против Турака заједнички као савезници, успевали су донекле добро. Руси су освојили Азовско море и град Азов, а Немци су очистили од Турака, за неколико година, скоро сву Угарску и узели

су Београд и Ниш, Призрен и Приштину и дошли су до Скопља и до Луме.

Истина, Немачка није могла и да очува све што је тада била узела и освојила од Турака, и Турци су потисли немачку војску далеко натраг, кад је ова била изнурена од дугог и непрекидног рата, али је Немачку опет, послужила ратна срећа на Слупкамену (1691) и на Сенти (1697) и она је дошла напослетку до карловачког уговора о миру (1699) по коме није више била граница турске царевине близу Беча, него око Карловаца, обухватајући Ердељ и Марош, и Тису до њена утока у Дунав, па даље преко Срема до ушћа Босута у Саву, па Савом до ушћа Уне у ну.

Немачка се је славила тада још и тиме, што је до- била јаког и моћног савезника у лицу цара, Петра Великог, и његове Русије, те је рачунала на сигурно, да ће помоћу ње, ослободити од Турака кад тад, и себе и Јевропу.

Кад је у то време, дошао једном у Беч цар Петар Велики, поздравио га је, у свечаном дочеку, језујитски свештеник Волф, речма: *да ће дати Бог, имењаку Светога Апостола Петра, кључеве, који ће отворити врата, кроз која ће се унићи и турску царевину.*

Неколико година после овога, Русија је измакла још даље, у покрајинама Каспискога Мора, границе своје царевине, а Немачка је, у след Јевђенијевих победа на Петроварадину и на Београду (1717), добила по пожаревачком уговору о миру (1718), део Мале Влашке, до Алуте и велики део Србије.

Тада је било лако и Русији и Немачкој, да закључе између себе формалан уговор (1726) о узајамном помагању и о обрани, и да дају једна другој по 30,000 војника, међ којима да буде 10,000 коњаника, ако би Турска заратила с једноме од њих, па ако другој не би било угодно да и сама уђе у рат.

Царица Катарина, признала је још уз ово, нов ред наследства у Немачкој, док је немачки цар Карло VI, гарантовао Русији, целокупност њених земаља у Јевропи.

Али, од кад је почела Немачка да прекорачује границе турске царевине на балканском полуострову, цео свет на овоме, почео је да се обазире и да гледа само на немачку круну, и само од ње да се пада своје избављењу од нечовечне турске управе.

Ово је опазио одма Петар Велики, и као да му није било право, те се је почео старати, да привуче на се више пажње источних хришћана; и за то је настао слати црквама и манастирима, свештеничка одела, богато украшене иконе, часне крстове, света јеванђелија и разне друге црквене ствари и потребе. Ово су радили и после њега његови последоваоци па и царица, Катарина II. и сад су и многи руски духовници пролазили често кроз Србију и кроз друге крајеве турске царевине.

Немачке су власти сазнавале за ово, али су морале да трпе и да приписују то верозаконском сродству Руса са народима на истоку, и ако им то није било право, јер је било у Немачкој многих, којима није била по вољи дружба немачке владе са варварском (!) Русијом.

И ово је почело да замућује пријатељске односе између здружених и опријатељених сила, ма да су оне ово једна од друге криле и тајиле. Обоји су увидели незгоду ове заједнице, како су почели да расправљају питање: *ко ће и како да наследи оно што је било турско, кад се Турци отерају из Јевропе*. Не упуштајући се у чисту расправу овога питања, мислили су и Руси и Немци, сваки за се, да је најбоље гледати на згодну прилику и како ће да се дочепа што замашнији део за себе, па ма то било и на штету онога другог.

Но и ово се није дало крити дуго. Кад су Руси и Немци, 1736 и 1737 г. повели заједнички, рат против Ту-

рака, Немци су се упрепалили, кад су Руси затражили на конгресу у Намијерову (1736) да Влашка и Молдавија, буду независне кнежевине под заштитом Русије, док је Немачка држала у то време, део Мале Влашке до Алуте, и тражила, да јој се да још: сва Влашка до Брајила, Молдавија до Прута, и сва Србија са њеним Видином, до Лома, половина Бугарске, Босна, Херцеговина, Црна Гора, један део Старе Србије и Албанија до ушћа Дрина у Јадранско Море, не искључујући план свога посланика Талмана, да би требало да припадне њој и сва Македонија и Грчка тако, да јој граница буде прђава пруга која би се повукла од Рушчука до Пловдива и одавде на Кавалу на Јејејском Мору.

Истинска граница немачке царевине, како ју је ова тада желела, требала је да иде десном обалом Прута, до његовог ушћа у Дунав и одавде Дунавом до Рушчука, а од Рушчука, ако се узмогне, право па Пловдив и даље на Кавалу, или ако се ово не узмогне, оно и од Рушчука опет Дунавом даље до Видина, па одавде преко Књажевца, Ниша, Прокупља, Митровице, Приштине и Призрена на састав Белога Дрина са Црним Дрином и даље Дрином до његова утока у Јадранско Море (Golfo de Drin).

Супротност ова у тежњама и захтевима Руса и Немаца, помогла је француском посланику Виленеву, да убеди Турке, да не треба дати ништа ни једнима ни другима, јер свако попуштање, па било оно ма како ма́ло, крчило би им пута за у Цариград, и да је зато најбоље бити се и тући, па ма се метуло на коцку све.

У рату овом, који је трајао до 1739 г., Немачка је изгубила онај део Мале Влашке и део Србије с Београдом, што је све, припало опет Турцима, по београдском уговору о миру (27 Авг. нов. 1739), и Немачка је кривила Русију, за сву несрећу која ју је снашла, зато, што није хтела да се држи уговореног плана за заједничко рато-

вање, него је пустила, да сва сила турска, нагрне на немачку војску, док се је она, међутим, лако ширила по Криму и прилазила све ближе, обалама Црнога Мора.

У ствари, и био је ово главни узрок недаћама Немаца, поред онога, што су војсковође немачке, Секендорф и Валис, водили немачку војску онако збуњено и што је генерал Најперг предао Турцима Београд онако олако и несмислено.

Турцима су помагале у ово време, Француска, Енглеска и Холандија, јаке тада силе на мору, које су радиле са свом снагом, да стану на пут и Русима и Немцима у њиховом овом надирању на исток, и да не допусте никако Русима да се докопају Црнога Мора и пловидбе кроз Босфор, кроз Дарданеле и по Средиземномом Мору, што је била овима, поред Цариграда, главна циљ.

Но код свега овога царица Катарина II, заратила се је по ново са Турском 1768 год.

Рат овај трајао је до 1774 год. и свршио се је Кучук-кајнарџирским миром, који је закључен између Русије и Турске 21 ст. 10 нов. Јула 1774.

Немачка није ишла у ово време с Русијом против Турске и ако је Русији била и сад главна циљ, *надирање на исток*. Марију Терезију, царицу немачку, забављао је у ово време, на другој страни, краљ пруски, Фридрих Велики и баварски, Карло VI. А можда је Немачка посумњала, да ће је Русија оставити опет саму, против све турске силе, кад једном уђе у рат.

Али Русија добије, баш овога пута, знатан део Крима и велике градове Азов, Јеникале и Керч, уз знатне повластице за пловидбу и трговину по Црном Мору.

Зато је Немачка била у великој неприлици, кад се је неколико година за овим, опет заратила Турска са Русијом, не знајући, да ли да пристане уз Русију или да и сад не иде с њоме.

Порта је напрасно затражила 1787 год., од посланика руског у Цариграду, Болгакова, да пристане, да се уништи Кучук-кајнарџиски уговор о миру и да Русија поврати Турској све земље и све градове, које је добила по овоме уговору. Болгаков је одговорио да не може да пристане на ово док не изиште и не добије упуте од своје владе, а Турци га због овога баце у тамнице Седам Кула и султан, Абдул-Хамид I, пошље (24 Августа 1787) против Русије велику своју војску под командом великог везира.

Турској војсци, изишла је брзо у сукоб, велика руска војска, коју су предводили маршал Романцов, кнез Потемкин и генерал Суваров, најславније војсковође царице Катарине II.

Турска ова војска, убрзо је сузбијена и потучена, и Руси су, идући за њом и гонећи је, узели јој град Кинбурн, док је и руска флота потукла у неколико пута и брзо једно иза другог, турску црноморску флоту.

Овај успех руске војске, по ново је забринуо Немце, и они су по ново почели да мисле, шта да раде? и како да се владају према зараћеним странама? Рачунали су, да Русија може изићи и овога пута као победитељка са новим добитима, па су мислили, да би добро било, да и они уђу у рат, јер и они не би тада остали празних руку, али су се опет и побојавали, да Руси опет не узратују застрањено и засебно, а њих да оставе саме на бојишту, против све турске силе, па да не изгубе зато и оно што већ имају.

Велику је бригу задавала Немцима при овоме, и пруска краљевина, сада већ снажан супарник немачке царевине. Немци су помишљали, да би пруски краљ Вилхелм II, могао, у случају заплета Немачке са Турском, грунути изненада на Немачку, са супротне стране, и узети јој још коју провинцију, као што је урадио пре неколико година, Фридрих Велики, са Шлезијом.

Конкордат с цариградском патријаршијом о црквеним пословима добио је форму у једном патријаршком декрету од Јануара 1832. У њему се, такође, говори о митрополијској столици београдској и о епископској ужичкој. Две епархије, београдска и ужичка, као епархије на које је сведена црква београдског пашалука (у које је ушло старе четири епархије: моравичка, мачванска, београдска и браничевска са неким деловима митрополитске жичке епархије) спомињу се и у допуни патријаршијског конкордата од 17 Јула 1836. У првоме шематизму српске кнежевине, који је штампан у Давидовићевом »Забавнику за 1833 годину« спомиње се такође два архијереја овако: Мелетије (Павловић), Митрополит Србски, рођен у селу Врбави у Нахији Рудничкој, пострижник манастира Благовештења, посвећен у патријаршији у Цариграду 18 Августа 1831 одъ вселенскогъ Патријарха Константіа и митрополита Кизичкога Антима, Никомидійскогъ Панарета, Дерхондскогъ [Никифора, и Родосскогъ Методија; — Герасимъ (Георгијевић), епископъ Ужички, рођен у Видину, а посвећен у Београду] 13¹ Октомбра 1831 од митрополита Србскогъ Мелетија и Епископа Антима и Никифора«.

Међу тим конкордат је имао само да у појединостима уреди смену грчке српском црквеном влашћу у Србији. Право Србије на обнову своје народне црквене власти оснива се на султанском хатишерифу од 3 Августа 1830, у коме 14 тачка гласи, »Митрополити и епископи, које ће изабирати речени народ, биће произведени од патријарха грчког у Цариграду, и да не морају сами долазити у исти престолни град«². Кад је тај хатишериф прочитан

¹ Он сам, исти епископ Герасим, бележи да је његово посвећење за епископа било 11 Октобра. Види књигу: Знаменити догађаји нове српске историје Београд, 1838, стр. 116.

² Д. Матић, Јавно право кн. Србије Београд 1851, стр. 39.

у Београду пред нарочито за то сазваном скупштином 30 Новембра 1830, онда се као митрополит у Београду налазио Антим, који је у истој свечаности служио. Изгледа, да је тада он био једини архијереј. Шабачкога владику митрополита Герасима, који се горе спомиње, књаз Милош је 1830 у Цариград отерао. Истога дана скупштина избере Мелентија архимандрита манастира Врањевци да буде постављен за архијереја и митрополита у Србији, а јеромонаха Никифора из манастира Сретења да постане епископом ужичким. Тога ради одмах буде посвећен за архимандрита.¹ Кад је у Цариграду 18 Августа 1831, архимандрит Мелентије посвећен за митрополита српског и архијепскопа београдског, он је сутра дан посветио Никифора за епископа ужичког². Кад су се та два епископа из Цариграда вратила у Србију, буде изабран Герасим Ђорђевић за епископа „пожаревачке стране“ као што он сам каже, и како је горе забележено, посвећење се његово изврши 11 Октобра 1831 у Београду.

С владиком Никифором имамо у епархији ваљевско-ужичкој опет једну новину. Родом из ужичког округа и оправивши манастире Преображење и Сретење код Чачка а и за то што се у Чачку задржавао Јован Обреновић, брат кнеза Милоша, губернатор оних крајева, владика Никифор постави епархијску столицу у Чачку, продужи јући и даље, кад је год могао своје борављење у Сретењу³. Тако је у тај мах, у Октобру 1831¹ обновљена српска јерархија у Србији врло приближно старим споменима.

¹ Гласник V, 293 пише да је то било на сами дан 30 Новембра 1830. По казивању владике Герасима Ђорђевића (Знаменити догађаји из нове српске историје стр. 105) тешко да је то могло бити баш истога дана.

² Гласник V, 293.

³ Милићевић, Кнеж. Србија 602.

Покрај београдске митрополије обновљена је епископска столица старога Браничева, која би се у Пожаревцу сместила, а нови ужички и ваљевски владика настанио се у Чачку, свакојако ближе старим задужбинама и првашњој етолици моравичке епархије Ариљу.

Не зна се по каквом је узроку кнез Милош Герасима владiku »пожаревачке стране«¹ после »определио и преместио«¹ у Шабац¹. Тиме би се обновила засебност старе мачванске, потоње ваљевске од ужичке епархије. Међу тим владика Нићифор, дође у сукоб са братом кнез-Милошевим господаром Јованом, због тога што из некаква узрока није хтео одобрити венчање његова момка Петра Пјеве из Трбушана. Тога ради оде у Црну Гору са калуђером Пајсијем Херцеговцем из манастира св. Тројице. За то у првоме шематизму српском налазимо у почетку 1833 опет само митрополита Мелентија и Герасима Ђорђевића ужичког владiku, који је седео у Шапцу, а под којим се и ужичка епархија налазила. Нићифор се ипак у јесен 1833 вратио, и он је као владика ужички у Чачку и умр'о. Браничевска епархија није се после посвећења Герасимова никад више помињала; она је остала коначно спојена са митрополијском епархијом београдском.

¹ Герасима Георгијевића Знаменити догађаји, стр. 116.

ОДЛОМЦИ

из

ИСТОРИЈЕ БЕОГРАДА

БЕОГРАД

1739 до 1791.

(Продужење: Види Годишњицу VIII, од 1885 год.)

I. Надирање Немаца и Руса на исток (Drang nach Osten). Узрок рата Руса и Немаца с Турцима 1787. 8. 9, 1790 и 91 год.

По паду Србије (1459), и, кад је и Београд био у турској власти (1521), завладали су Турци ускоро и краљевином угарском, која је била саставни део немачке круне, па су упали и у саму немачку царевину и опсели Беч, престоницу немачку (1529).

Павлу Бакићу, војводи српском, који се је преселио из Србије у Угарску са многим српским фамилијама, (1522), испало је тада, срећно, за руком, да са 200 српских коњаника, зароби под Каленбергом, неколико Турака, од којих су Немци разабрали шта хоће Турци и како мисле

да освоје Беч, те су према томе, угодили одбрану Беча и спасли престоницу и отаџбину своју.

Али су Турци, држећи у својој власти Маџарску, упадали у немачку царевину и после овога и дошли су опет под Беч (1683) и по ново су га опсели.

И тада су опет помагали Немцима у одбрани Беча 15.000 српских ускока са много других Срба насељених у Угарској, и Беч се је и опет спасао помоћу Собјеског краља пољског, који је разбио ту, са својим Пољацима, силнога Карамусташу и голему његову војску.

Престоница немачка била је опет спасена од најезди турске, али тиме није била још уклоњена опасност, да Турци неће и опет нагннути на Беч и на царевину немачку и довести јој опет у опасност самосталан њен опстанак.

И зато, и верујући, да неће имати мира у својој кући, док год су им Турци тако близо и у непосредном суседству, Немци су устали на Турке, омах по овом другом ослобођењу Беча, са свом својом силом, и решили су се, да се бију с њима док год их све не претерају у Азију, одакле су и дошли.

Но, осећајући се слаби, да ураде ово сами, Немци су позвали и Русе да заједнички с њима гоне Турке, нудећи им за то *Крим, десну руку султанову*.

Руси су се придружили Немцима, и овако је и у то доба, постало оно дуготрајно, *немачко и руско надирање на исток* (*Drang nach Osten*), које још и данас смета правилном, самосталном животу народâ на балканском полуострову.

И Руси и Немци, војући сад против Турака заједнички као савезници, успевали су донекле добро. Руси су освојили Азовско море и град Азов, а Немци су очистили од Турака, за неколико година, скоро сву Угарску и узели

су Београд и Ниш, Призрен и Приштину и дошли су до Скопља и до Луме.

Истина, Немачка није могла и да очува све што је тада била узела и освојила од Турака, и Турци су потисли немачку војску далеко натраг, кад је ова била изнурена од дугог и непрекидног рата, али је Немачку опет, послужила ратна срећа на Сланкамену (1691) и на Сенти (1697) и она је дошла напослетку до карловачког уговора о миру (1699) по коме није више била граница турске царевине близу Беча, него око Карловаца, обухватајући Ердељ и Марош, и Тису до њена утока у Дунав, па даље преко Срема до ушћа Босута у Саву, па Савом до ушћа Уне у ну.

Немачка се је славила тада још и тиме, што је до-
била јаког и моћног савезника у лицу цара, Петра Великог, и његове Русије, те је рачунала на сигурно, да ће помоћу ње, ослободити од Турака кад тад, и себе и Јеврону.

Кад је у то време, дошао једном у Беч цар Петар Велики, поздравио га је, у свечаном дочеку, језујитски свештеник Волф, речма: *да ће дати Бог, имењакү Светога Апостола Петра, кључеве, који ће отворити врата, кроз која ће се унићи и турску царевину.*

Неколико година после овога, Русија је измакла још даље, у покрајинама Каспискога Мора, границе своје царевине, а Немачка је, у след Јевђенијевих победа на Петроварадину и на Београду (1717), добила по пожаревачком уговору о миру (1718), део Мале Влашке, до Алуте и велики део Србије.

Тада је било лако и Русији и Немачкој, да закључе између себе формалан уговор (1726) о узајамном помагању и о обрани, и да дају једна другој по 30,000 војника, међ којима да буде 10,000 коњаника, ако би Турска заратила с једноме од њих, па ако другој не би било угодно да и сама уђе у рат.

Царица Катарина, признала је још уз ово, нов ред наследства у Немачкој, док је немачки цар Карло VI, гарантовао Русији, целокупност њених земаља у Јевропи.

Али, од кад је почела Немачка да прекорачује границе турске царевине на балканском полуострову, цео свет на овоме, почео је да се обазире и да гледа само на немачку круну, и само од ње да се нада своме избављењу од нечовечне турске управе.

Ово је опазио одма Петар Велики, и као да му није било право, те се је почео старати, да привуче на се више пажње источних хришћана; и за то је настао слати црквама и манастирима, свештеничка одела, богато украшене иконе, часне крстове, света јеванђелија и разне друге црквене ствари и потребе. Ово су радили и после њега његови последоваоци па и царица, Катарина II. и сад су и многи руски духовници пролазили често кроз Србију и кроз друге крајеве турске царевине.

Немачке су власти сазнавале за ово, али су морале да трпе и да приписују то верозаконском сродству Руса са народима на истоку, и ако им то није било право, јер је било у Немачкој многих, којима није била по вољи дружба немачке владе са варварском (!) Русијом.

И ово је почело да замућује пријатељске односе између здружених и опријатељених сила, ма да су оне ово једна од друге криле и тајиле. Обоји су увидели незгоду ове заједнице, како су почели да расправљају питање: *ко ће и како да наследи оно што је било турско, кад се Турци отерају из Јевропе*. Не упуштајући се у чисту расправу овога питања, мислили су и Руси и Немци, сваки за се, да је најбоље гледати на згодну прилику и како ће да се дочепа што замашнији део за себе, па ма то било и на штету онога другог.

Но и ово се није дало крити дуго. Кад су Руси и Немци, 1736 и 1737 г. повели заједнички, рат против Ту-

рака, Немци су се упрепастили, кад су Руси затражили на конгресу у Намијерову (1736) да Влашка и Молдавија, буду независне кнежевине под заштитом Русије, док је Немачка држала у то време, део Мале Влашке до Алуте, и тражила, да јој се да још: сва Влашка до Брајила, Молдавија до Прута, и сва Србија са њеним Видином, до Лома, половина Бугарске, Босна, Херцеговина, Црна Гора, један део Старе Србије и Албанија до ушћа Дрина у Јадранско Море, не искључујући план свога посланика Талмана, да би требало да припадне њој и сва Македонија и Грчка тако, да јој граница буде прѡва пруга која би се повукла од Рушчука до Пловдива и одаведе на Кавалу на Јегејском Мору.

Истинска граница немачке царевине, како ју је ова тада желела, требала је да иде десном обалом Прута, до његовог ушћа у Дунав и одаведе Дунавом до Рушчука, а од Рушчука, ако се узмогне, право па Пловдив и даље на Кавалу, или ако се ово не узмогне, оно и од Рушчука опет Дунавом даље до Видина, па одаведе преко Књажевца, Ниша, Прокупља, Митровице, Приштине и Призрена на састав Белогa Дрина са Црним Дрином и даље Дрином до његова утока у Јадранско Море (Golfo de Drin).

Супротност ова у тежњама и захтевима Руса и Немаца, помогла је француском посланику Виленеву, да убеди Турке, да не треба дати ништа ни једнима ни другима, јер свако попуштање, па било оно ма како ма̀ло, крчило би им пута за у Цариград, и да је зато најбоље бити се и тући, па ма се метуло на коцку све.

У рату овом, који је трајао до 1739 г., Немачка је изгубила онај део Мале Влашке и део Србије с Београдом, што је све, припало опет Турцима, по београдском уговору о миру (27 Авг. нов. 1739), и Немачка је кривила Русију, за сву несрећу која ју је снашла, зато, што није хтела да се држи уговореног плана за заједничко рато-

вање, него је пустила, да сва сила турска, нагрне на немачку војску, док се је она, међутим, лако ширила по Криму и прилазила све ближе, обалама Црнога Мора.

У ствари, и био је ово главни узрок недаћама Немаца, поред онога, што су војсковође немачке, Секендорф и Валис, водили немачку војску онако збуњено и што је генерал Најперг предао Турцима Београд онако олако и несмислено.

Турцима су помагале у ово време, Француска, Енглеска и Холандија, јаке тада силе на мору, које су радиле са свом снагом, да стану на пут и Русима и Немцима у њиховом овом надирању на исток, и да не допусте никако Русима да се докопају Црнога Мора и пловидбе кроз Босфор, кроз Дарданеле и по Средиземном Мору, што је била овима, поред Цариграда, главна циљ.

Но код свега овога царица Катарина II, заратила се је по ново са Турском 1768 год.

Рат овај трајао је до 1774 год. и свршио се је Кучук-кајнарџирским миром, који је закључен између Русије и Турске 21 ст. 10 нов. Јула 1774.

Немачка није ишла у ово време с Русијом против Турске и ако је Русији била и сад главна циљ, *надирање на исток*. Марију Терезију, царицу немачку, забављао је у ово време, на другој страни, краљ пруски, Фридрих Велики и баварски, Карло VI. А можда је Немачка посумњала, да ће је Русија оставити опет саму, против све турске силе, кад једном уђе у рат.

Али Русија добије, баш овога пута, знатан део Крима и велике градове Азов, Јеникале и Керч, уз знатне властице за пловидбу и трговину по Црноме Мору.

Зато је Немачка била у великој неприлици, кад се је неколико година за овим, опет заратила Турска са Русијом, не знајући, да ли да пристане уз Русију или да и сад не иде с њоме.

Порта је напрасно затражила 1787 год., од посланика руског у Цариграду, Болгакова, да пристане, да се уништи Кучук-кајнарџиски уговор о миру и да Русија поврати Турској све земље и све градове, које је добила по овоме уговору. Болгаков је одговорио да не може да пристане на ово док не изиште и не добије упуте од своје владе, а Турци га због овога баце у тамнице Седам Кула и султан, Абдул-Хамид I, пошље (24 Августа 1787) против Русије велику своју војску под командом великог везира.

Турској војсци, изишла је брзо у сукоб, велика руска војска, коју су предводили маршал Романцов, кнез Потемкин и генерал Суваров, најславније војсковође царице Катарине II.

Турска ова војска, убрзо је сузбијена и потучена, и Руси су, идући за њом и гонећи је, узели јој град Кинбурн, док је и руска флота потукла у неколико пута и брзо једно иза другог, турску црноморску флоту.

Овај успех руске војске, по ново је забринуо Немце, и они су по ново почели да мисле, шта да раде? и како да се владају према зараћеним странама? Рачунали су, да Русија може изићи и овога пута као победитељка са новим добитима, па су мислили, да би добро било, да и они уђу у рат, јер и они не би тада остали празних руку, али су се опет и побојавали, да Руси опет не узратују застрањено и засебно, а њих да оставе саме на бојишту, против све турске силе, па да не изгубе зато и оно што већ имају.

Велику је бригу задавала Немцима при овоме, и пруска краљевина, сада већ снажан супарник немачке царевине. Немци су помишљали, да би пруски краљ Вилхелм II, могао, у случају заплета Немачке са Турском, грунути изненада на Немачку, са супротне стране, и узети јој још коју провинцију, као што је урадио пре неколико година, Фридрих Велики, са Шлезијом.

А Немачка је знала, да Пруска и Русија гаје из поодавна, потајно, доста пријатељске односе, који су могли бити упућени баш на то, да се немачка царевина не шири више на исток.

И зато је цар Јосиф тражио, да га Русија осигура бар с те стране, јер му обећаване гаранције до сад, нису биле довољне, пошто нису биле ујамчене никаквим нарочитим уговором, него су само биле стављане у изглед, простим договарањем између министара и посланика.

Исто је тако било и са предлогом Немачке, односно нових граница, у случају успеха.

Цар Јосиф II, попустио је у многим од пројектованих граница цара Карла VI, и тражио је: у Молдавији, само град Хотим, са незнатном његовом околином; Малу Влашку, до Алуте, и градове: Никопољ, Видин и Београд с Дунавом који би био граница све до Београда, која би од Београда ишла даље, правом пругом, на ушће Дрина на Јадранском Мору, и још: Истрију и Далмацију, и слободну пловидбу Дунавом до његова ушћа у Црно Море.

Али и на ово није добио одсудна одговора, те је могао само да мисли, да му је пројект примљен, кад је саслушан са ћутањем.

И зато је требало, да Цар, Јосиф II, походи још једном царицу Катарину II, па да се после тога, бар мисли, да су расчишћени путеви о узајамном поступању с Турцима за време ратних операција, а да остану опет у неизвесности, одредбе, о наслеђу Турака у Јевропи, о новим границама царевине, и о осигурању Немачке од краљевине пруске.

Но код свега овога, победила је на последку, опет, бојазна, да Русија не однесе све, или бар, највећи део турског наслеђа, и цар Јосиф, решио се је због тога, да и он пође против Турака.

Али, не, баш тако одмах.

За време, што га је још преостало у 1787 г., цар је мислио да спреми и искупи колико се више може, војске, па да огласи Турској рат почетком 1788 г. и тада да пође у бој.

Међутим чинило му се је, да и ово кратко време, не треба да прође сасвим напразно, и зато је наговарао и напуштао Србе у Србији, да се дижу на Турке.

Многи немачки повереници, јурили су кроз Србију са тајним царским прокламацијама, и у Србији је узаврело ускоро, на многим крајевима њеним.

Много устаничких српских чета, или како су Немци говорили, чета хајдучких, почело је омах, да напада на Турке по Србији.

У Немачкој је било све на миру, и немачка влада чинила се је као и да не зна за ништа од свега овога, док се је међутим, спремала и она сама да, ако узмогне узме од Турака Београд, с преваром и за време самога мира.

Немачка је мислила, да овим отвори својој војсци путове по Дунаву и по Сави, па да у толико лакше и успешније ради после, кад огласи рат Турској.

О овоме предузећу Немаца против Београда, слабо се шта зна, што би било извесно и поуздано, и мало је врло и писаца немачких, који о овоме и то, по нешто тек, и узгред напомињу.

Али њу је испричао подробније, наш један писац из садашњег доба, у Гласнику IV 1852 г. (страна 89).

Неки од поузданијих Срба, Београђана, Жикићи, који су били у познанству са властима немачким у Земуну, требали су да добаве друге градске кључеве, па да отворе градске капије у уговорено време ноћу, и да пропусте кришом немачку војску да уђе у град, док Турци још спавају.

Жикиће су у овоме помагали Јован Чардаклија, Теукић, Влајко и Живко Миленковић, Београђани, и Радич Петровић са својих 200 наоружаних људи.

Немачка војска требала је да дође под Београд, с једне стране из Бежаније Савом, а с друге, Дунавом из Земуна.

Срби су урадили шта је требало, и кад се је једна немачка војска спустила под Београд Савом, они су је пропустили те је ушла у град и заузела топове и топовске табле.

Али она друга немачка војска, што је требала да дође из Земуна Дунавом, није никако дошла. Пронашла је Београд због јаке магле и приметила је ово, тек, кад је била на Порчи испод Београда.

Кад је она немачка војска, што је била ушла у град, опазила, да ће скоро да почне да свањује, а да оне друге војске из Земуна, још нема, заглавила је топове ђулетима и запушила им је фале јексерима, па се је и она вратила после, на ону страну Саве.

По нашем овом писцу, било је с овом немачком војском, што је улазила у град, и Срба драговољаца, међ којима су били од најпознатијих, капетан Влајко из Жаркова и Ђорђе Петровић из Загорице, а догађај сам, збио се је у очи бадњега дана 1786 г. дакле 23 Децембра.

У години (1786) не слаже се наш писац, са писцима немачким и биће да је година ових (1787) правилнија, јер 1786 нису се ни Руси још били заратили с Турцима, те ни Немци нису могли тада покушавати да узму Београд.

Г. Прота Матија Ненадовић, спомиње такође, овај догађај, у својим мемоарима по причању свога оца, а изгледа да га и он ставља у 1787 г. 20 Новем. у очи Ваведења. (Мемоари стр. 5).

Вук у својој Даници, причајући о овоме, вели: да је било 26/15 Новем. 1787 год.

Од немачких писаца, само њих двојица спомињу овај догађај и то у врло кратким и неодређеним потезима.

Адолф Бер, у делу, које смо споменули међ »изворима« под бројем 8, каже (стр. 93), да су за ово преду-

зеће била одређена два маџарска баталиона с нешто артиљерије, и да су ови пошли на лађама из Панчева, ноћу између 2 и 3 Децембра, 1787 кад су српски повереници били отворили градске капије; но да је само неколико лађа дошло на одређено место, а друге све, да су залутале међ дунавска острова на оној страни, те да се зато није могло ништа да уради тога пута; но да је одређено, да се ово понови 5 Јануара 1788 нов. (25 Децем. 1787 стар.) док се Дунаво очисти од леда, а после да је и ово време промењено те је покушај утврђен за 17(6) Јануар 1788 год.

Време је било, до 14 (3) Јануара, доста лепо, а тога дана у вече, почео је да дува јак ветар и да пада снег, и била је јака зима, али се је мислило, да ће се пролепшати, и за то су немачке трупе 17 (6) Јануара биле на своме месту, ал им ту стигне вест из Бољевца (Polievze) од генерала Магдебурга, да он не може да стпусти своју војску под Београд због јаког ветра, и на ово га није могао више да склони ни сам генерал Алвинције.

У делу, које смо споменули међ »изворима« под бројем 4, каже се (стр. 28) ово: Говори се, да су неколике регimente, прешле ноћу између 2 и 3 Децембра из Славоније, преко Саве, у намери, да нападну на Београд. Једно оделење требало је да пређе код Земуна а друго код Митровице; но како друго оделење, није било у одређено време на своме месту, то и оно прво оделење није смело да нападне на град.

У овоме истом делу, прича се даље, о овоме, још ово: 2 и 3 Децем. требало је напасти на град; све је било спремљено, али су наредбе биле непотпуне, и трупе, које су биле на лађима, нису стигле на своје место, на уречено време. 17 Јануара ово се понови, ал и сад није

било среће. 15 Јануара било је спремљено између Петроварадина и Бановца 14000 људи и све је било на миру и у најбољим реду, и чувало се је да не опаже ништа ни Турци, из Београда, а ни они који долазе у Земун на пазар. Али баш те вечери, кад је војска требала да се укрцава у лађе, дигла се је код Бановца таква олуја, какву свет не памти, те се није могло да вози Дунавом. А, пошто се војска, није могла да остави на пољу на оваком времену, пуштена је да се разиђе, и предузеће ово напуштено је и овога пута.

Према свему овоме, извесно је, да су Немци ктели да узму Београд преваром за време мира и пре огласа рата, и да је ово и покушавано до неке мере, и да се у овоме није успело.

Међутим, за ово време, била је спремна главна немачка војска и икупљена на својим збориштима, те је и посланик немачки у Цариграду, Херберт Раткеал, одмах с почетка 1788 год. 19 Фебруара нов. (29 Јануара ст.) предао Порти, преко свога тумача, оглас рата, у коме цар Јосиф II каже : да почиње рат као савезник Русије зато, што се је порта одрекла неправилно кајнарциског уговора о миру и уапсила руског посланика противно сваком међународном праву.

У исто време, обзнанио је цар Јосиф II, засебном својом прокламациом, Србима и другим народима у Турској, да је отпочео непријатељства с Турцима, и позвао их је све, да се неprotиве његовој војсци а он ће им зато допустити да располажу слободно својим имањем и да слободно раде своје радње.

Тајни агенти немачки, ишли су међутим кроз Србију, с другим царским прокламацијама, позивајући Србе да устају на Турке и да пристају уз немачку војску.

II. Немачка војска и српски Фрајкори (Драговољци).

Немачка је имала у почетку 1788 г. спремне и скупљене војске 103 баталиона пешака и 172 ескадрона коњаника, и доста артиљерије и других, помоћних родова војске, а сем овога и јаке градске посаде у унутрашњости својој.

Војска је ова била разређена дуж целе границе царевине, која је износила око 180 миља у дужину.

Главна војска била је у Бачкој и у Срему под фелд-маршалом Ласи и у њој је било : 61 баталион пешака и 76 ескадрона коњаника.

У Хрватској било је : 19 баталиона пешака и 16 ескадрона коњаника.

У Славонији 11 баталиона пешака.

У Банату 7 баталиона пешака и 19 ескадрона коњаника.

У Ердељу 6 баталиона пешака и 18 ескадрона коњаника.

У Буковини 10 баталиона пешака и 32 ескадрона коњаника.

У овај број војске рачунати су и српски фрајкори (драговољци) пешаци : шицери и физилири и коњаници : хусари.

Српских драговољаца било је код сваке, засебне немачке војске, нарочито у Ердељу, у Банату и у Славонији, а највише, код главне војске у Срему.

Српски драговољци почели су да се испупљају и уређују, као и регуларна немачка војска, пре него је рат Немаца с Турцима, отпочет.

Многи Срби из Србије, кад су опазили да ће се заратити Немци и Турци, знали су, да ће, као и до сад, газити преко њих, час једни, час други, и зато су се уклањали у Немачку и ту су смештали на згодна и си-

гурна места своје фамилије и своју покретност, а они су се, по позиву немачких власти, уписивали у фрајкоре (Serbisches Freykorps) и спремали да помажу Немцима и да се бију с Турцима.

Главни командант оних српских драговољаца, који су се искупљали у Срему, у Каменици, Прогарима и у Болевцу (Polievze, Boljevcí) код главне немачке војске, био је Србин, немачки капетан, Михаљевић (Mihalovics, негди је записиван Mihajlovics, Михајловић).

Убрзо с почетка, било је код главне немачке војске, само 2 компаније ових српских драговољаца, а.1 је њихов број нарастао за мало времена на 1 баталион, те је њихов командант Михаљевић, постао због тога, мајор.

На скоро за овим нарастао је број српских драговољаца на 2 баталиона пешака, 1 дивизион стрелаца и 1 ескадрон хусара, и њихове ове команде биле су и тактично и административно уређене као што је била уређена и сва остала немачка војска и имале су своје старешине, официре, Србе.

Ред војени и војена дисциплина, били су у српских драговољаца тако одлични, да су због тога драговољци постављани на спрам Турака на најважнија места и командант Михаљевић добио је, због тога, потпуковнички чин.

Пред сам оглас рата Турцима, био је број драговољаца српских још већи. Увећан је још са једним баталионом пешака, једним дивизионом стрелаца, једним ескадроном хусара, 18 компанија физирира и 4 компаније шицера и Михаљевић је постао пуковник.

Доцније, за време трајања рата, Михаљевић је постао генерал у след одличног и храброг држања његових драговољаца.

III. Ратни догађаји у Србији око Београда у 1788 години.

У исти дан, кад је предат Порти оглас рата, јавили су Немци и паши београдском за ратно стање између Немачке и Турске.

Али је на Београду остало све на миру за дуго време и после овога.

Немци нису предузимали ништа против Београда, јер су чекали да дође цар, који ће лично да командује главном немачком војском, а Турци су чекали да виде шта ће Немци.

Неколико омањих сукоба, било је мало даље од Београда, између патрола и извидинца.

Сукоб на Ритопеку. Три граничара из Баната, патролирили су са једним разводником 21 (10) Фебруара (1788) Дунавом крај Ритопека; изненадно ухватила их је при овоме, олуја, и пребацила на српску страну.

Око стотину Турака, који су стражарили дуж дунавске обале, опазили су их, и пошли су за њима. Граничари су се повукли у ратопечку механу и ту су се затворили. Турци су дошли за њима и опколили су их са свију страна.

Разводник је сад запитао своје војнике: *хоће ли да се бране и ту сви да изгину или ће се предавати Турцима.* Кад је добио на ово одговор: *да је боље бити се и умрети, него се живи предавати Турцима у руке,* он је наредио те се је почело да пуца.

Брзо је пало пред механом 12 мртвих Турака, те остали за то престану наваљивати и насртати на механу и оставе ту своја два барјака које су били побили у земљу у првој својој навали.

Место овога, Турци запале сад, три куће, које су биле близу механе, мислећи, да ће ватра прећи и на механу; ал је супротни ветар, терао ватру на другу страну.

На другој страни Дунава, у селу Хомољци, било је у ово време, једно одељење Банаћана, граничара, са својим старешином. Фенрих *Огорелица* старешина одељења, спазео је са дунавске обале, шта бива с његовим друговима у Ритопеку, те им пође у помоћ са 24 своја друга. Дунав се је било умирило и *Огерилица* приспе скоро на српску страну, нападне на Турке око механе те се ови повуку брзо чак у Београд.

Тако су се спасли храбри ови борци, којима беше милије умрети него се предавати живи Турцима у руке.

При овоме сукобу, погинуо је један од оних граничара што су дошли у помоћ оној четворици својих другова и још 4 Ритопечана који су им помагали.

Слава нека је и њима погинулима и Фенриху *Огорелици*, који похита да, с опасношћу свога живота, спасе живот својих другова!

Граничари су добили при овоме, она два турска барјака, што су их Турци били побили у земљу пред механом и два турска коња.

Сукоб патрола на Дунаву. 21 (10) Фебруара (1788) дакле истог дана кад је ово било на Ритопеку, патролирао је Дунавом око Београда и осматрао је град и дунавску обалу, генерал Алвинци. Њега су опазили Турци и напали су га изненадно са 8 својих шајка и убили су му при овоме, једнога комесара и једнога лађара. Алвинци ес је извезао брзо на обалу и склонио од Турака, остави им своју лађу.

Бежански насип. Рачунећи, да ће се да почне да напада на Београд како цар дође у Земун код главне своје војске, Немци су почели 1 Марта (18 Фебруара), да граде насип од Бежаније до Саве и даље низа Саву до Београда, преко оних ритова у долини савској, и на овоме је радило 3000 Сремаца и Банаћана.

Насип је овај био широк око 17 корака, јер се је рачунало, да ће по њему да иде војска и да ће да се возе и топови и кола, који ће се и мимоилазити на насипу кад устреба.

Турци су ктели да спрече Немце у овоме, а да би успели лакше и поузданије, науме, да упуте пажњу Немаца на другу страну, и зато пређу 6 Марта (23 Фебруара) на ону велику аду под градом те растерају са ње немачке страже, и запале један чардак који им је служио као стражарница.

Кад су неколика оделења немачке војске похитала за овим, на ову аду, Турци су је напустили и вратили су се у Београд, а Земунци, страхујући, да ће Турци, овако изненадно, грунути други пут у Земун, почну се спремати да сами бране своју варош.

Општинска, земунска управа, оставила је слободној вољи својих обитоаца, да се уписују као браници своје вароши, који хоће и који имају срца за ово, а дозволила свима који за ово нису, да се селе из Земуна гди хоће и да носе собом и сву своју покретност. Но Земунци су махом, изабрали оно прво и било их је ускоро пуних 6 компанија, које су поселе све варошке улазе и сва важнија места у Земуну.

Међутим Турци, место да иду на Земун, груну омах сутра дан, 7 Марта (24 Фебр.) на бежаниски насип, на раденике који су га градили, и на војску која их је чувала и бранила.

Око 1000 Турака извезло се је на шајкама, на ушће Дунавца, (на десној обали Дунава а левој обали Саве), и сви су се одмах кренули на насип и напали су слошке, на немачку војску и растерали су и њу и раденике и спалили алате и све остале справе с којима је грађен насип.

Некоја оделења немачке војске, изишла су, с топовима, Турцима у сукоб, но Турци су се бранили и од

своју битку 6 сати, и повукли су се у Београд тек после
своје и велике су изгубили око стотину, које мртвих, које
рањених својих војника.

Немци су имали при овоме 72 погинула и 2 рањена
војника.

Царев долазак код војске. Освојење Шапца. 25. (14)
Марта дошао у Земун и својој војсци цар Јосиф II.

Одмах по његовом доласку, почела је да се спушта
к Земуну и к Бежанији, сва немачка војска, која је до
сада логорovala над Земунском и над Бежанијом.

Мислило се је, да ће се сва ова војска, одмах да почне
да креће на Београд, јер је по утврђеном плану, требало
с овим баш, да се отпочне рат.

Но цару се је учинило, кад је дошао у Земун, да
ће бити боље, да узме најпре Шабац, па после да нападне
на Београд, јер ће му тада војска на Београду, бити
сигурна с те стране.

Одмах по доласку царевом у Земун, упућено је у
Кленак 14 баталиона пешака и 5 дивизиона коњаника,
са артилеријом, пијонирима и једним делом српских дра-
говољаца.

Ова је војска стигла у Кленак 18 (7) Априла (1788),
истог дана, кад је стигао ту и цар Јосиф II, са
ерцхерцогом Францем.

Једна чета немачке војске, са некојим оделенима
српских драговољаца, који су били већ прешли у Србију,
марширала је под командом капетана Дедовића, према
Шапцу, друмом, који води из Београда у Шабац, и имала
је у задатку, да заузме Њуприје на Думачи, код Бреста,
на Мишару и на Јабан-Калеју.

Пред ову војску изишло је нешто Турака из Шапца
и они су је потисли натраг и ранили јој смртно коман-
данта Дедовића.

За време док су се Турци Шапчани, забављали с Немцима на овој страни, прешла је мирно, преко Саве, (20, 9 Априла 1785) главна Немачка војска у Србију, и настанила се је на савској обали спрам Кленка.

Сутра дан, око 5 сати из јутра, пошла је сва немачка војска, подељена у три колоне, ближе Шапцу.

Путеви, по којима је ова војска ишла, били су обрасли шумом, и Турци су били искварили све мостове на њима, те је било тешко марширати и ишло се је доста споро, али је опет, сва војска стигла под Шабац око 10 сати (21, 10 Априла) и одмах је опколила Шабац са све три његове стране са сува, и оградила се је од Турака, крстилима.

Три баталиона пешака, истакли су се мало даље у напред и посели су подграђе Бајир (Регуа) које су Турци били већ напустили.

Турци су омах спалили оно своје подграђе, што је било с поља пред земљаним градским бедемом, јер им је сметало бранити град како ваља, а Немци запале сад Бајир, јер им је сметао нападати на град како треба.

На другој страни према граду, на савској обали, саградили су Немци једно земљано утврђење ради своје одбране од Турака из града.

Сутра дан, по доласку под Шабац, (22, 11 Априла) почели су Немци пуцати на град из топова, на шта су им Турци одговарали тако исто топовском ватром, но су за чудо одвећ лоше гађали.

У овоме топарану, уз мало и незнатно пушкарање, прошао је цео овај дан, без да је било од тога каквих замашнијих последица. Немци су чекали да сагоре Бајир па са њега, јер је згодан за ово, да отпочну право бомбардање града.

Трећег дана бављења свога под Шапцем, кад није било више никакве ватре на Бајиру, Немци су почели да

А Немачка је знала, да Пруска и Русија гаје из поодавна, потајно, доста пријатељске односе, који су могли бити упућени баш на то, да се немачка царевина не шири више на исток.

И зато је цар Јосиф тражио, да га Русија осигура бар с те стране, јер му обећаване гаранције до сад, нису биле довољне, пошто нису биле ујамчене никаквим нарочитим уговором, него су само биле стављане у изглед, простим договарањем између министара и посланика.

Исто је тако било и са предлогом Немачке, односно нових граница, у случају успеха.

Цар Јосиф II, попустио је у многим од пројектованих граница цара Карла VI, и тражио је: у Молдавији, само град Хотим, са незнатном његовом околином; Малу Влашку, до Алуте, и градове: Никопољ, Видин и Београд с Дунавом који би био граница све до Београда, која би од Београда ишла даље, првом пругом, на ушће Дрина на Јадранском Мору, и још: Истрију и Далмацију, и слободну пловидбу Дунавом до његова ушћа у Црно Море.

Али и на ово није добио одсудна одговора, те је могао само да мисли, да му је пројект примљен, кад је саслушан са ћутањем.

И зато је требало, да Цар, Јосиф II, походи још једном царицу Катарину II, па да се после тога, бар мисли, да су расчишћени путеви о узајамном поступању с Турцима за време ратних операција, а да остану опет у неизвесности, одредбе, о наслеђу Турака у Јевропи, о новим границама царевине, и о осигурању Немачке од краљевине пруске.

Но код свега овога, победила је на последку, опет, бојазна, да Русија не однесе све, или бар, највећи део турског наслеђа, и цар Јосиф, решио се је због тога, да и он пође против Турака.

Али, не, баш тако одмах.

За време, што га је још преостало у 1787 г., цар је мислио да спреми и искупи колико се више може, војске, па да огласи Турској рат почетком 1788 г. и тада да пође у бој.

Међутим чинило му се је, да и ово кратко време, не треба да прође сасвим напразно, и зато је наговарао и напуштао Србе у Србији, да се дижу на Турке.

Многи немачки повереници, јурили су кроз Србију са тајним царским прокламацијама, и у Србији је узаврело ускоро, на многим крајевима њеним.

Много устаничких српских чета, или како су Немци говорили, чета хајдучких, почело је омах, да напада на Турке по Србији.

У Немачкој је било све па миру, и немачка влада чинила се је као и да не зна за ништа од свега овога, док се је међутим, спремала и она сама да, ако узмогне узме од Турака Београд, с преваром и за време самога мира.

Немачка је мислила, да овим отвори својој војсци путове по Дунаву и по Сави, па да у толико лакше и успешније ради после, кад огласи рат Турској.

О овоме предузету Немаца против Београда, слабо се шта зна, што би било извесно и поуздано, и мало је врло и писаца немачких, који о овоме и то, по нешто тек, и узгред напомињу.

Али њу је испричао подробније, наш један писац из садашњег доба, у Гласнику IV 1852 г. (страница 89).

Неки од поузданијих Срба, Београђана, Жикићи, који су били у познанству са властима немачким у Земуну, требали су да добаве друге градске кључеве, па да отворе градске капије у уговорено време ноћу, и да пропусте кришом немачку војску да уђе у град, док Турци још спавају.

Жикиће су у овоме помагали Јован Чардаклија, Тучић, Влајко и Живко Миленковић, Београђани, и Радич Петровић са својих 200 наоружаних људи.

Немачка војска требала је да дође под Београд, с једне стране из Бежаније Савом, а с друге, Дунавом из Земуна.

Срби су урадили шта је требало, и кад се је једна немачка војска спустила под Београд Савом, они су је пропустили те је ушла у град и заузела топове и топовске табле.

Али она друга немачка војска, што је требала да дође из Земуна Дунавом, није никако дошла. Промашила је Београд због јаке магле и приметила је ово, тек, кад је била на Порчи испод Београда.

Кад је она немачка војска, што је била ушла у град, опазила, да ће скоро да почне да свањује, а да оне друге војске из Земуна, још нема, заглавила је топове ђулетима и запушила им је фале јексерима, па се је и она вратила после, на ону страну Саве.

По нашем овом писцу, било је с овом немачком војском, што је улазила у град, и Срба драговољаца, међ којима су били од најпознатијих, капетан Влајко из Жаркова и Ђорђе Петровић из Загорице, а догађај сам, збио се је у очи бадњега дана 1786 г. дакле 23 Децембра.

У години (1786) не слаже се наш писац, са писцима немачким и биће да је година ових (1787) правилнија, јер 1786 нису се ни Руси још били заратили с Турцима, те ни Немци нису могли тада покушавати да узму Београд.

Г. Прота Матија Ненадовић, спомиње такође, овај догађај, у својим мемоарима по причању свога оца, а изгледа да га и он ставља у 1787 г. 20 Новем. у очи Ваведења. (Мемоари стр. 5).

Вук у својој Даници, причајући о овоме, вели: да је било 26/15 Новем. 1787 год.

Од немачких писаца, само њих двојица спомињу овај догађај и то у врло кратким и неодређеним потезима.

Адолф Бер, у делу, које смо споменули међ „изворима“ под бројем 8, каже (стр. 93), да су за ово преду-

зеће била одређена два маџарска баталиона с нешто артиљерије, и да су ови пошли на лађама из Панчева, ноћу између 2 и 3 Децембра, 1787 кад су српски повереници били отворили градске капије; но да је само неколико лађа дошло на одређено место, а друге све, да су залутале међ дунавска острова на оној страни, те да се зато није могло ништа да уради тога пута; но да је одређено, да се ово понови 5 Јануара 1788 нов. (25 Децем. 1787 стар.) док се Дунаво очисти од леда, а после да је и ово време промењено те је покушај утврђен за 17(6) Јануар 1788 год.

Време је било, до 14 (3) Јануара, доста лепо, а тога дана у вече, почео је да дува јак ветар и да пада снег, и била је јака зима, али се је мислило, да ће се пролепшати, и за то су немачке трупе 17 (6) Јануара биле на своме месту, ал им ту стигне вест из Бољевца (Polievze) од генерала Магдебурга, да он не може да стпусти своју војску под Београд због јаког ветра, и на ово га није могао више да склони ни сам генерал Алвинције.

У делу, које смо споменули међ „изворима“ под бројем 4, каже се (стр. 28) ово: Говори се, да су неколике регименте, прецпе ноћу између 2 и 3 Децембра из Славоније, преко Саве, у намери, да нападну на Београд. Једно оделење требало је да пређе код Земунa а друго код Митровице; но како друго оделење, није било у одређено време на своме месту, то и оно прво оделење није смело да нападне на град.

У овоме истом делу, прича се даље, о овоме, још ово: 2 и 3 Децем. требало је напасти на град; све је било спремљено, али су наредбе биле непотпуне, и трупе, које су биле на лађима, нису стигле на своје место, на уречено време. 17 Јануара ово се понови, ал и сад није

било среће. 15 Јануара било је спремљено између Петроварадина и Бановца 14000 људи и све је било на миру и у најбољим реду, и чувало се је да не опазе ништа ни Турци, из Београда, а ни они који долазе у Земун на пазар. Али баш те вечери, кад је војска требала да се укрцава у лађе, дигла се је код Бановца таква олуја, какву свет не памти, те се није могло да вози Дунавом. А, пошто се војска, није могла да остави на пољу на оваком времену, пуштена је да се разиђе, и предузеће ово напуштено је и овога пута.

Према свему овоме, извесно је, да су Немци ктели да узму Београд преваром за време мира и пре огласа рата, и да је ово и покушавано до неке мере, и да се у овоме није успело.

Међутим, за ово време, била је спремна главна немачка војска и искупљена на својим збориштима, те је и посланик немачки у Цариграду, Херберт Раткеал, одмах с почетка 1788 год. 19 Фебруара нов. (29 Јануара ст.) предао Порти, преко свога тумача, оглас рата, у коме цар Јосиф II каже : да почиње рат као савезник Русије зато, што се је порта одрекла неправилно кајнарциског уговора о миру и уапсила руског посланика противно сваком међународном праву.

У исто време, обзнанио је цар Јосиф II, засебном својом прокламациом, Србима и другим народима у Турској, да је отпочео непријатељства с Турцима, и позвао их је све, да се не противе његовој војсци а он ће им зато допустити да располажу слободно својим имањем и да слободно раде своје радње.

Тајни агенти немачки, ишли су међутим кроз Србију, с другим царским прокламацијама, позивајући Србе да устају на Турке и да пристају уз немачку војску.

II. Немачка војска и српски Фрајкори (Драговољци).

Немачка је имала у почетку 1788 г. спремне и скупљене војске 103 баталиона пешака и 172 ескадрона коњаника, и доста артиљерије и других, помоћних родова војске, а сем овога и јаке градске посаде у унутрашњости својој.

Војска је ова била разређена дуж целе границе царевине, која је износила око 180 миља у дужину.

Главна војска била је у Бачкој и у Срему под фелдмаршалом Ласи и у њој је било : 61 баталион пешака и 76 ескадрона коњаника.

У Хрватској било је : 19 баталиона пешака и 16 ескадрона коњаника.

У Славонији 11 баталиона пешака.

У Банату 7 баталиона пешака и 19 ескадрона коњаника.

У Ердељу 6 баталиона пешака и 18 ескадрона коњаника.

У Буковини 10 баталиона пешака и 32 ескадрона коњаника.

У овај број војске рачунати су и српски фрајкори (драговољци) пешаци : пицери и физилири и коњаници : хусари.

Српских драговољаца било је код сваке, засебне немачке војске, нарочито у Ердељу, у Банату и у Славонији, а највише, код главне војске у Срему.

Српски драговољци почели су да се икупљају и уређују, као и регуларна немачка војска, пре него је рат Немаца с Турцима, отпочет.

Многи Срби из Србије, кад су опазили да ће се заратити Немци и Турци, знали су, да ће, као и до сад, газити преко њих, час једни, час други, и зато су се уклањали у Немачку и ту су смештали на згодна и си-

гурна места своје фамилије и своју покретност, а они су се, по позиву немачких власти, уписивали у фрајкоре (Serbisches Freykorps) и spremали да помажу Немцима и да се бију с Турцима.

Главни командант оних српских драговољаца, који су се искупљали у Срему, у Каменици, Прогарима и у Болевцу (Polievze, Boljevcí) код главне немачке војске, био је Србин, немачки капетан, Михаљевић (Mihalovics, негди је записиван Mihajlovics, Михајловић).

Убрзо с почетка, било је код главне немачке војске, само 2 компаније ових српских драговољаца, а 1 је њихов број нарастао за мало времена на 1 баталион, те је њихов командант Михаљевић, постао због тога, мајор.

На скоро за овим нарастао је број српских драговољаца на 2 баталиона пешака, 1 дивизион стрелаца и 1 ескадрон хусара, и њихове ове команде биле су и тактично и административно уређене као што је била уређена и сва остала немачка војска и имале су своје старешине, официре, Србе.

Ред војени и војена дисциплина, били су у српских драговољаца тако одлични, да су због тога драговољци постављани на спрам Турака на најважнија места и командант Михаљевић добио је, због тога, потпуковнички чин.

Пред сам оглас рата Турцима, био је број драговољаца српских још већи. Увећан је још са једним баталионом пешака, једним дивизионом стрелаца, једним ескадроном хусара, 18 компанија физилера и 4 компаније шицера и Михаљевић је постао пуковник.

Доцније, за време трајања рата, Михаљевић је постао генерал у след одличног и храброг држања његових драговољаца.

III. Ратни догађаји у Србији око Београда у 1788 години.

У исти дан, кад је предат Порти оглас рата, јавили су Немци и паши београдском за ратно стање између Немачке и Турске.

Али је на Београду остало све на миру за дуго време и после овога.

Немци нису предузимали ништа против Београда, јер су чекали да дође цар, који ће лично да командује главном немачком војском, а Турци су чекали да виде шта ће Немци.

Неколико омањих сукоба, било је мало даље од Београда, између патрола и извидица.

Сукоб на Ритопеку. Три граничара из Баната, патролирали су са једним разводником 21 (10) Фебруара (1788) Дунавом крај Ритопека; изненадно ухватила их је при овоме, олуја, и пребацила на српску страну.

Око стотину Турака, који су стражарили дуж дунавске обале, опазили су их, и пошли су за њима. Граничари су се повукли у ратопечку механу и ту су се затворили. Турци су дошли за њима и опколили су их са свију страна.

Разводник је сад запитао своје војнике: *хоће ли да се бране и ту сви да изгину или ће се предавати Турцима.* Кад је добио на ово одговор: *да је боље бити се и умрети, него се живи предавати Турцима у руке,* он је наредио те се је почело да пуца.

Брзо је пало пред механом 12 мртвих Турака, те остали за то престану наваљивати и насртати на механу и оставе ту своја два барјака које су били побили у земљу у првој својој навали.

Место овога, Турци запале сад, три куће, које су биле близу механе, мислећи, да ће ватра прећи и на механу; ал је супротни ветар, терао ватру на другу страну.

На другој страни Дунава, у селу Хомољци, било је у ово време, једно одељење Банаћана, граничара, са својим старешином. Фенрих *Огорелица* старешина одељења, спазео је са дунавске обале, шта бива с његовим друговима у Ритопеку, те им пође у помоћ са 24 своја друга. Дунав се је било умирило и *Огорелица* приспе скоро на српску страну, нападне на Турке око механе те се ови повуку брзо чак у Београд.

Тако су се спасли храбри ови борци, којима беше милије умрети него се предавати живи Турцима у руке.

При овоме сукобу, погинуо је један од оних граничара што су дошли у помоћ оној четворици својих другова и још 4 Ритопечана који су им помагали.

Слава нека је и њима погинулима и Фенриху *Огорелици*, који похита да, с опасношћу свога живота, спасе живот својих другова!

Граничари су добили при овоме, она два турска барјака, што су их Турци били побили у земљу пред механом и два турска коња.

Сукоб патрола на Дунаву. 21 (10) Фебруара (1788) дакле истог дана кад је ово било на Ритопеку, патролирао је Дунавом око Београда и осматрао је град и дунавску обалу, генерал Алвинци. Њега су опазили Турци и напали су га изненадно са 8 својих шајка и убили су му при овоме, једнога комесара и једнога лађара. Алвинци ас је извезао брзо на обалу и склонио од Турака, остави им своју лађу.

Бежански насип. Рачунећи, да ће се да почне да напада на Београд како цар дође у Земун код главне своје војске, Немци су почели 1 Марта (18 Фебруара), да граде насип од Бежаније до Саве и даље низа Саву до Београда, преко оних ритова у долини савској, и на овоме је радило 3000 Сремаца и Банаћана.

Насип је овај био широк око 17 корака, јер се је рачунало, да ће по њему да иде војска и да ће да се возе и топови и кола, који ће се и мимоилазити на насипу кад устреба.

Турци су ктели да спрече Немце у овоме, а да би успели лакше и поузданије, науме, да упуте пажњу Немаца на другу страну, и зато пређу 6 Марта (23 Фебруара) на ону велику аду под градом те растерају са ње немачке страже, и запале један чардак који им је служио као стражарница.

Кад су неколика одељења немачке војске похитала за овим, на ову аду, Турци су је напустили и вратили су се у Београд, а Земунци, страхујући, да ће Турци, овако изненадно, грунути други пут у Земун, почну се спремати да сами бране своју варош.

Општинска, земунска управа, оставила је слободној вољи својих обитоаца, да се уписују као браници своје вароши, који хоће и који имају срца за ово, а дозволила свима који за ово нису, да се селе из Земуна гди хоће и да носе собом и сву своју покретност. Но Земунци су махом, изабрали оно прво и било их је ускоро пуних 6 компанија, које су поселе све варошке улазе и сва важнија места у Земуну.

Међутим Турци, место да иду на Земун, груну омах сутра дан, 7 Марта (24 Фебр.) на бежаниски насип, на раденике који су га градили, и на војску која их је чувала и бранила.

Око 1000 Турака извезло се је на шајкама, на ушће Дунавца, (на десној обали Дунава а левој обали Саве), и сви су се одмах кренули на насип и напали су слошке, на немачку војску и растерали су и њу и раденике и спалили алате и све остале справе с којима је грађен насип.

Некоја одељења немачке војске, изишла су, с топовима, Турцима у сукоб, но Турци су се бранили и од

ових, пуних 6 сати, и повукли су се у Београд тек после овога и пошто су изгубили око стотину, које мртвих, које рањених својих војника.

Немци су имали при овоме 72 погинула и 2 рањена војника.

Царев долазак код војске. Освојење Шапца. 25. (14) Марта дошао у Земун к својој војсци цар Јосиф II.

Одмах по његовом доласку, почела је да се спушта к Земуну и к Бежанији, сва немачка војска, која је до сада логоровала над Земуном и над Бежанијом.

Мислило се је, да ће се сва ова војска, одмах да почне да креће на Београд, јер је по утврђеном плану, требало с овим баш, да се отпочне рат.

Но цару се је учинило, кад је дошао у Земун, да ће бити боље, да узме најпре Шабац, па после да нападне на Београд, јер ће му тада војска на Београду, бити сигурна с те стране.

Одмах по доласку царевом у Земун, упућено је у Кленак 14 баталиона пешака и 5 дивизиона коњаника, са артилеријом, пијонирима и једним делом српских драговољаца.

Ова је војска стигла у Кленак 18 (7) Априла (1788), истог дакле дана, кад је стигао ту и цар Јосиф II, са ерцхерцогом Францем.

Једна чета немачке војске, са некојим оделењима српских драговољаца, који су били већ прешли у Србију, марширала је под командом капетана Дедовића, према Шапцу, друмом, који води из Београда у Шабац, и имала је у задатку, да заузме Њуприје на Думачи, код Бреста, на Мишару и на Јабан-Калеју.

Пред ову војску изишло је нешто Турака из Шапца и они су је потисли натраг и ранили јој смртно команданта Дедовића.

За време док су се Турци Шапчани, забављали с Немцима на овој страни, прешла је мирно, преко Саве, (20, 9 Априла 1785) главна Немачка војска у Србију, и настанила се је на савској обали спрам Кленка.

Сутра дан, око 5 сати из јутра, пошла је сва немачка војска, подељена у три колоне, ближе Шапцу.

Путеви, по којима је ова војска ишла, били су обрасли шумом, и Турци су били искварили све мостове на њима, те је било тешко марширати и ишло се је доста споро, али је опет, сва војска стигла под Шабац око 10 сати (21, 10 Априла) и одмах је опколила Шабац са све три његове стране са сува, и оградила се је од Турака, крстилима.

Три баталиона пешака, истакли су се мало даље у напред и посели су подграђе Бајир (Реуга) које су Турци били већ напустили.

Турци су омах спалили оно своје подграђе, што је било с поља пред земљаним градским бедемом, јер им је сметало бранити град како ваља, а Немци запале сад Бајир, јер им је сметао нападати на град како треба.

На другој страни према граду, на савској обали, саградили су Немци једно земљано утврђење ради своје одбране од Турака из града.

Сутра дан, по доласку под Шабац, (22, 11 Априла) почели су Немци пуцати на град из топова, на шта су им Турци одговарали тако исто топовском ватром, но су за чудо одвећ лоше гађали.

У овоме топарању, уз мало и незнатно пушкарање, прошао је цео овај дан, без да је било од тога каквих замашнијих последица. Немци су чекали да сагоре Бајир па са њега, јер је згодан за ово, да отпочну право бомбардање града.

Трећег дана бавлења свога под Шапцем, кад није било више никакве ватре на Бајиру, Немци су почели да

се закопавају на њему у неколико траншеја и укопаних путева, но су одустали од овога, истог још дана, јер им се је учинило, да им ово неће ни требати.

Уверили су се, да је град доста слаб, да није довољно и добро утврђен а нарочито са стране Саве, па да ће се моћи да узме на јуриш и брже и лакше.

А на ово их је упућивала и доста слаба и траљава обрана града прошлога дана.

Немци су се зато почели одмах распоређивати за напад на град са две његове стране, са Саве и са Бајира, и отпочели су и нападати га одмах.

Са Саве су га нападали српски драговољци, које је предводио кнез Поњатовски, царев ађутант. За Србима ишла је једна чета стрелаца и један баталион немачких пешака, као резерва.

С друге стране, с Бајира, нападала је једна немачка, пешачка регимента, коју је предводио принц Карло де Лин, у чијој је предходници био капетан Соколовић.

Срби су дошли брзо под град и пушкарали су се и били с Турцима на самоме градскоме беду, при чему је Поњатовски доста осетно рањен, док се је за ово време, приближавала граду с друге стране она немачка јуришна колона и док и она није дошла под сами град.

Каптан Соколовић одвојио се је са својом авангардом од главне колоне, и дошао је под саму градску капију.

Многи војници из немачке, главне, јуришне колоне, сићу се живо у ров, прескоче преко палисада и успужу се на градски бедем. И српски драговољци, прешли су били већ преко градског рова и докопали се бедема. Соколовић је заузео бедем једнога бастiona, док су други његови војници обијали градску капију, те и кроз њу навале Немци, како је била обијена и остављена.

Турци су се повукли дубље у унутрашњост земља-нога града, како су нападачи почели да искачу на градски бедем, а са каменог града отпочела је картечна ватра; но и ова није трајала дуго. Неколико немачких топова ућутало је брзо турску градску артилерију.

Сад су почели да избијају у унутрашњост градску, у већим масама, војници, који су пролазили кроз обијену градску капију и које је водио капетан Соколовић, те Турци у сљед овога, напусте сву унутрашњост земљаног града, и повуку се у камени град.

Немци позову сад Турке на предају, а Мехмед-Ага, командант града, развије брзо, на каменом граду, бео барјак, и преда се заједно с градом (23.12. Априла 1788) без икакве угодбе у напред.

Немци су задржали све Турке, као ратне заробљенике; официрима су допустили да носе сабље, а фамилије заробљених Турака отпратили су у Зворник.

У Шапцу је било тада 2000 душа. Међ овима било је 31 официр и 800 војника.

Немци су изгубили при овоме освојењу Шапца 6 мртвих и 11 рањених војника, а добили су 24 барјака 17 топова, 2 добоша и свега 7 буради барута.

Место Мехмед-Аге, постао је сада, капетан граф фон Бранковић, командант шабачког града.

Немци су почели одмах да оправљају град и да га утврде још боље, на шта су употребљавали већим делом, околне сељаке, Србе.

Од Срба одликовали су се особито, свештеник, Василије Бошњак, мајор Вукаловић и капетан Соколовић, и цар је наградио свештеника Василија, златном медаљом, која је тежила 20 лота, а Вукаловића и Соколовића орденима Марије Терезије.

Од немачке војске остала је у Шапцу, као градска посада, једна немачка, пешачка регимента, а сва остала

војска. вратила се је у Земун, гди се је била спустила већ и сва остала војска која је била до сад, у Бачкој.

IV. Ратни догађаји ван Србије 1788.

Ратоводство Немаца у опште. Ратне догађаје који су се збивали на бојиштима далеко од Београда и ван Србије, споменућемо само у опште, рад бољег прегледа и везе с догађајима ближе Београду и близу Србије, које ћемо испричати мало опширније, јер су били од уплива на догађаје у Србији и на Београду.

Немачка војска, као што смо напоменули, била је размештена дуж целе границе немачке царевине према Турској.

Овако је, истина, Немачка имала своје војске свуда, али свуда малобројне и слабе, да што год одсудно предузме и уради.

Где год је било на Транзилванским Алпима каквог теснаца, пута ил богаза, било је на њима и немачке војске, ал нигди тако моћне да продре у Влашку и да се тамо одржи.

Тако је исто било и с немачком војском према Босни. И она је наваљивала на Босну ширимце и гди год је било каквог пролаза ил пута, на је и она свуда сузбијана и потискана натраг.

И у овоме је прошла скоро цела година 1788.

Још је у Босни, ретка одважност генерала Лаудана, помогла, те су узети Дубица и Нови, ал у Влашкој, не само да није ништа узето, него су тамо продрли Турци кроз теснац Црвене Куле, у Ердељ, и остали су у њему до пред саму зиму 1788 год.

У Молдавији је узет Јаш, а пред саму зиму и Хотим, ал су тамо радили Немци у вези са Русима и ови су сад овде помагали Немцима баш својски.

Без Руса, мучно да би био заробљен кнез Ипсиљантије, који се је држао с Турцима, па пао Немцима у руке те је после провео дуго време у Брину, као немачки ратни заробљеник.

Упад Турака у Банат. Кад су Турци одмерили добро немачку војену силу и уверили се, да су довољно јаки да их сузбијају на свима странама, намисле, да се лате и офанзиве на једној страни и то према Банату, и зато почну искупљати у српској Крајини нарочиту и доста јаку војску.

7 Августа (27 Јула) 1788 год. огласила је пунџава турских топова са српске стране код Текије, да Турци прелазе преко Дунава и да упадају у Банат.

Док су се Турци превозили преко Дунава, Немци су напустили Оршаву и Жупанек и почели су журно одступати Мехадији и на Терегову.

Турци су хитали за Немцима и стигли су их још код Корамника и ту су им убили 1370 војника и отели 13 топова, сав пртљаг и цео профијант.

У даљем надирању Турака, Немци су се заустављали почешће сузбијајући Турке, ал су на последку опет подлегали, јер је сила турска била далеко надмоћнија, и Турци су дошли до близу Карансебеша.

Ту је изишла Турцима у сусрет главна немачка војска, која се је била спремила да нападне на Београд, па ју је цар довео сад овде из Земуна, да Турцима стане на пут и да их сузбије.

Пораз Немаца на Карансебешу. Немачка војска, била је спремна и готова да дочека Турке пред Карансебешом, и да се пусти с њима у бој, кад се је изненада, учинило цару, да ће бити боље, да се ова повуче још даље у назад, у равнице, па да намами за собом и Турке па ту да их потуче.

Ноћу између 20 (9) и 21 (10) Септембра (1788) почела је немачка војска да одступа. По несрећи, Турци су знали за раније, да ће се Немци повлачити, јер су им подказали то Власи, који су више волели Турке нег Немце, те их нападну при самом одступању тако нагло, да су немачки гренадири, с тешком муком, одбранили карањсебешки мост, и пропустили војску немачку која је била на другој страни реке.

Но брзо за овим, пробили су се преко моста и Турци, и ушли су у Карансебеш и запалили га, па су надрли даље за Немцима, који су одступали све живље и живље, и на последку тако живо, да је одступање прешло готово, у право бегство.

Сад је у немачкој војсци био неред, какав се само може да замисли; по несрећи, сад је баш, почео бегати немачкој војсци у сусрет, народ из Лугоша, који су запалили Власи, уз вику, да су Турци у Лугошу, док су међутим они крстарили кроза њ и пенили га.

Две немачке регименте, Кевенхилер и Шредер, наишавши једна на другу, дуго су пуцале једна против друге, мислећи свака, да пуца против Турака.

Цар немачки, био је у Карансебешу, кад је немачка војска почела да одступа, те је и он захваћен и потиснут њоме, одступао нагло са својим лекаром Бранбалом, возећи се у колима и праћен само са два своја шталмајстера. Наишавши на путу на неред, због кога није могао и даље да се вози у колима, испрегао је коње и пошао је даље јашећи. Но на скоро за овим, остао је цар сасвим сам; лекар је пао с коња, једнога коњушара нестало је, а другога су убили Турци. По кратком јахању споредним путем, наишао је цар на два своја војника и упитао их је да ли га познају.

— Познајемо те, ти си наш цар — одговорили су му ови.

— Па лепо, кад ме познајете, а ви останите уза ме и чувајте ме, па ћете од овога часа, бити официри. —

Но за мало времена, нестало је и ове двојице и цар је сам приспео у Лугош, који се је дотле, био умирио.

Продирање Турака Дунавом. Сем турске војске што је продирала у Банат преко Оршаве и Мехадије, имали су Турци још једну војску, која је продирући Дунавом са турском, дунавском флотилом, ктела да продре у Банат с друге стране и да дође Дунавом, у помоћ Београду и Смедереву.

2 Августа (22 Јула) 1788, дакле само неколико дана пре, него што су Турци почели прелазити преко Дунава код Текије, драговољци српски, који су дотле били у Молдави, напали су код Грбића у Рашаничкој Шуми, на једно турско одељење у коме је било до 500 Турака и убили су око стотину њих а све су остале растерали и узели им 15 камила, 49 коња, 36 волова, 18 упрегнутих кола, 16 чадора и много оружја.

Турци су знали и иначе, а ово их је сад савршено уверило, да је обала дунавска поседнута и зато су послали из Текије своју флотилу Дунавом а и доста војске сувим, да најпре очисте дунавску обалу, па после да иду даље к Смедереву и Београду.

Бој на Дубови. Ова турска војска, наишла је 10 Августа (30 Јула) код Дубове, на један баталион немачке војске и нешто српских драговољаца и опколила их је.

Турци су дошли на Дубову, неки сувим преко Оградине, а неки Дунавом на шајкама и било их је ту 6 до 7 хиљада људи.

Ветеранијева Пећина. 11 Августа (31 Јула) напали су Турци на Немце у Дубови у њиховим утврђењима и убили су им 412 војника и заробили једнога капетана и 1 Ферриха. Две чете Немаца, измакле су се срећно одавде

у Ветеранијеву Пећину¹, на дунавској обали, омах више Дубове, у каменој клисури, гди је дунавска обала одвећ стрма.

Пећина је ова тако велика, да би могла да стане у њу, читава регимента војске, а улаз јој је узан и тесан и обрастао дрвећем и шибљем, 12 до 15 високо над Дунавом. У Пећину се је долазило озго с брда, по једној стрмој стази, а са стране Дунава, могло би се да успење у њу само по лествицама.

Дунаво је овде силом 80 до 90 метара широко, а дубоко је преко 200 метара. Због јаке дунавске узине, може овде да се спречи пловидба Дунавом и само са ручним оружјем.

У старо време, затваран је овде Дунав са гвозденим ланцима, који су затезани с једне обале на другу. Има и данас још, један од ланаца који су на ово употребљавани, у бечком музеју и један у музеју, у Будиму.

За четврт сата далеко од ове пећине, почињао је Трајанов Пут по десној обали Дунава.

Турци су опколили Немце у овој пећини, у колико се је могло, и бацали су на њих, кад су Немци по који пут излазили из пећине, цилите и стреле, дрвље и камење, запаљена стабла од дрвета, греде и балване, и пуцали су на њих, из топова и из пушака, кад год су их видели, али им никад нису могли ништа да учине.

Немци су, међутим, сметали Турцима да прођу овуда са својом флотилом. Много су пута Турци наваљивали најочајније да продру поред Пећине, ал нису могли да

¹ Неки је пишу: Ветеранска Пећина, доводећи јој име од ветерана, старих, ислужених, римских војника, док други тврде, да је добила ово име по имену генерала Ветеранија, који ју је поседао са својом војском у рату против Турака 1684—1690 год.

одоле ватри Немаца и увек су се враћали са великим губитцима.

Но Немци су живели овде само од проја и од погача, које су месили од, сијом, самлевеног и истуцаног брашна и пекли у ватри, и од по мало сланине, и по несрећи, почело је у неко време, и овога да нестаје, и ако су им једном, две њихове лађе, биле донеле и хране и муниције.

Турци су до сада, у неколико прилика, спуштали Немцима, озго с брда, писма, писана талијански, и нудили су им најповољније услове о предаји, што су Немци свакад одсудно одбијали.

Али су временом настали и за Немце овде, зли и тешки дани.

У неколико тамних ноћи, Турци су продрли Дунавом поред пећине са неколико својих шајака и лађа и опколили су им пећину и с друге стране, те им сад није могла да приђе с те стране, никаква њихова лађа, а њима је баш тада почело да недостаје муниције а и хране нису имали него само још за 4 дана.

И баш у ово време, понуде их Турци поново, на предају, обећавајући им, да ће их пустити све да оду својој војсци и да ће им дати и пратњу која ће их допратити насигурно, до првог места гди још има Немаца, и да ће оставити официрима сабље а подофицирима и топцијама њихово бедрано оружје.

У очајном стању, у каквом је била сад ова немачка војска, она и није могла да одговори Турцима друго шта, него да ће им се предати.

Одмах је дошао к Немцима у пећину, један виши турски старешина с једним секретаром, те су се ту договорили са командантом немачке војске, потпуковником Штајином и са графом Туном, о предаји, и написали су уговор о овоме.

Кад су Немпи хтели поћи на пут, дошао им је на једној шајци, турски паша, човек седе браде, око 70 година стар, с црвеном чалмом око главе, у белој хаљини, опасан златним појасом о коме је висила сабља сва у драгом камењу, и поздрављајући их, казао им је, да буду спокојни на путу и да се ништа не брину, јер је он наредио све шта треба, да би били на путу мирни и безбедни.

Неко време пратио је Немце један папа са 20 коњаника, частећи их путем, кафом и другим понудама, а после су их допратили до Свињице, 20 турских коњаника и предали су их ту српским драговољцима.

Драговољци српски, отпратили су затим Турке натраг, за једно два сахата хода.

Како је пала Ветеранијева Пећина, после јуначке обране, која је трајала пуни 21 дан, Турци су продри Дунавом даље, растерујући са обала дунавских српске драговољачке чете, и узели су ускоро за овим, Паланку, спроћу Рама, и отишли су даље к Смедереву и Београду.

Панчево, Бела Црква, Вршац и Томашевац. Кад су Турци, Београђани, чули за пропаст Немаца на Карансебешу, и кад су сад разабрали за турску флотилу, како продире Дунавом и иде им у помоћ, послали су неколико одељења своје војске у Банат, те су заузели и посели Панчево; а Турци са Карансебеша, посели су, са другим својим одељењима, Белу Цркву и Вршац.

После страдања на Карансебешу, Немачка је војска оставила, нешто мало, своје војске у Лугошу, са предстражама чак до Карансебеша, који су Турци, скоро после боја, напустили, а она се је сва, повукла у Денту.

У оваком стању и распореду својих војска, остали су и Немци и Турци, до пред саму зиму 1788 год. и од тог доба, сукобили су се само једном и потукли се код Томашевца.

Цар немачки, хтео је да оде у Томашевац, па да ту пређе на ону страну Тамиша, да обиђе и да види војску која је на тој страни, и зато су Немци, почели 18 (7) Октобра да граде мост на Тамишу.

Турци, сазнавши за ово, напали су на раденике на мосту за време самог рада. Капетан Радивојевић, бранио их је са својим граничарима и два пута је одбијао Турке, ал кад је у трећем нападу, Радивојевић погинуо, Турци суепродри чак до Батоша и ту с њих тек. пресрела друга, немачка одељења, и сузбила натраг до Уздина.

V. Српски драговољци (фрајкори) и догађаји у Србији 1788 год.

Одмах по објави рата порти, почели су да прелазе у Србију, српски драговољци.

Задатак им је био : да чувају земљу од турских пљачкаша и паликућа ; да подржавају српске хајдучке (устаничке) чете, којих је било већ доста у Србији ; да врбују међ Србима, нове драговољце, и с овима заједно, да бране, да се турске градске посаде са разних страна, не састају и не споразумевају ; да чувају, да не долази градовима турским никаква помоћ са стране, и да се не доноси у њих храна и муниција ; да прихватају и узимљу у заштиту Србе и српске фамилије, које беже испред Турака и селе се у Немачку, и да побуде Србе у Србији, на општи устанак против Турака.

Главна маса српских драговољаца, прешла је у Србију из Срема на Забрежју на Сави, гди су се одмах утврдили великим опкопом, који је био удешен и за одбрану са топовима.

Ту их је посетио и осмотрио у овоме опкопу, 2981) Јуна (1788), цар Јосиф II, праћен ерцхерцегом Фердинандом, храбрећи их и упућујући на јуначку борбу с Турцима.

На скоро по прелазу у Србију, почели су им прилазити нови драговољци из унутрашњости Србије, и број ових био је убрзо тако велики, да су они заузели велики део околине Београда и Смедерева, и посели Гроцку и Кулич, град на ушћу Мораве у Дунав, велику аду га Дунаву, што се зове Острово, град Рам, и путове који воде из Јагодине преко Паланке и Колара у Смедерево и у Београд.

Турски транспорти хране и муниције. И ови српски драговољци, брзо су дошли до сукоба с Турцима.

Из Јагодине био је пошао једном повећи транспорт хране и муниције за Београд. Њега је пратило 400 пешака и 300 коњаника турских.

Сазнавши за ово, изишли су пред овај транспорт и пред Турке, који су га спроводили, српски драговољци, и сукобили су их 31 (20) Марта у теснацу код Чардак — Карауле (?) (Das Defilee bey Tschartake Karaula) и ту су их напали изненадно са свију страна и убили су око стотину Турака а остале су све растерали и узели им цео транспорт и хране и муниције заједно са рањеницима које су Турци ту оставили.

Од Срба погинула су ту само двојица и двојица њих били су рањени.

Одмах за овим, пошљу Турци из Јагодине, опет за Београд, нов транспорт хране и муниције, али сад у пратњи од 1000 људи.

Срби сачекају вешто и овај транспорт, потуку му и растерају пратњу и опет отму сву муницију и сву храну.

Турци су изгубили при овоме, свога дефтердара и око 200 погинулих војника.

Сад је пало Турцима на ум, да треба најпре да осигурају ове путеве од српских драговољаца и српских устаника, па после да шаљу по њима своје транспорте.

те зато упуте из Јагодине, против српских драговољаца, око 600 својих коњаника.

Српски драговољци, сачекају вешто и ове и разбију их. И сад је нешто Турака остало на бојишту мртвих, а остали су се вратили у Јагодину.

Овако исто, покушавала су и некоја турска одељена, да продру из Смедерева, преко Гроцке у Београд, ал су и она прошла исто овако зло.

Српски драговољци, који су били у Гроцкој, сусретали су их пред Гроцком, и сузбијали су их натраг у Смедерево.

У једном оваком сукобу, ухватили су српски драговољци 12 живих Турака; а 24 (13) Маја (1788), кад је око 40 Турака пошло на коњима у Банат, да тамо харају и пљачкају, српски драговољци сачекали су их згодно и убили су њих 34 и једнога су заробили, те се је тако само њих петорица спасло бегством.

Овде су добили Срби 6 лепих коња и подоста ја-тагана и пиштоља.

Један турски транспорт хране, који је идући споредним путевима и обилазећи, допрљо био до близу Врчина (Verschin), напали су српски драговољци 31 (20) Маја, на путу између Рајиновца (Raminowacz) и Врчина, па су разбивши пратњу, узели цео транспорт у коме је било доста волова и коња, пшенице, јечма, пиринца и дувана.

Одбрана града Кулича. Турцима, Смедеревцима и Пожаревљанима, био је на сметњи град Кулич са његовим српским драговољцима, који су га били посели под командом потпуковника Брановачког.

Многи Срби, селили су се још једнако из Србије у Банат, и Турци им нису могли ништа да ураде, јер их је прихватала посада Кулича и пребацивала их на ону страну Дунава.

Зато су се Турци на послетку одлучили, да расте-
рају Србе из Кулича и да заузму овај градић.

И ово су ктели да ураде једном, баш кад се је село
Ушеговац (?) (Uschegowacz) било кренуло к Дунаву, тера-
јући пред собом и сву своју стоку и кад је чекало иза
њих, на ред, још неколико села, скривених у околне шуме,
али је Брановачки успео прихватити их и пребацити на
ону страну.

Тада је било пошло иа Кулич, 600 коњаника, По-
жаревљана и око 300 Турака, Смедереваца,

Командант Кулича, био је сазнао за ово зарана, па
се је споразумео са командантом драговољаца на Острову,
да овај сусретне гди год Турке, Пожаревљане.

Ови су Турци придлазили Морави и Куличу, пре,
него су се појавили Турци, Смедеревци, мислећи, да ће
измамити Србе из Кулича, па да им после дођу Смедеревци с леђа, и тако лакше да их потуку и да им узму град.

Но њих сачека на путу са српским драговољцима
и с нешто артилерије, командант са Острова, и сузбије
их у Пожаревац, убивши им петорицу другова, сем једа-
најесторо њих, рањених.

Од Срба, погинуо је при овоме, један драговољац,
и рањен је један сељак, који је ктео да се сели.

Турци, Смедеревци, који су били на путу за у Кулич,
вратили су се одмах, како су видели и чули, како су зло
прошли Турци, Пожаревљани.

Но Турци су ови, 10 Јуна (31 Маја) поново пошли
на Кулич.

Тада је дошло под Кулич, из Пожареваца, 300 пе-
шака и 200 коњаника, и из Смедерева, око 700 Турака,
и сви су од једном нагрнули на Кулич. Али и тада са
злом срећом. Градска посада причекала их је ватром из
пушака и из топова тако жестоко, да су се Турци вра-
тили брзо од куд су били и дошли.

С концем Јула месеца, опет су Турци нападали на Кулич.

Тада је била у Куличу посада мала и доста слаба, јер су многи српски драговољци, који су дотле, били у граду, били послати против Турака на друге стране. Свега 150 српских драговољаца било је тада у граду, под командом поручика Саве Демелића.

И против ових, дошло је 26 (15) Јула, 300 пешака и 200 коњаника турских.

Турци су почели нападати на град, око 11 $\frac{1}{2}$ сати пре подне. Поручик Сава, храбрио је посаду и распоређивао ју је тако вешто, да је ова одбила све турске нападе, које су ови понављали готово сваког сата до у 9 сати у вече. Турци су долазили често до самога града; који пут, дрмали су и самом градском капијом; једном су обесили о капију, барутне кесе и ове су потпалили, те капију сасвим порушили, али су их Срби и код свега тога увек одбијали.

Турци су често довикивали Србима да се предаду, уверавајући их султановим именом, да неће бити никоме ништа зло, али су Срби и на ова довикивања, одговарали са ватром из пушака и одржали су се тако цео овај дан,

За све ово време, било је на оној страни Дунава, на обали, једно одељење немачке војске, са два топа, готово, да пређе на ову страну, да помогне Куличу, ал није могло, јер је цео дан дувао јак ветар, те се није могло да вози Дунавом.

Кад је настала ноћ, остало је нешто Турака на стражама око града и ови су се пушкарали са Србима целе ноћи, а сви други Турци, били су се разместили у оближње шуме и ту су се одмарали и спремали, да сутра рано, нападну опет на град. А придолазило је граду још Турака, и Пожаревљана и Смедереваца. Само из Пожа-

ревца, било је на путу два одреда коњице и око 400 пешака.

И сви ови требали су сутра дан 27 (16) Јула, поново да нападну заједнички, на град и на Србе који су у њему.

По срећи, Дунаво се је дотле било умирило и Немци они, што су били на оној страни Дунава на обали, прешли су преко ноћ на српску страну.

У саму зору изађу Срби из града, и удружени с Немцима, нападну изненада на Турке који су још спавали и одмарали се.

Није прошло много времена, а Турци су бежали, које Смедереву које Пожаревцу, оставив на бојишту 150 погинулих војника и 51 убијеног коња. Међ погинулима, било је доста Турака са лепим и скупоценим оружјем.

Срби су изгубили при овоме 1 каплара и 1 разводника, погинулих, и 1 каплара и 3 војника, рањена.

Освојење Хасан-Пашине Паланке. Паланка је била утврђена, и у њој су становали Турци. Она је била важна турска станица на путу између Јагодине и Смедерева и између Јагодине и Београда.

Срби су рачунали, да ће бити тежа веза Турака између ових места, а и транспорти војени, да ће бити ређи, кад не буде више Турака у Паланци. Зато су пошли једном на њу, с намером да је освоје и да отерају Турке из ње.

Срби су дошли на Паланку са смедеревске стране, и ктели су да опколе одмах и варош и утврђење са свију страна.

Нешто коњице турске, било је изишло Србима у сукоб, али су их Срби сатерали брзо у њихова утврђења.

Одмах за овим, дигли су се Турци и из Паланке и из вароши и нагли су брзо повлачити се к Јагодини, да их не би Срби и с те стране опколели.

Срби се нададу за Турцима и међ ове настане такав неред, да су их Срби многе потукли и тројицу њих ухватили живе.

Срби су задобили туна, три турска барјака, доста пиринца, кафе, масла и друге хране и сву каицеларију меснога команданта.

Од Срба пало је овде 12 драговољаца мртвих и 2 рањена.

Губитак Рама. Драговољци српски, којих је било у Раму доста, излазили су често из Рама, против Турака, Пожареваца, кад су ови нападали на околна села и пљачкали их.

У овим приликама, остајала је у Раму, мала немачка стража, те је чувала град.

Једном, кад су се овако били удалили српски драговољци из Рама, похитали су Турци, Пожареваца, те су дошли под Рам са 4 до 5 хиљада људи.

То је било ноћу 28 (17) Јуна кад је било у Раму само 24 војника Немаца, под командом графа Лопрестија, Бечлије по рођењу.

И ови су гледали упрепашћено, како се сутра дан, 29 (18) Јуна, сва ова маса људи, приближује граду с ужасном виком и дерњавом.

Ал то све, није поколебало ни мало, ни Лопрестија ни његове војнике да се треба бити и бранити.

И сви су се унапред зарекли, да се бране, док и последњи од њих, не падне, и нико ни пошто да се не предаје жив Турцима у руке.

Турци су ишли јуначки с голим прсима против града, а Немци су их дочекивали ладнокрвно, били су их и одбијали, и ово се је понављало у четири маха једно иза друго, и Турака је пало и сувише много, према малој посади градској.

И Турци се због овога реше, да не гину више, овако улудо, те почну с једне стране да покопавају град, а с друге стране наложе на градској капији велику ватру, те овако оборе једно градско платно и сагору капију, па сад јурну слошке унутра у град.

Посада градска, бранила се је и сад храбро иза својих бранила и заклона, онако, како се је заверила — *док није пао мртав и последњи војник.*

Турци су платили своју победу доста скупо; пало их је 400 мртвих и око 100 рањених; причало се је, да их је само Лопрестије убио око 60, из своје олучасте пушке.

Турци су поодсецали главе свима погинулим немачким војницима, и однели су их собом, заједно с њиховим качкетама, паласкама и оружјем.

Под Рамом, на ономе острову на Дунаву, било је за све ово време, доста немачких војника, ал ови нису могли да дођу Раму у помоћ, јер није било лађа (!?) да се превезу на српску страну. Тек кад је Рам пао, и кад су Турци ушли у град, почели су и они пуцати из својих дванајест — фунтовних топова, те су приморали Турке да напусте порушен Рам, који би напустили и они сами, кад су били већ разграбили све што је у њему било.

Немци су после прешли са острова у Рам, ал су сад нашли у њему, само лешеве његових, храбрих бранилаца, сем њих тројице, од којих су нашли само поједине делове — руке и ноге — исечене и разбацане, те су им трупови бачени у воду.

Лопрестијев леш, имао је три ране, две од пушке и једну од копљеног убода, а и десна му је рука била сасечена на три места.

Лешеви осталих војника имали су сви по коју рану од пушака, а многи су били поред тога, и насечени сабљом или пожем.

Двојица од погинулих војника, укупани су у Раму, а други сви, однети су с Лопрестијем заједно, у Паланку, и тамо су сахрањени.

Острово Кисилево (?) (Kisulowa). На овоме острову, имали су Турци радионицу, у којој су градили лађе, скеле и чамце, а раденици су им били Срби, који су радили ту под морање.

Немци су послали 12 (1) Јула, на ово острово, једно одељење својих војника и ово је растерало Турке са острова и ослободило Србе лађаре, којих је било ту 109 душа.

Лађе, које су ту нађене, а било их је 26, сасвим готових, Немци су узели себи, а неке су и порушили и сагорели.

VI. Београд и догађаји на Београду 1788 год.

Кад су Турци примили, 1739 год. од Немаца Београд, била им је прва брига, да га оправе и да га успоставе у добро, обранбено стање.

И нису имали око овога ни много муке, нит големог каквог посла, и ако су, 1751 год. иставили над градском Стамбол-Капијом, дивно лепо украшену, и исписану таблу да је *оснивалац царства, султан Махмуд*, те године, довршио и поново *утврдио Београд*, тако, да га *никад више, никаква сила, неће моћи да победи или да га освоји.*«

Немци су предали (1739) Турцима град, тако рећи неударнут, јер су све нове фортификације, које су били подигли у Београду од 1718 па до 1739 год, биле у вези са старим градским фортификацијама, те се по београдском уговору о миру (7 Септемб. 27 Августа 1739 год), и о предаји Београда, нису ни смеле да кваре; а на место онога бедема, који је опасивао варош, и који су Немци били порушили из основа, изузев зидане капије на њему,

Турци су подигли просте земљане насипе и бедемове, и оградиле су их јаким и дебелим палисадима, које су наместили, негде на ватреној линији грудобрана, и негде и на прикривеном путу, гди је и овога било.

Бедем овај, опасивао је варош, (подграђе) исто онако, како је то било под Немцима, и протезао се је од Дунава до Саве у виду неправилних, бастioniх фронтова, на којима је било 5 капија по којима се је могло ући у варош и то : на Дунаву, Смедеревска Капија (3); даље у десно од ове, у правцу дорђулоке улице (сада Душанова улица) Видин-Капија (4); па, пред спомеником кнез-Михаила, Стамбол-Капија (5); даље к Сави, на средини пута, Бањалучка-Капија и доле, на самој Сави, гди је сада Ђумрук, Шабачка-Капија (7).

На средини вароши, гди је сад велика пијаца, пред великом школом и пред главном полицијом, било је велико гробље, а десно од овога, био је чист и празан простор (2) код Шареног Амама.

Варош је била свуда око града, негди ближе а негди даље од прикривеног, градског пута, и празни простор између вароши и града, служио је као градско поље (гласија, Калемегдан).

Онај део вароши, на Дунаву, звао се је *Водена* или *Дунавска Варош* (Wasser Stadt) а онај део, одакле почиње београдска висораван, па даље до окомка, гди терен почиње нагло да пада к Сави, звао се је *Српска Варош*.

На месту, гди је сада Сава-Мала и чаршија на Сави, било је неколико турских кафана, на самој савској обали, и то се је место звало, *Кафане*.

Ван бедема, који је опасивао варош, било је два засеока, или боље, *две мале*

Један заселак, био је на платоу око *Батал-Џамије* (Црква Св. Софије), који је заватао сву просторију, гди

је сада К. С. Двор, и простор с друге стране Бата-Цамије, гди је сада *Палилулска Црква*, и звао се је *Врачар Мала*.

Други заселак био је крај баре Венеције, од прилике, спроћу садање жељезничке станице и звао се је *Циганска Мала* (*Ziganka, Mala Ziganka*).

На врх садањег Ташмајдана, иза садање цркве Св. Марка, мало на страни, била је једна велика ветрењача и то се је место звало: код *Ветрењаче*.

Простор од Ветрењаче у лево, ал мало по даље од ње, звао се је *Стари Мајур*, или само *Мајур*.

У самом граду биле су ове, знаменитије зграде: *Цајигхауз* (8), *профијантски магацин* (9), *шупа за артилериски материјал* (10), *велика касарна* (14), *велико војено пристаниште* (12), *кула Небојша* (13), све у доњем граду, где је било још, и доста приватних кућа, те се је зато овај део звао и *Варош*, *Доња Варош*, и *Доњи Град*.

На граду је било 4 капије и то: *Смедеревска Капија* (3), *Видин-Капија* (4) *Стамбол-Капија* (5) и *Шабачка Капија* (7).

Сама варош — подграђе — почела је, ускоро пошто су је заузели Турци, (1739) опет, да добија неправилан вид. Турцима нису по вољи прави и правилни сокаци, те су истицали своје куће напред у сокаке и улице су постале тако, опет криве и испреламане. Велике и високе куће, саграђене под Немцима по јевропском начину, биле су Турцима незгодне; тешко им је било пети се на високе горње спратове, те су их зато скидали и рушили задржавајући само спратове при земљи или још највише и прве спратове над њима. Трокатна палата принца виртембершког, Александра, постала је најпре касарна, а после конак и хареми турских београдских паша.

Тако је Београд, лепа јевропска варош за време Немаца, добила под Турцима, опет, вид вароши турске, од које, због своје оригиналности, доносимо овде слику,

која преставља, како је изгледао Београд у (1788) кад се је гледало на њ с ушћа Саве у

На први поглед, опажа се и на слици, цркве преобраћене у Џамије. Часни крст, ви само на Небојши кули, ал су, омах според њега вешала на којима виси отпуштен конопац.

У време о коме говоримо, било је у Београду 8 хиљада људи, способних да се боре и да бране и 407 градских топова, разних величина и разнолика са доста муниције.

У Београду је био у ово време, команда Паша.

О догађајима на Београду у овој 1788 год, сем оних, који су већ напоменути под III. има мало шта новог, да се каже, јер их није ни било много, од већег каквог значаја.

Немцима је била истина, главна циљ, да освоје Београд, омах с почетка ратовања, али су они, као што смо видели, променили брзо, први план своје радње и узели су прво Шабач, а после овога, кад су опет дошли у Земун и хтели да нападну на Београд, помели су их у овоме Турци с оним њиховим продирањем у Банат, кад је највећи део, главне немачке војске отишао тамо пред Турке и онако грозно страдао код Карансебеша.

А после овога, у тој години, Немци нису могли више ни да мисле на Београд, јер им је тад била главна брига да успоставе, и поново да уреде своју војску.

Од најважнијих догађаја који су се збили на Београду, у ово време, вреде напомене ови.

Док је главна немачка војска освајала Шабач, Турци, Београђани, нападали су једном на Земун. Дошавши близу Земуну, Турци су потисли с почетка читаву једну немачку регументу, која им је била изишла у сукоб, и узели су јој четири топа; тек после овога и кад је изишло у бој

још немачке војске, Турци су потиснути и Немци су повратили два своја топа, а два су однели Турци у Београд.

Немци су изгубили при овоме, 111 људи, погинулих, међ којима је било 4 официра, и 189 рањених, са 4 официра.

Турака је нађено на бојишту 105 погинулих.

После овога, било је овде сукоба између Немаца и Турака још: 10, 11 и 14 Маја (29 и 30 Априла и 3 Маја). Турци су и тада наваливали на бежански насип, али су их Немци и сада сузбијали, и сад, с малим губитцима, јер су изгубили при овоме свега 3 погинула, 7, рањених и 5 несталих војника.

Много озбиљнији био је сукоб после овога у Јулу месецу, опет на бежанском насипу.

Немци су тада били дошли са насипом и са својим стражама према доњем граду на ушће Саве у Дунав. Турци су прешли преко Саве и напали су их ту ноћу 21 (10) Јула. Немци су одбили овај напад. Али, сутра дан, у јутро рано, освануло је на ушћу Дунавца, 300 спахија у заклону иза трсака и шевара, и 3000 пешака, на самом ушћу Саве, и сви ови, нападну од једном и слошке на Немце, при чему их је помагала и топовска ватра са града и са флотиле. Немци су сада почели одступати к Земуну и Турци одбију и потисну и један ескадрон немачких коњаника, који је немачкој пехоти био дошао у помоћ. Пред самим Земуном изишла је пред Турке, нова немачка војска, и кад је сад почела да пу мачка артилерија, Турци су устукнули и повратили на другу страну Дунавца. Овде је прихатила Тухова резерва, те су Турци, кад су се овде поново брали и спремили, пошли су опет против Немаца к Земуну. Немци су их и сад сузбили и Турци су се вратили у Београд.

При овоме сукобу, изгубили су Немци 104 погинулих и 28 рањених војника.

УП. Крај ратовању у 1788 год, и пос догађаји на Београду 1788 год.

Посада градска у Београду, била је мала слаба с почетка 1788 год. а Турцима није увећати је, јер нису ни имали спремне војске другом месту него у Видину, а отуд је нису вести у Београд од српских, хајдучких и усташких.

Зато су се Турци јако побојали за Београд. Немци, по освојењу Шапца, почели опет да у Земуну, јер су знали, да ће Београд пасти, навале на њ, и ако Београд буде бранило са што мало Турака, што се је десило у њему.

И ово је био прави узрок што су се Турци, у ово време, почели икупљати у српску војску, и што су после навалили на Банат и настали онако осорљиво, долином Дунава, јер су због успешним продирањем у Банат, приморали главну војску, да се окане Београда и да пође њима док ће међутим, и војска што продире Дунавом овоме успе, притећи Београду у помоћ и ојачати.

Друкчије, не би Турци, пошто су потукли Карансебешу, остали онако, на миру, задовољни са својом помоћу стигли у Београд и опустели Банат који су били заузели.

На крају Септембра месеца (1788) групу београдском граду, 200 топова, поздрављајући главну војску која је стигла у Београд на 56 својих топова, лежало је у рушевинама и у гару варошица и вароши, које су Турци попалили, и опленили.

С војском турском, која је дошла у Београд је доћи и какав виши, и одличнији, турски

јер су га Турци Београђани, дочекали теменишући и падајући ницице на земљу.

Скоро по доласку ових нових, турских трупа у Београд, сва турска војска, што је била у Банату, почела је (Октобра месеца) да се повлачи преко Дунава у Србију, у своје зимне станове, без икакве принуде од стране Немаца.

Немци су ишли тада, лагано за Турцима и поседали су опустела земљишта, која су Турци напуштали.

Само код Паланке на Дунаву, дошли су при овоме, Немци до сукоба с Турцима.

Турци су се били нешто одоцнили и били су још у Паланци, кад је немачка војска ту стигла и напала их.

Драговољци српски, које је предводио поручик Продановић, брзо су продри кроз улаз у турско утврђење, док су друге трупе, које су нападале с других страна, биле одбијене.

Немци су због овога почели одмах да се погађају с Турцима о предаји и погодили су се брзо.

Турци су пристали да предаду Немцима утврђење и варош, а Немци да пусте њих, да се повуку дуж Дунава к осталој турској војсци.

При нападу Немаца и српских драговољаца на Паланку, пало је на немачкој страни, 3 официра и 27 војника мртвих и 97 рањених, а од Турака нађено је у вароши 60, и у утврђењу 80 њих, погинулих.

Цар немачки дошао је у Земун 27 (16) Октобра, и ту је одма решено на ратном савету, да се ништа више не предузимље против Турака за ову годину, него да се сва немачка војска повуче и размести у зимне квартире.

Да би се уклонио и сваки узрок који би могао давати Турцима повода, да нападају на немачку војску код Земуна, Немци су се решили: да покрваре сасвим онај

Београдом на три и попунише су га свата до 1. децембра 1788. год.

У том време Турци баш тога дана Савом на промену страве, доста своје војске која се је ушуту чинила са српском драговољцама, а после напала на Немце са својим коњаницима. И Немци су се с почетка бринули доста, јер толико су се до мора повукли назад, те су Турци могли да дођу до Београда. Ту их је тек сувиша немачка војска и спрела назад у Београд.

Немци су изгубили при овоме 1 батарија, 1 наредника и 40 војника, док их су Турци али баш свима, по-својим силама и одвели их робом.

С овом и овом, савршило се је ратовање Немца и Срба с Турцима у 1788 год. кад су се Немци повукли у своје зимне квартире и кад је цар немачки Јосиф II отишао у Беч.

Рад ове оне опште и свих прилика у овоме рату Немца и Руса против Турака, нек је бар у опште само напоменуто, да су Руси одвели у овој години, више сјајних победа над Турцима, на обалама Црнога Мора и на самом Црном Мору, и да су на Св. Николу, 6 децембра 1788, освојили од Турака град Очаков.

VIII. Продужење рата у 1789 години.

С пролећа 1789 год. поновила су се непријатељства Немца и Руса као савезника, против Турака.

С Немцима су ишли и сад Срби, као драговољци и као устани.

Немачка је војска била распоређена као и лане и сјмо су неки командианти били измењани.

Главној војсци није више командовао сам цар лично, јер је био болестан, те јој је био командант најпре генерал Ласи, а после генерал Хадик.

Но цар је и ове године давао упуте и заповести за сва војена предузећа.

Турска војска стајала је према Немцима у опште, онако исто као и у прошлој години, при свршетку ратовања.

Турци су се искуњали у Видину, у српској Крајини и око Фетислама.

И опет им је била намера да пођу у Банат.

Друга, велика, турска војска, била је у Влашкој, према Немцима који су били у Јашу, и у Молдавији, с којом је командовао, Дервиш-Махмуд-Паша.

Трећа, турска војска, била у Влашкој према Галцу, који су држали Руси, и с овом је командовао велики везир, Руџук-Хасан-Паша.

Но ове године имали су Турци, још једну, и то, нову војску у Нишу, под командом везира Абди-Паше, у којој је било до на 70000 људи.

Ова је војска требала да сузбија Немце, ако би почели продирати кроз Србију, и да помаже Београд, ако би га Немци опсели.

Немци су и ове године нападали и наваљивали на Турке на свима крајевима и на свима странама.

У Босни су узели 9 Јула (28 Јуна 1789) градић Бербир, на Сави, спрођу Старе Градишке, али су на свима другим странама били опет одбијени.

На понекојим местима, имали су моментално, по некоји успех, али су их Турци, одмах за тим, потискали и сузбијали.

И ово је окуражило Турке, те су опет, почели да нападају на Немце.

Чаргаци-Мехмед-Паша, командант турске војске у Крајини и на Фетисламу, пребацио је некоја одељења своје војске 3 и 4 Јула (23 и 24 Маја) на ону страну

Дунава у Банат, која су се почела одмах, сукобљавати с Немцима, у просторији између Жупанека и Оршаве.

За овим оделењима прешло је 1 Августа (21 Јула) још доста турске војске преко Чернеца и преко Кладова.

Ова је војска узела 4 Августа (24 Јула) Оршаву и потисла је Немце до Мехадије.

Два дана после овога повукао се је већи део ове немачке војске до Терегове, напустив Мехадију без борбе.

27 (16) Августа био је и Чаргаџи-Мехмед-Паша, са још доста турске војске, у долини реке Черне.

Но дотле је стигла немачкој војски знатна помоћ, од војске, која је становала дубље у Банату.

Сва ова немачка војска, напала је сада (28 17 Августа), на Турке код Ласмаре, и потукла их је тако грозно, да сутра дан није нашла ни једног турског војника ни на Корамнеку, гди је иначе било Турцима врло угодно да се зауставе и да се бране.

Нешто од ове војске, остало је у Оршави и у Жупанеку, а сва остала турска војска, отишла је које у Чернец, које у Кладово у Србији.

Турци су изгубили при овоме упаду у Банат, 5 топова 35 муницијских кола, 8 барјака, 1000 погинулих, и 84 заробљених војника, и међ овима 1 вишег и 7 нижих официра.

Она турска војска у Влашкој, што је стајала према Немцима, који су били у Молдавији, пошла је унапред против Немаца, преко Римника (Сарату), и Фокшана, под командом Дервиш-Махмуд-Паше и новог румунског кнеза Маврогенија.

Немци су чули зараније, за кретања ове турске војске, па су одмах позвали у помоћ, руску војску која им је била близу, и која је и дошла са ванредном брзином и помогла им. Здружени у једно, Немци и Руси, најпре

су само потисли турску војску, а после су је са свим разбили и узели јој и Фокшан око половине месеца Јула.

Турска војска, што је била у Нишу, пошла је кроз Србију даље у напред и зауставила се је тек у Ћуприји, под личној командом Абди-Папином.

Абди-Паша се је зауставио са својом војском у Ћуприји, кад је чуо да је страдала она турска војска у Влашкој и да је изгубила Фокшан, а ово је био узрок, што су се вратили и они Турци из Баната по командом Чаргаџи-Мехмед- Паше.

IX. Спрема Немаца за напад на Београд 1789 год.

Главна немачка војска, требала је одмах с пролећа да почне да напада на Београд, ал није било спремно све што је требало за опсаду тако великог града, као што је био Београд, те није могла.

Сем овога, Немци су знали за оно спремање Турака у Крајини, и да ће Турци опет да упадну у Банат, те су се и зато уздржавали од наваљивања на Београд, док не виде шта ће бити тамо.

А и сад су Немци морали да одвоје нешто од ове војске и да је пошљу пред ове Турке.

Командант немачке војске, генерал Хадик, бавио се је за све ово време израдом планова и пројеката за опсаду Београда и спремањем материја који требају за ово.

Војску је скупљао по Банату, највише у Белој Цркви и око ње, мислећи да из Баната пређе у Србију кад пође на Београд.

Опсадни топови и сви опсадни, артилериски и ин-жинирски материјали, спремани су у Осеку и у Петроварадину.

На Дунаву, спремани су понтони и лађе за мостове прско Дунава, а у Шапцу, спремане су лађе за превоз војске и за мостове на Сави.

Сем оне војске у Белој Цркви и око ње, имали су Немци у Бољевцу на Сави према Забрежју 16 баталиона пешака и 10 дивизиона коњице, који су доведени из Хрватске. Ови су требали да пређу у Србију преко Саве, у исто време, кад пређе преко Дунава она војска из Баната, и да нападну на Београд с друге стране.

И у Земуну и у Бежанији остало је колико је требало војске да опколи Београд и да га напада из преко Саве са стране Срема.

Сем српских драговољаца искључених у Бољевцу и спремних да пређу у Србију заједно с Немцима, добављени су још неки сељани, Срби, из Вишњице и из Великог Села, за путовође немачке војске, а из Баната, Бачке и из Срема узето је око 20000 Срба сељана, за копање опкопа око Београда и 300 кола са запрегом, за пренашање материјала, хране и других потреба.

Али је прошло много времена, док се је спремило све ово, те је цар немачки, код слабих успеха његових војска на другим странама, почео да мисли, да ће доћи можда до тога, да се мири с Турцима, па да неће доћи до повољних услова мира, кад нема још никаквих добити, и зато је наваљивао да се пође на Београд што пре и сменио је на последку са дужности команданта ове војске, генерала Хадика, старца од 79 година позвавши га к себи у ратни савет, и поставио је за новог команданта ове војске генерала *Лаудана*, истина, опет старца од 73 године, али старца, бистра ума, жилава и снажна и за чудо одважна и предузимљива.

Ово је било 28 (17) Јула 1789 г. и цар је тада тражио од *Лаудана*, да му узме Београд по што по то, и што пре, признавајући му искрено, да то тражи од њега зато, да би спасао тиме част своје војске и углед царевине, и да би лакше дошао до повољних услова о миру, ако би дошло до тога да се мора да мири с Турцима.

Из истих узрока, и са истим захтевима, обраћао се је Лаудану, са врло ласкавим писмама, Кауниц, канцелар немачке царевине у то време.

Лаудан је био пре овога командант немачке војске у Хрватској и у Славонији, и дошао је отуд у Земун 14 (3) Августа, одакле је отишао главној немачкој војсци, у Беду Цркву 17 (6.) истог месеца.

Цар немачки био је већ усвојио Хадиков план за напад немачке војске на Београд, и сад је препоручио и Лаудану да по њему ради, с том само изменом, да не прелази у Србију преко Дунава, него да иде преко Саве са свом војском, мислећи, да би они многи дунавски изливи по Банату, могли сметати слободним кретањима немачке војске.

За све друго, оставио је цар Лаудану да ради како нађе да ће бити најбоље.

Кад су се, по кратком Лаудановом бављењу у Белој Цркви, операције немачке војске окренуле на боље по Немце, у след пораза Турака код Ласмаре, и кад је у след овога Чаргаци-Мехмед-Паша напустио Банат и повукао се са својом војском у Влашку и у Србију, Лаудан је оставио у Банату 32 баталиона пешака и 20 дивизиона коњице, да пазе на Турке, ако би опет почели надирати у Банат, а сву осталу војску кренуо је у Земун.

Војска је ова пошла из Беле Цркве 30(19) Августа у пет колона и ишла је подаље од Београда да је не би приметили Турци, и стигла је 9 Септем, (29 Августа), прешавши Дунаво, на пола пута измеђ Бановца и Земуна и ту се је улогорила, спремајући се за даљи марш, како добије заповест да пође даље и да почне прелазити у Србију.

Х. Догађаји на Београду 1789 год.

Док су Немци и Турци били у својим зимним квартирима, било је све на миру и код једних и код других, као што је то бивало тада, свугде.

Ал ово и овако стање, трајало је код Немаца и код Турака у границама београдског пашалука и после, кад су војске напустиле своје зимне станове, и кад су се војске на другим странама, увелике, почеле тући.

Било је речй између турских и немачких команданата на овоме крају, да се остане још неко време у привременом примирју, надајући се, да ће се доћи скоро до сталнога мира. Но о овоме није утврђиван никакав писмен уговор.

Тек на протест Немаца, што су Турци почели упадати у Банат, одговорио је Абди-Паша, да видинска турска војска није под његовом командом, и јавио је Немцима, из Лесковца, да је поново издао заповест свима својим командантима војске у београдском пашалуку, да се уздржавају најстрожије од сваког непријатељства, до гсд се не јави на десет дана у напред, да ће непријатељства отпочети опет.

Абди-Паша, учинио је ово и зато, што су Турци, на број њих 400, дошли 21 (10) Јануара 1789 у Вранић, и ту напали на српске драговољне, и заробили њих 13, па одвели у Београд и бацили у тавнице и у тешке окове.

У ствари, било је : да ни Немци, ни Турци, нису били спремни и готови да отпочну рат, и да су обоји ктели да остану у примирју док се не спреме како ваља.

Абди-Паша, није био готов да пође са својом војском Београду у помоћ, а Немци нису били спремни да би могли да нападну на Београд.

И Немци су зато пазили врло строго, да не учине ништа, што би дао повода к прекиду овога стања.

Али Турци нису ктели да трпе ово и онда, кад су сазнали за кретање немачке војске по Банату и по Срему, и кад су видели, да Немци баш хоће да нападну на Београд, и зато су отпочели непријатељства без онога одказа.

примирија на 10 дана у напред, како је био обећао селаскер Абди-Паша.

Но Турци су, у овоме, само преухитрили Немце, јер би и они ово урадили тако исто, за који дан позније, пошто су већ били одредили и дан кад ће прећи у Србију и поћи на Београд, а овај дан није одговарао уговореном отказу примирија на 10 дана у напред.

23 (12) Августа, навезла се је турска флотила уза Саву против српских драговољаца на сремској страни дуж обале савске. Немци су им похитали у сукоб са својом флотилом, ал се није дошло до сукоба, јер је почела да пада киша, те су се Турци вратили у Београд.

Сутра дан по овоме, уграбили су Турци да пређу на сремску страну, но су се опет вратили скоро у Београд, пошто су убили једног српског драговољца и ранили њих двојицу.

26 (15) Августа пловила је турска флотила Дунавом, и хтела је у Земун, ал је, кад је дошла на врх војеног острова, приметила да јој немачка флотила иде у сукоб и зато се опет вратила у Београд врло брзо.

Сутра дан по овоме, 27 (16) Августа, почели су Турци да пуцају на Земун, са београдског града, ал су брзо одустали од овога, јер су видели, да не могу ништа да учине Земуну због велике даљине.

Но изгледа, да су Турци хтели с овим зађевицама само да виде, шта мисле Немци, јер су после овога били мирни докле год су и Немци остали на миру.

XI. Прелаз Немаца преко Саве у Србију (1789 г.).

Немцима је било најзгодније да пређу у Србију код наше Остружнице. Ту је обала савска згодна за пристајање лађа, а са висова остружничких, згодно је бранити лађе, ако би Турци дошли Савом са својим шајкама да

спрече превозење Немаца преко Саве, или ако би дошла турска војска сувим, да сузбија немачку војску. Ту је било Немцима згодно, да спусте низ воду лађе, скеле и чамце, које су били спремили у Шапцу, а и подаље је од Београда, те Турци могу и да не знају за прелаз Немаца, па да их и не узнемирују при овоме.

Кад је генерал Валдек био намислио да прелази с немачком војском у Србију, драговољци српски, били су већ у Србији, у своме утврђењу на Забрежју, под командом свога команданта Михаљевића, и Валдек их је сад поделио у три велика одељења, и упутио даље у Србију, у три разна правца.

Једно одељење, под Михаљевићем лично, послао је преко Сремчице и Велике Моштанице у Остружницу, да заузме остружничке висове, па да брани, да Турци, ако би ту дошли, не сметају немачкој војсци при прелажењу преко Саве.

Друго одељење, послао је, под командом капетана Влајића, дубље у Србију, да се, ако узмогне, пробије до Ниша, па да пази на Абди-Пашу и да јавља о његовим кретањима која би чинио са својом војском.

Треће одељење, под командом мајора Лукића, упутио је право на Ваљево, да пази на Турке на тој страни, и да се веже ма како, са немачком војском у Шапцу.

Сви возови, за возњу по води, били су се већ спустили под Бољевце, близу Забрежја, а ту и у Сурчину, била је већ и сва она немачка војска, што је дошла из Хрватске и Славоније и нешто и оне војске, што је долазила из Баната, преко Земуна.

Генерал Валдек, спустио је најпре низа Саву, четири топовске палупе. Одмах за овим, укрцао је у лађе, у скеле, у чамце и на мостове чланке, скоро сву своју војску и кренуо се је с њоме низа Саву у Остружницу.

Цео овај влак, стигао је у Остружницу 10 Септембра

(30 Августа) у вече и војска је немачка изишла одмах, на суво, и посела остружничке висове.

Понтонири и шајкаши, почели су одмах, да граде мост преко Саве од лађа које су биле за ово спремљене и угођене, и мост је био готов сутра дан у 10 сати пре подне.

Сад је похитао к мосту и остатак војске, који је био заостао у Бољевцу и у Сурчину, а приближавала му се је, у хитним маршевима, и она немачка војска, што је била око Земуна и на путу између Земуна и Бановца.

И сва ова војска прелазила је у Србију и пењала се на остружничке висове.

Српски драговољци и немачка војска, што је јуче стигла на Остружницу, измакла се сад даље у напред дошла је у Жељезник и ту је почела одмах да крчи и да одправља пут за Кнежевац и за Жарково.

Преко ноћ 11 Септембра (31) Августа, било је у Остружници и у Жељезнику, толико немачке војске, да се је сва могла да крене сутра дан 12 (1) Септембра, даље према Београду.

Напред су ишли српски драговољци и за њима немачка војска, подељена у две колоне, у којима је било : 28 баталиона пошака, 32 ескадрона коњице, две чете пијонира и 15 резервних топова.

Обе ове колоне, стигле су истог дана на Репиште, (брдо на левој обали Топчидера гди је сада Кошутњак) па су одмах прешле реку Топчидер и стигле на вис Дедина (сада Топчидерско и Баничко Брдо) и разместили су се по њему. (Види А. А. у плану »Опсада Београда 1789 г.«

За овом војском стигла су овде истог дана, преко ноћ, (12 1) Септем. још 6 баталиона пешака и 12 ескадрона коњице, који су прешли преко Саве, кад је главна маса немачке војске, била већ отишла из Остружнице.

На Дедини, Немци су се разместили тако, да је између појединих делова пешака и иза ових, била немачка коњица.

Овде је, преко ноћ, саградила немачка војска, нуждан број утврђења, за заклон и за заштиту пехоте.

Неки део српских драговољаца, био је истакнут, долином Топчидера, до манастира Раковице, и ови су имали своје страже око Авале и по путевима по којима се је могло доћи у Београд, и пазили су на Турке, ако би од куд из Србије, пошли Београду.

На свем овом путу, овога дана, опазили су Немци Турке само на два места.

Прво су наишли српски драговољци, идући напред и крстарећи кроз сва места по којима ће проћи немачка војска, на 5 Турака, од којих су убили двојицу и ухватили једнога живог, при чему је командант драговољаца у једној патроли, капетан Петровић, осетно рањен.

Други пут, видели су Немци Турке, кад су били на Репишту. Ту је било око 200 турских спахија, но ови су се вратили у Београд, како је појурило на њих 6 ескадрона немачке лаке коњице.

ХП. Опкољавање Београда (1789 г.).

Лаудан је осматрао Бесград и његову околину 13 (2) Септембра.

10 ескадрона коњице са 3 топа, изишли су на Врачар и разместили су се према граду, пазећи на Турке из града, а 2 баталиона пешака и 6 ескадрона коњице, заузели су zgodна места са стране Јевђенијевих утврђења на Врачару.

Лаудан је, окружен коњичким ланцем, јахао између ових, и провиђао простор, који обухвата Јевђенијево утврђење од Саве до Дунава.

Трнци су пуцали из топова са града, како су опазили ова кретања немачке војске и извезли су и две топовске шајке уза Саву, али су се ове вратиле под град, како су и Немци извезли противу њих неколико својих топова.

Најжешћа пуцњава из топова са града, била је, кад је Лаудан био спроћу цркве Софије (тако у *Oestreichische militærische Zeitschrift*, а А. К. Eichler, каже: *Moschee, Battal-Chamia*) која је била за 1000 корака далеко од оног градског бедема, који је опасивао варош.

Зато је и Лаудан извезао одмах, неколико својих топова, на вис код Ветрењаче, (Ташмајдан), те су пуцали против топова турских и на заселак Врачар-Мала око Батал-Џамије, које су ускоро и запалили.

Лаудан је опазио на овом осматрању, да је београдско подграђе утврђено са свију страна, да је доста јако, да има свуда на њему, јаких палисада и доста топова, да су куће у Београду већином, зидане, и покривене ћерамидом, и да их зато неће бити лако палити и горети, да скоро, око сваке куће, има башта с воћкама и са дрвећем, те да се зато неће ватра лако да шири по вароши, баш и кад буде по која кућа запаљена.

Јевђенијеву,¹ утврђену линију, нашао је Лаудан у доста добром стању. На некојем месту, требало ју је оправити, али је она у опште, била још тако добра, да се је немачка војска могла доста добро да заклони иза ње, и да се брани од Турака, ако би ови, ма од куд из Србије, пошли у Београд.

¹ Београђани, зову сада, ову Јевђенијеву утврђену линију *Лауданов Шанац*, мислећи да ју је Лаудан подигао и изново саградио. Ово сигурно зато што је Лауданово време ближе њиховом пашћењу, и што је Лаудан тада ову линију оправљао, у колико је била ороњена и порушена.

Дунава у Банат, која су се почела одмах, сукобљавати с Немцима, у просторији између Жупанека и Оршаве.

За овим оделењима прешло је 1 Августа (21 Јула) још доста турске војске преко Чернеца и преко Кладова.

Ова је војска узела 4 Августа (24 Јула) Оршаву и потисла је Немце до Мехадије.

Два дана после овога повукао се је већи део ове немачке војске до Терегове, напустив Мехадију без борбе.

27 (16) Августа био је и Чаргаци-Мехмед-Паша, са још доста турске војске, у долини реке Черне.

Но дотле је стигла немачкој војски знатна помоћ, од војске, која је становала дубље у Банату.

Сва ова немачка војска, напала је сада (28 17 Августа), на Турке код Ласмаре, и потукла их је тако грозно, да сутра дан није нашла ни једног турског војника ни на Корамнеку, гди је иначе било Турцима врло угодно да се зауставе и да се бране.

Нешто од ове војске, остало је у Оршави и у Жупанеку, а сва остала турска војска, отишла је које у Чернец, које у Кладово у Србији.

Турци су изгубили при овоме упаду у Банат, 5 топова 35 муницијских кола, 8 барјака, 1000 погинулих, и 84 заробљених војника, и међ овима 1 вишег и 7 нижих официра.

Она турска војска у Влашкој, што је стајала према Немцима, који су били у Молдавији, пошла је унапред против Немаца, преко Римника (Сарату), и Фокшана, под командом Дервиш-Махмуд-Паше и новог румунског кнеза Маврогенија.

Немци су чули зараније, за кретања ове турске војске, па су одмах позвали у помоћ, руску војску која им је била близу, и која је и дошла са ванредном брзином и помогла им. Здружени у једно, Немци и Руси, најпре

су само потисли турску војску, а после су је са свим разбили и узели јој и Фокшан око половине месеца Јула.

Турска војска, што је била у Нишу, пошла је кроз Србију даље у напред и зауставила се је тек у Ћуприји, под личном командом Абди-Пашином.

Абди-Паша се је зауставио са својом војском у Ћуприји, кад је чуо да је страдала она турска војска у Влашкој и да је изгубила Фокшан, а ово је био узрок, што су се вратили и они Турци из Баната ло командом Чаргади-Мехмед- Паше.

IX. Спрема Немаца за напад на Београд 1789 год.

Главна немачка војска, требала је одмах с пролећа да почне да напада на Београд, ал није било спремно све што је требало за опсаду тако великог града, као што је био Београд, те није могла.

Сем овога, Немци су знали за оно спремање Турака у Крајини, и да ће Турци олет да упадну у Банат, те су се и зато уздржавали од наваљивања на Београд, док не виде шта ће бити тамо.

А и сад су Немци морали да одвоје нешто од ове војске и да је пошљу пред ове Турке.

Командант немачке војске, генерал Хадик, бавио се је за све ово време израдом планова и пројеката за опсаду Боограда и спремањем материја који требају за ово.

Војску је скупљао цо Банату, највише у Белој Цркви и око ње, мислећи да из Баната пређе у Србију кад пође на Београд.

Опсадни топови и сви опсадни, артилериски и ин-
жинирски материјали, спремани су у Осеку и у Петро-
варадину.

На Дунаву, спремани су понтони и лађе за мостове прско Дунава, а у Шапцу, спремане су лађе за превоз војске и за мостове на Сави.

Сем оне војске у Белој Цркви и око ње, имали су Немци у Бољевцу на Сави према Забрeжју 16 баталиона пешака и 10 дивизиона коњице, који су доведени из Хрватске. Ови су требали да пређу у Србију преко Саве, у исто време, кад пређе преко Дунава она војска из Баната, и да нападну на Београд с друге стране.

И у Земуну и у Бежанији остало је колико је требало војске да опколи Београд и да га напада из преко Саве са стране Срема.

Сем српских драговољаца искљупљених у Бољевцу и спремних да пређу у Србију заједно с Немцима, добављени су још неки сељани, Срби, из Вишњице и из Великог Села, за путовође немачке војске, а из Баната, Бачке и из Срема узето је око 20000 Срба сељана, за копање опкопа око Београда и 300 кола са запрегом, за пренашање материјала, хране и других потреба.

Али је прошло много времена, док се је спремило све ово, те је цар немачки, код слабих успеха његових војска на другим странама, почео да мисли, да ће доћи можда до тога, да се мири с Турцима, па да неће доћи до повољних услова мира, кад нема још никаквих добити, и зато је наваливао да се пође на Београд што пре и сменио је на последку са дужности команданта ове војске, генерала Хадика, старца од 79 година позвавши га к себи у ратни савет, и поставио је за новог команданта ове војске генерала *Лаудана*, истина, опет старца од 73 године, али старца, бистра ума, жилава и снажна и за чудо одважна и предузимљива.

Ово је било 28 (17) Јула 1789 г. и цар је тада тражио од *Лаудана*, да му узме Београд по што по то, и што пре, признавајући му искрено, да то тражи од њега зато, да би спасао тиме част своје војске и углед царевине, и да би лакше дошао до повољних услова о миру, ако би дошло до тога да се мора да мири с Турцима.

Из истих узрока, и са истим захтевима, обраћао се је Лаудану, са врло ласкавим писмама, Кауниц, канцелар немачке царевине у то време.

Лаудан је био пре овога командант немачке војске у Хрватској и у Славонији, и дошао је отуд у Земун 14 (3) Августа, одакле је отишао главној немачкој војсци, у Белу Цркву 17 (6.) истог месеца.

Цар немачки био је већ усвојио Хадиков план за напад немачке војске на Београд, и сад је препоручио и Лаудану да по њему ради, с том само изменом, да не прелази у Србију преко Душава, него да иде преко Саве са свом војском, мислећи, да би они многи дунавски изливи по Банату, могли сметати слободним кретањима немачке војске.

За све друго, оставио је цар Лаудану да ради како нађе да ће бити најбоље.

Кад су се, по кратком Лаудановом бављењу у Белој Цркви, операције немачке војске окренуле на боље по Немце, у след пораза Турака код Ласмаре, и кад је у след овога Чаргаци-Мехмед-Паша напустио Банат и повукао се са својом војском у Влашку и у Србију, Лаудан је оставио у Банату 32 баталиона пешака и 20 дивизиона коњице, да пазе на Турке, ако би опет почели надирати у Банат, а сву осталу војску кренуо је у Земун.

Војска је ова пошла из Беле Цркве 30(19) Августа у пет колона и ишла је подаље од Београда да је не би приметили Турци, и стигла је 9 Септем, (29 Августа), прешавши Дунаво, на пола пута измеђ Бановца и Земуна и ту се је улогорила, спремајући се за даљи марш, како добије заповест да пође даље и да почне прелазити у Србију.

Х. Догађаји на Београду 1789 год.

Док су Немци и Турци били у својим зимним квартирима, било је све на миру и код једних и код других, као што је то бивало тада, свугде.

Ал ово и овако стање, трајало је код Немаца и код Турака у границама београдског пашалука и после, кад су војске напустиле своје зимне станове, и кад су се војске на другим странама, увелике, почеле тући.

Било је речј између турских и немачких команданата на овоме крају, да се остане још неко време у привременом примирију, надајући се, да ће се доћи скоро до сталнога мира. Но о овоме није утврђиван никакав писмен уговор.

Тек на протест Немаца, што су Турци почели упадати у Банат, одговорио је Абди-Паша, да видинска турска војска није под његовом командом, и јавио је Немцима, из Лесковца, да је поново издао заповест свима својим командантима војске у београдском пашалуку, да се уздржавају најстрожије од сваког непријатељства, до гд се не јави на десет дана у напред, да ће непријатељства отпочети опет.

Абди-Паша, учинио је ово и зато, што су Турци, на број њих 400, дошли 21 (10) Јануара 1789 у Вранић, и ту напали на српске драговољце, и заробили њих 13, па одвели у Београд и бацили у тавнице и у тешке окове.

У ствари, било је: да ни Немци, ни Турци, нису били спремни и готови да отпочну рат, и да су обоји ктели да остану у примирију док се не спреме како ваља.

Абди-Паша, није био готов да пође са својом војском Београду у помоћ, а Немци нису били спремни да би могли да нападну на Београд.

И Немци су зато пазили врло строго, да не учине ништа, што би дало повода к прекиду овога стања.

Али Турци нису ктели да трпе ово и онда, кад су сазнали за кретање немачке војске по Банату и по Срему, и кад су видели, да Немци баш хоће да нападну на Београд, и зато су отпочели непријатељства без онога одказа

примирија на 10 дана у напред, како је био обећао селаскер Абди-Папа.

Но Турци су, у овоме, само преухитрили Немце, јер би и они ово урадили тако исто, за који дан позније, пошто су већ били одредили и дан кад ће прећи у Србију и поћи на Београд, а овај дан није одговарао уговореном отказу примирија на 10 дана у напред.

23 (12) Августа, навезла се је турска флотила уза Саву против српских драговољаца на сремској страни дуж обале савске. Немци су им похитали у сукоб са својом флотилом, ал се није дошло до сукоба, јер је почела да пада киша, те су се Турци вратили у Београд.

Сутра дан по овоме, уграбили су Турци да пређу на сремску страну, но су се опет вратили скоро у Београд, пошто су убили једног српског драговољца и ранили њих двојицу.

26 (15) Августа пловила је турска флотила Дунавом, и хтела је у Земун, ал је, кад је дошла на врх војеног острова, приметила да јој немачка флотила иде у сукоб и зато се опет вратила у Београд врло брзо.

Сутра дан по овоме, 27 (16) Августа, почели су Турци да пуцају на Земун, са београдског града. ал су брзо одустали од овога, јер су видели, да не могу ништа да учине Земуну због велике даљине.

Но изгледа, да су Турци хтели с овим зађевицама само да виде, шта мисле Немци, јер су после овога били мирни докле год су и Немци остали на миру.

XI. Прелаз Немаца преко Саве у Србију (1789 г.).

Немцима је било најзгодније да пређу у Србију код наше Остружнице. Ту је обала савска згодна за пристајање лађа, а са висова остружничких, згодно је бранити лађе, ако би Турци дошли Савом са својим шајкама да

спрече превозење Немаца преко Саве, или ако би дошла турска војска сувим, да сузбија немачку војску. Ту је било Немцима згодно, да спусте низ воду лађе, скеле и чамце, које су били спремили у Шапцу, а и подаље је од Београда, те Турци могу и да не знају за прелаз Немаца, па да их и не узнемирују при овоме.

Кад је генерал Валдек био намислио да прелази с немачком војском у Србију, драговољци српски, били су већ у Србији, у своме утврђењу на Забрежју, под командом свога команданта Михаљевића, и Валдек их је сад поделио у три велика одељења, и упутио даље у Србију, у три разна правца.

Једно одељење, под Михаљевићем лично, послао је преко Сремчице и Велике Моштанице у Остружницу, да заузме остружничке висове, па да брани, да Турци, ако би ту дошли, не сметају немачкој војсци при прелажењу преко Саве.

Друго одељење, послао је, под командом капетана Влајића, дубље у Србију, да се, ако узмогне, пробије до Ниша, па да пази на Абди-Пашу и да јавља о његовим кретањима која би чинио са својом војском.

Треће одељење, под командом мајора Лукића, упутио је право на Ваљево, да пази на Турке на тој страни, и да се веже ма како, са немачком војском у Шапцу.

Сви возови, за вожњу по води, били су се већ спустили под Бољевце, близу Забрежја, а ту и у Сурчину, била је већ и сва она немачка војска, што је дошла из Хрватске и Славоније и нешто и оне војске, што је долазила из Баната, преко Земуна.

Генерал Валдек, спустио је најпре низа Саву, четири топовске палупе. Одмах за овим, укрцао је у лађе, у скеле, у чамце и на мостове чланке, скоро сву своју војску и кренуо се је с њоме низа Саву у Остружницу.

Цео овај влак, стигао је у Остружницу 10 Септембра

30. Августа у вече и војска је немачка изишла одмах на суво, и посела Остружничке висове.

Понтонири и шајкаши, почели су одмах да граде мост преко Саве од лађа које су биле за ово спрењене и утођене, и мост је био готов сутра дан у 10 сати пре подне.

Сад је похитао к мосту и остатак војске, који је био заостао у Бољевцу и у Сурчину, а приближавала му се је, у хитним маршевима, и она немачка војска, што је била око Земуна и на путу између Земуна и Бановца.

И сва ова војска прелазила је у Србију и пењала се на Остружничке висове.

Српски драговољци и немачка војска, што је јуче стигла на Остружницу, измакла се сад даље у напред дошла је у Железник и ту је почела одмах да крчи и да одправља пут за Кнежевац и за Жарково.

Преко ноћ 11. Септембра 31. Августа, било је у Остружници и у Железнику, толико немачке војске, да се је сва могла да крене сутра дан 12. (1) Септембра, даље према Београду.

Напред су ишли српски драговољци и за њима немачка војска, подељена у две колоне, у којима је било: 28 баталиона пешака, 32 ескадрона коњице, две чете пијонира и 15 резервних топова.

Обе ове колоне, стигле су истог дана на Репинте, (брдо на левој обали Топчидера гди је сада Кошутњак) па су одмах прешле реку Топчидер и стигле на вис Дедина (сада Топчидерско и Баничко Брдо и разместиле су се по њему. (Види А. А. у плану »Опсада Београда 1789 г.«

За овом војском стигла су овде истог дана, преко ноћ, (12. 1) Септем. још 6 баталиона пешака и 12 ескадрона коњице, који су прешли преко Саве, кад је главна маса немачке војске, била већ отишла из Остружнице.

На Дедини, Немци су се разместили тако, да је између појединих делова пешака и иза ових, била немачка коњица.

Овде је, преко ноћ, саградила немачка војска, нуждан број утврђења, за заклон и за заштиту пехоте.

Неки део српских драговољаца, био је истакнут, долином Топчидера, до манастира Раковице, и ови су имали своје страже око Авале и по путевима по којима се је могло доћи у Београд, и пазили су на Турке, ако би од куд из Србије, пошли Београду.

На свем овом путу, овога дана, опазили су Немци Турке само на два места.

Прво су наишли српски драговољци, идући напред и крстарећи кроз сва места по којима ће проћи немачка војска, на 5 Турака, од којих су убили двојицу и ухватили једнога живог, при чему је командант драговољаца у једној патроли, капетан Петровић, осетно рањен.

Други пут, видели су Немци Турке, кад су били на Репишту. Ту је било око 200 турских спахија, но ови су се вратили у Београд, како је појурило на њих 6 ескадрона немачке лаке коњице.

XII. Опкољавање Београда (1789 г.).

Лаудан је осматрао Београд и његову околину 13 (2) Септембра.

10 ескадрона коњице са 3 топа, изишли су на Врачар и разместили су се према граду, пазећи на Турке из града, а 2 баталиона пешака и 6 ескадрона коњице, заузели су згодна места са стране Јевђенијевих утврђења на Врачару.

Лаудан је, окружен коњичким ланцем, јахао између ових, и провиђао простор, који обухвата Јевђенијево утврђење од Саве до Дунава.

Трци су пуцали из топова са града, како су опазили ова кретања немачке војске и извезли су и две топовске шајке уза Саву, али су се ове вратиле под град, како су и Немци извезли противу њих неколико својих топова.

Најжешћа пуцњава из топова са града, била је, кад је Лаудан био спрoху цркве Софије (тако у *Oestreichische militaerische Zeitschrift*, а А. К. Eichler, каже: *Moschee, Battal-Chamia*) која је била за 1000 корака далеко од оног градског бедема, који је опасивао варош.

Зато је и Лаудан извезао одмах, неколико својих топова, на вис код Ветрењаче, (Ташмајдан), те су пуцали против топова турских и на заселак Врачар-Мала око Батал-Џамије, које су ускоро и запалили.

Лаудан је опазио на овом осматрању, да је београдско подграђе утврђено са свију страна, да је доста јако, да има свуда на њему, јаких палисада и доста топова, да су куће у Београду већином, зидане, и покривене ћерамидом, и да их зато неће бити лако палити и горети, да скоро, око сваке куће, има башта с воћкама и са дрвећем, те да се зато неће ватра лако да шири по вароши, баш и кад буде по која кућа запаљена.

Јевђенијеву,¹ утврђену линију, нашао је Лаудан у доста добром стању. На понекојем месту, требало ју је оправити, али је она у опште, била још тако добра, да се је немачка војска могла доста добро да заклони иза ње, и да се брани од Турака, ако би ови, ма од куд из Србије, пошли у Београд.

¹ Београђани, зову сада, ову Јевђенијеву утврђену линију *Лауданов Шанац*, мислећи да ју је Лаудан подигао и изнова саградио. Ово сигурно зато што је Лауданово време ближе њиховом пашћењу, и што је Лаудан тада ову линију оправљао, у колико је била ороњена и порушена.

За све ово време, рађено је живо на везама немачке војске на Дедини с оном немачком војском, што је још у Земуну и на Бежанији.

Војска што је на Дедини, начинила је мост (d) на десном рукаву Саве спрам средине аде Циганлије, који је после спустила низ воду близу доњег краја овога острова (e), гди је одмах затим, саграђен још један мост (c), и велико мостово утврђење (A, B.) на крајњем окомку Дедине над Савом.

Сад је и земунска војска, од које је било на висовима над Земуну 10 баталиона пешака и 8 ескадрона коњице, и у Бежанији 6 баталиона пешака и 4 ескадрона коњице, направила на савској обали у Срему, спроћу аде Циганлије, мостово утврђење (b), и наместила је мост на левом рукаву Саве и подигла утврђење (c) на доњем крају острова и пут од њега до моста.

13 (2) Септембра посела је немачка војска ово утврђење са две чете пешака и 3 топа.

На Мокролушком Потоку, био је у ово време, само онај један камени мост, кога и данас има, и по коме се је прелазило са Дедине на Врачар, и Немци су саградили сад овде, још повише дрвених мостова и ови су сви били готови 14 (3) Септембра у вече и преко ноћ.

Турци су, да би смели Немце у овим а и у другим њиховим радовима, испали 14 (3) Септембра из града, идући преко села Циганке, право на Мокри Луг, но ту су их дочекали српски драговољци и сузбили их натраг отевши им сву стоку, коју су ови били упљачкали у селу Циганки.

Код свега овога надирања Турака на немачку војску, Лаудан је опет, овога истог дана по подне, прелазео на Врачар и одређивао, која ће места да заузме сваки део немачке војске, кад пређе са Дедине на Врачар.

При овоме, ишло је уз Лаудана и пратило га је 12 ескадрона коњице и једна регимента ~~пешаки~~ ^{пешака}

Кад се је Лаудан вратио пред ве Врачара на Дедину, два ескадрона нем редили су се у виду стрелачког лан Саве и свуд око града, да пазе на Ту испали из града.

Сад су стигле под Београд и оне што су пазиле на Турке, док је немачка преко Саве у Србију, код Остружнице, до сад био тамо на Сави, дигнут је, јер тамо, и шалупе су се ове наместили и ганлије, да пазе на Турке, и да чувају

И она немачка војска, што је у Е нији, пошла је сад ближе Београду.

Од војске, што је била пред Беж: 2 баталиона пешака и 2 ескадрона кон посели су онај мостови опкоп (А. В).

Земунска војска, примакла се је дуж дунавске обале по укопаном путу, у Дунав и посела је и овај пут (f) и ^и био угођен, да се у њега могу да наме

Кад су Турци опазили 15 (4) Се да Немци граде овај укопан пут, дуж од Дунавца, почели су пуцати из топова немачке војске и против раденика, и пс јака на сремску страну на ушћу Саве Немци и Срби, држећи се добро, код се турске ватре, сузбијали Турке успешно, пеле из Земуна, 12 шалупа, 12 шајак барке и потисле Турке са свим, у Беог

Кад су Немци, одмах за овим, дог у редут (g), 6 својих топова, турска

стајала до сад на Сави код Кафана, прешла је већим делом, на Дунав и разместила се је под градом, те се је тако заклонила од ових немачких топова.

И немачка војска на српској страни, почела је сад, да прелази са Дедине на Врачар и прешла је за кратко време и у добром реду, Мокролушки Поток и испела се је на врачарски висораван.

Један део ове војске, посео је одмах Јевђенијеву утврђену линију, док је други део заузео згодна места око града и опколио га.

На Дедини је остало немачке војске у оном мостовом утврђењу над Савом, колико је требало за одбрану моста, и једна регимента пешака, на окомку врачарског платоа према Мокром Лугу, но ова, само за време, док не буду готова она утврђења, што ће спајати мостово утврђење са Јевђенијевом линијом (В. Н.).

И сва резервна артилерија а и сви трупни магацини хране, прешли су на Врачар, одмах, како се је немачка војска разместила по Врачару.

Главни стан генерала Лаудана, био је под Миријевским Пескаром, на оном истом месту, гди је пре 72 године, био главни стан принца Јевђенија.

Сад су се довезле Дунавом из Панчева, под Кајабурну, 4 топовске шалупе, 2 барке, 4 пловеће батерије и 12 шајака, за одржавање пролаза из Баната у Србију, а 2000 раденика сељака, почело одма да копа мостова утврђења (D. D.) на обема обалама Дунава, док су понтонири и шајкаши наместили ту на Дунаву, 17 (6) Септембра пловећи мост на који је употребљено 132 лађе.

У исто време, начињено је и на Дунавцу у Срему, повише дрвених мостова, од којих је онај први, што је на ушћу Дунавца у Дунав, заклоњен насипом, од турских, градских топова.

Сад је почело да долази под Београд, још, немачке војске.

Она два баталиона пешака и 2 ескадрона коњаника, што су били код остружничког моста, дошли су у Земун, и зато је, од земунске војске, пребачен један баталион у Србију, и смештен у савски мостови опкоп на Дедини.

За овим је дошло у Београд 18 (7) Септембра, 7 баталиона пешака и 10 ескадрона коњаника од банатске војске, јер су Турци били већ напустили и Жупанек и Оршаву и повукли се чак у Видин.

Овако је, немачка војска, опколила Београд, за неколико дана са свих страна, и сад је било на Београду и око Београда 62,070 војника са 11,700 коња.

Од ове војске било је:

Према граду на српској страни, 10 баталиона пешака и 20 ескадрона коњаника.

На Јевђенијевој линији на Врачару, 38 баталиона пешака и 58 ескадрона коњаника.

На мостовом опкопу на Сави, 2 баталиона пешака.

На дунавском, мостовом опкопу, на Кајабурни, 1 баталион пешака.

У Срему, према граду, 13 баталиона пешака и 8 ескадрона коњаника.

У Панчеву и на банатској страни, према Београду, 6 баталиона пешака и 4 ескадрона коњаника.

Свега 70 баталиона пешака и 90 ескадрона коњаника.

Од артилерије, имали су Немци сад, на Београду, 120, двајес и четири фунташа, 8 осамнајест фунташа, 50 дванајестфунташа, и 30 шестфунташа, топова, и 147 хаубица и мерзера; свега дакле 365 разних артилериских грла.

У овај број топова, не улазе пољски топови, који припадају појединим деловима немачке војске, јер ови и нису за употребу против самога града.

Од оне немачке војске, на Јевђенијевој линији, одвојено је 200 коњаника од лаке кавалерије и 300 коњаника од тешке коњице, и послато 16 (5) Септембра према Гроцкој, куда је био изјахао, рад осматрања, и генерал Лаудан, јер се је било чуло, да некакав велики, турски транспорт, иде из Руприје у Београд.

Лака кавалерија, дошла је у Гроцку, гди су били већ, и српски драговољци, а тешка коњица, остала је у Јемеклуку, да одавде пази на Турке.

Скоро за овим, отишла су још 4 ескадрона коњице у Болеч, а једно оделење српских драговољаца, дошло је у Коларе, да одавде пази на Турке и да прибавља вести о њиховим кретањима, ако би пошли Београду у помоћ.

ХIII. Опсада Београда 1789 год.

Одмах, и како су Немци разместили своју војску свуда око Београда и опколили га тако са свију страна, почели су да бомбардају и да опсађују уредно, београдско подграђе и утврђења којима је ово било опасно.

Но сад, и при овоме, Немци се нису утврђивали против града, са контравалацијом линијом, као што је било при опсади Београда под принцем Јевђенијем.

Место контравалацијоне линије, Немци су градили сад, поједина утврђења, на местима која су владала својом околином, јер им је и ово било доста против, још прилично слабе градске посаде, код све оне помоћи, коју је прошле године добила.

Но Немци су били сад, у толико обилатији, у подизању батерија, из којих су тукли и град и подграђе.

Још при првом осматрању Београда и околине, Лаудан је, као што је већ напоменуто, наместио неколико батерија код Ветрењаче с којима је запалио Врачар-Малу

(тако у Eichler-у, — Das Dorf Vraha-Mala; — у Oestreichische militärische Zeitschrift, Mala-Sava — Сава-Мала-и пуцао против турских топова на бедему београдског подграђа.

Почињући сад, да опсађује Београд уредно, Лаудан је подигао туна, два редута Е, Е и то, један лево до саме ветрењаче, а други мало у десно и пред ветрењачом, и наместио је у њих 4, осамнајес-фунтова топа.

Ово је урађено 15 (4) Септембра, те је према овоме тог дана управо, почела опсада Београда.

С ова два редута, хтели су Немци да се чувају од Турака, ако би ови испадали из града и нападали их, а с топовима у њима, хтели су да руше подградска утврђења и да бију Турке у српскоме делу београдског подграђа.

Кад су Турци почели досађивати овим немачким утврђењима и топовима у њима, својим топовима са подградског бедема код Стамбол-Капије и са уздигнутог бедема више Видин-Капије, Немци су подигли против ових, једну мерзерску батерију F, пред Ветрењачом, за 4 тријесфунтовна мерзера, и десно од Ветрењаче, у долини Билбилдерског Потока, хаубичну батерију F, за 6 седмофунтовне и 4 десетфунтовне хаубице.

Још су подигли Немци, после овога, лево од Ветрењаче и подаље иза ње, редут G, и наместили су у њега 6 топова.

Сад је требало Немцима да пођу даље у напред и то право на цркву Софију, јер би одавде могли најзгодније да бију и да руше подградско утврђење; али је простор, преко кога би требали да пређу, био чист и отворен те је брисала по њему жестока топовска ватра са подградског бедема, и Немци су зато, почели да му се примичу по укопаним путевима (траншејама) и паралелама.

Први укопан пут, почео је на Врачару, подаље иза Ветрењаче лево, и Немци су дошли њиме до половине пута између Ветрењаче и Батал-Цамије и ту су направили прву паралелу у дужину за 180 хвати и продужили је после још за 60 хвати у лево, те су тако дошли до ивице врачарског платоа, одакле после, почиње она стрмина према Сави.

На оба краја ове паралеле, саградили су Немци по један редут, J и L и сместили су у њих по неколико осамнајестофунтовних топова и по један баталион пешака.

Поред редута L, на левом крају паралеле, саградили су Немци, још и једну батерију за 4 мерзера.

Из ове прве паралеле, пошли су Немци, даље у напред, са два укопана и испреламана пута и кад су дошли с њима до испред Батал-Цамије, подигли су око ове, с преда, другу паралелу N, N.

На овој паралели, начиње су одма четири батерије; две испред а две иза паралеле, у прелому O.

У ове батерије, намештени су осамнајестофунтовни топови, десетфунтовне хаубице и тријесфунтовни мерзери.

Још су, после овога, састављене обе паралеле, на својим крајевима, укопаним, правим путевима N S, и O L.

У исто време, саграђене су још две батерије M, у продужену прве паралеле, с леве њене стране, и намештено је у њих 6, осамнајестофунтовних и 5, дванајестофунтовних топова и 2, седмофунтовне хаубице.

За све ово време поправљана је, гди је требало, Јевђенијева утврђена линија, на Врачару.

Док је све ово рађено око Београда, у Србији, подигнут је на другој страни Дунава, у Банату, опкоп P, P, у дужини за 1200 корака, са 3 редута у њему.

Немци су посели ова утврђења са два баталиона и две компаније пешака, а иза њих, стајао је један ескад-

дрон коњице, те је држао везу између овог утврђења и мостовог опкопа на банатској страни.

И на сремској страни, радили су Немци у исто време. Тамо су се приближивали све више и више београдском граду и Сави.

Пошто су прешли Дунавац. Немци су дошли из редута g, по укопаном путу g, h, i, k, још ближе граду и направили су, према граду, паралелу n, n, топовске батерије i, m, r, r, и батерије за мерзере o, o.

Према Сави и дуж ње, саградили су Немци, сад опет, бежански насип, и везали су га путем, за савску обалу спрема Мале Циганлије. Ту су крај пута и на насипу, саграђена два редута за обрану пута, насипа и мостова на Сави између обале савске и Мале и Велике Циганлије.

Све ове радове у земљи и на земљи, у Србији, у Банату и у Срему, урадили су Срби: Банађани, Сремци и Бачвани, којима су, по кад кад и по негде, помагали немачки војници и сви су били готови 23 (12) Септембра, дакле деветог дана, од кад су почети опсадни послови на Београду.

XIV. Борбе на Београду. Освојење београдског подграђа (1789).

Борбе на Београду почете су пуцањем из топова, на обема странама у исто време, 13 (2) Септембра.

Напоменуто је већ, да је први топ, који је овога пута испаљен код Београда, био турски топ, који су Турци, били управили на Лаудана, кад је он овога дана био у извиђању београдске околине, и да су и Немци тада почели пуцати против Врачар-Мал мије и да су је тада и запалили.

Ово пуцање из топова, постало је и страни, кад су Немци почели да граде о

од Ветрењаче, и онај на доњој страни ње. Но ово није трајало дуго, јер су Немци брзо ућуткали турске топове, пуцајући против њих из мерзера и хаубица из батерија F, F.

Турци су понављали ово своје пуцање, како су Немци престали пуцати против њих и Немци су их опет и поново ућуткавали, и ово се је понављало у неколико маха једно иза другог.

Топови, из којих су пуцали Турци, били су на подградском бедуу код Стамбол-Капије и даље у лево од ове, између ње и Видин-Капије, те су Немци, пуцајући против њих, пуцали у исто време, и на српску варош.

Много жешће, пуцали су Немци, 18 (7) Септембра, кад су оно почели приближивати се Батал-Џамији, са својим апрошама и паралелама.

Турци су доста трпели од овога, те су због тога испали сутра дан са 400 својих војника и напали жестоко на Немце у њиховим траншејама. Турци су припли Немцима скривено, и напали су их изненада, но Немци су се и код тога, бранили одважно и сузбили су Турке, после борбе, која је трајала пуна 4 сата.

За време трајања овог напада, Турци су пуцали жестоко, из топова против немачких батерија, и са доста успеха. Помагало им је при овоме, што су, управљајући се по Ветрењачи, знали доста тачно, гди су немачке батерије, те су Немци одмах порушили ветрењачу до њена основа.

Два дана после овога, 20 (9) Септембра, ноћу, кад су Немци били прешли Баталџамију, и, док су је опасивали другом својом паралелом, било је у траншејама немачким, жестоког пуцања али, између Немаца самих.

После првог оног испада Турака и напада на немачке траншеје, Немци су се чували опрезно, да их Турци не изненаде опет исто као и пре, и зато су држали пред.

траншејама око стотину својих јегера. Ове је смени те ноћи, један баталион пешака, који на своје место, у одређено време, по мало баш у часу, кад су јегери почели да се пу Турцима доста далеко пред траншејама. Ова пешака, дошавши у траншеје, поплашио се је неким чудом, од овог турског пуцања и усту траг. Раденици у траншејама, видевши се са чепају своје пушке и почну пуцати у прав видели пушкарање јегера и Турака, мислећи само Турци и да већ насрћу на њих. Због одступати и јегери, пуцајући непрекидно, и а остали на своме беду и нису се ни макли сад је тек, и кад су јегери почели придлази у траншејама, таква пуцњава и таква врева, мојао да сталожу ни сам главнокомандајућ није осветљена ватрама и светлећим кутламина, и док Немци нису видели да се бију љу себе.

Код све ове забуне и оваког нереда, Немце, те нису имали већих губитака у љу официра и 10 војника погинулих и око стотине њених; а Турци нису ни знали за ову пометмаца, те се нису ни користили њоме.

Да се сличне забуне, не би могле да који пут, Немци су одузели сад пушке, од сника у траншејама, а стражама и заштитам забранили су пуцати из пушака, него да дочна бајонете.

Исто тако, као што је било у Србији, тукли и Турци из топова, и на страни Срема и Басу пуцали тамо, докле год се је радило преобалама Саве и Дунава, а кад су Немци дове

поново и разместили их у батерије и у утврђења, почели су сапати и они, те је тако, грмљави топова опасивала Београд са свију његових страна.

У ово време добио је Лаудан, извештаје о неким успесима Срба драговољаца и Немаца, на граници Србије у сукобима с Турцима; а сад му је стигао и абер са српских драговољаца, који су пазили на Абди-Пашу, да не треба од овога да зазире ни мало, нити да верује да се Турци приближују Београду, јер Абди-Паша има истину, у Турцима нешто војске, која је смештена под 1000 чинара и да је и он сам ту, али да је оно чиста обмана, што је он писао Турцима у Смедереву, да ће, кроз које дане доћи у Београд са 100.000 својих војника.

После ових и оваких извештаја, и пошто су Немци били дотле направили још некоје батерије око Београда и с њима прилично оштетили београдско подграђе и направили на по неким местима, на подградском бреду и на палисадима, провале, кроз које би могла да пролази ратна Лаудан се реши, да јуриша на ово подграђе и да га узме насилно.

Зато се одмах наредило: да се живо пуца и даље чак и ово, одема и његових палисада из топова, а из топова, да се пуца, које су одмах до бедема: да се одмах изајуришне колоне војника и колико треба одмах кретају се дова и пешчаних кеса, нуждан број одмах кретају се дова и пешчаних кеса, нуждан број

одмах кретају се дова и пешчаних кеса, нуждан број

одмах кретају се дова и пешчаних кеса, нуждан број

одмах кретају се дова и пешчаних кеса, нуждан број

одмах кретају се дова и пешчаних кеса, нуждан број

Друга ко
стране левога

Трећа ко
Ј, Ј, Ветрењач

Посао од
онај део београд
међу Бањалучи

Четврта
њаче и мало и
Капију и на 6

У послед
баталиона пет
2 седамфунтов

Свака ко
пешака под ко
50 дрводеља и

Овима је
до градског (6
бедему проши
и после, да у
тању јуришни

У првој
у трећој 1276
тири колоне, 1

Уза сва
командовали су
Клебек, Брун,

Све су и
III и IV) док су
нису могли да

Иза кол
пешака, у рез
ним колонама,
прихвате, ако

топове, и разместили их у батерије и у утврђења, почели су пуцати и они, те је тако, грмљава топова опасивала Београд са свију његових страна.

У ово време добио је Лаудан, извештаје о неким успесима Срба драговољаца и Немаца, на граници Србије у сукобима с Турцима; а сад му је стигао и абер од српских драговољаца, који су пазили на Абди-Папу, да не треба од овога да зазире ни мало, нити да верује, да се Турци приближују Београду, јер Абди-Паша има истина, у Ћуприји нешто војске, која је смештена под 1000 чадора и да је и он сам ту, али да је оно чиста обмана, што је он писао Турцима у Смедереву, да ће, кроз који дан, доћи у Београд са 100.000 својих војника.

После ових и оваких извештаја, и пошто су Немци били дотле направили још некоје батерије око Београда и с њима прилично оштетили београдско подграђе и направили на по некојим местима, на подградском бедуу и на палисадама, провале, кроз које би могла да пролази војска, Лаудан се реши, да јуриша на ово подграђе и да га узме насилно.

Зато је одмах наредио : да се живо пуца и даље против овог бедема и његових палисада из топова, а из мерзера против кућа, које су одмах до бедема ; да се спреме четири јуришне колоне војника и колико треба за њих, корапа, снопова и пешчаних кеса, нуждан број трупних топова и резервне муниције за њих.

И све је ово спремљено одмах.

Прва колона војске, смештена је изнад заселка Циганке. Овој колони био је посао, да напада на Бањалучку Капију, па пошто њу освоји, да заузме турске батерије које су на бедуу подграђа, изнад Каџана на Сави.

У овој колони, било је : 3 баталиона пешака, 220 раденика, 6 трифунтовна топа, 2 седамфунтовне хаубице и 1 вод хусара.

Друга колона, била је десно од прве колоне стране левога краја прве паралеле.

Трећа колона, стајала је десно од угонаног Ј, Ј, Ветрењачи с леве стране.

Посао ових двеју колоне, био је да нападе онај део београдског, подградског утврђења, што међу Бањалучке и Стамбол-Капије.

Четврта јуришна колона, била је десно од прве њаче и мало иза ње. Њој је дато да напада на Капију и на бедемове око ње.

У последње три колоне, било је, у свакој баталиона пешака, 220 раденика, 4 трифунтовца 2 седамфунтовне хаубице и по 1 вод хусара.

Свака колона имала је пред собом, по један пешака под командом једнога капетана и по 50 дрводеља и 30 раденика.

Овима је био посао, да пре јуришних колоне до градског бедема и до палисада, па да пре бедему прошире и палисаде посеку и поруше, ако и после, да уклањају с пута, све, што би сметало јуришних колоне.

У првој колони било је свега 1693, у другој 1276 и у четвртој 1320 људи; свега три колоне, 5496 људи.

Уза сваку колону ишао је по један командовао су им, почињући по реду од прве Клебек, Брун, Алтон и Старај.

Све су колоне биле заклоњене (види у I, II, III и IV) док су стајале на својим збориштима нису могли да виде.

Иза колоне, било је још по 3 ил по 4 пешака, у резерви, којима је био посао, да иду ним колоне, да им помажу ако затреба. прихвате, ако би биле потиснуте.

С овим помоћним баталионима, износио је целокупан број војника, одређених за напад, 11200.

Лаудан није одредио у напред дан, када ће се напасти на подграђе а казао је да ће ово урадити позније, и да ће дати нарочити знак, кад буде требало да се све колоне у једаред, крену напред.

Цео овај напад, био је ограничен у напред, на горњи део платоа београдског, дакле само на онај део, на коме је била Српска Варош; зато је командантима I и IV колоне заповеђено, да се ограде са својих страна са бранама (барикадама) и укупима, кад заузму овај део, ако би Турци остали у другим деловима и не би се повукли у Горњи Град.

Лаудан је у напред, забранио најстрожије, да се пљачка по вароши, а за паликуће, наредио је: да се казне смрћу, ако би их било.

Оваку заповест за ово, добио је Лаудан од самога цара, који му је казао: да Београд треба штедити и зато, што ће његове куће требати, да немачка војска презими у њима.

Но кад је све било спремљено и готово, што је за јуришање на подграђе требало, и кад је за ово јављено Лаудану, није дошла од њега никаква наредба о времену, кад ће се јуришати, нити је он давао каквог знака за ово, за подуже време после овога.

Најпре се је говорило, да се ово одгађа због ружног времена, јер је за неколико дана узастопце, падала киша сваки дан, те је било тешко ићи по каљавом и клизавом путу, и што командантима јуришних колона, треба мало више времена, док се упознају са путевима, по којима ће водити своје колоне; а после, да треба подићи још неке батерије изнова, а неке од досађаних у понечем поправити, и све, снабдети још боље са топовима, па по нешто још доградити и на траншејама и паралелама.

Али, и кад је, до 28 (17) Септембра, и све ово било готово, и кад су све батерије у велике тукле и у град и у подграђе, и кад су провале на подградском бедему, биле још пространије, опет није било никаквог знака за јуришавање.

Изгледало је, да се с овим нешто устеже, и, готово, као да се хоће сасвим да одустане од овога.

У ствари је било, да је опет дошло Лаудану до руку, једно Абди-Пашино писмо, којим је он јављао Турцима, Пожаревљанима, да ће 29 (17) да пређе Мораву, код Ћуприје, и да ће поћи Београду у помоћ са свом турском силом, те се је побојао, да га Абди-Паша не нападне с леђа, баш онда, кад он буде јуришавао на београдско подграђе, и зато је ово најпре одлагао с дана на дан, а после је баш казао, да неће никако да напада на Београд, док не сачека под Београдом Абди-Пашину војску и док њу ту не потуче, а после ће му се Турци Београђани, предати заједно с градом и можда, и без борбе.

И требало је да стигну Лаудану, баш тога истог дана, кад је он обзналио ову своју одлуку, извештаји српских драговољаца, да је Абди-Паша још у Ћуприји, да се одатле нигде и не мрда и да има ту свега 10,000 војника па и од ових да му многи напуштају барјак и беже куд који.

Ова вест, поново је обвеселила Лаудана, а кад је, у исто време још чуо, да је, 22, (11) Септембра, потучена, код Мартинешта у Влашкој, и она друга турска војска, коју је предводио сам велики везир, он се је опет одважио да нападне насилно на београдско подграђе и да га тако узме.

И сад је још страшније загрмело са свих страна око Београда, и, у град и у подграђе падао је безброј ђулади, граната и разних бомба из немачких топова, хаубица и мерзера. Оне батерије из Срема, тукле су у град.

Немци су изгубили при овоме, 1 официра и 109 војника погинулих, и 17 официра и 309 војника, рањених и 29 војника, несталих.

Међу рањене, или бар, онеспособљене војнике за даљу борбу, може у неколико, да се рачуна и сам генерал Лаудан. Он је ишао с једном јуришном колоном до самог обимног зида, београдског подграђа, и ту га је ударио један батериски коњ тако зло по једноме колену, да се није могао више да држи на коњу, те су га однели на носилима, у једну батерију у другој паралели пред Баталцамијом, одакле је после слао нужне заповести својој војсци.

Они немачки баталиони, што су ишли за четвртм, јуришном колоном, послати су, омах по заузећу Стамбол-Капије, противу Видин-Капије и против Смедеревске Капије. И они су, срећно и брзо узели и посели обе ове капије и отели су од Турака 4 топа па су се распоредили на капијама тако, да су могли да одбију све турске нападе, кад су ови ктели, после, да поврате себи ове капије.

За време борбе на подградском бедему и подграђу, Турци су били престали пуцати са града, против ових градских делова, да не би поред Немаца досађивали и својим људма, али су почели поново пуцати отуд, како су сазнали, да су Немци узели српско подграђе; по то им није много помогло и ако су пуцали тако жестоко, да су у жестини, грешили, и пуцали и против Доње Вароши, у којој су били сами Турци. и запалили је на више места.

Немци су се одмах утврдили у освојеном делу подграђа београдског са бранама и прокопима против града и против онг подградског дела, који је остао још у турској власти и ту су се држали храбро против честих турских навала и пуцања из топова са града.

Прва јуришна колона, посела је излазе према граду и део вароши од Каџана на Сави, па до Шареног Амама; друга и трећа сву варош одавде до гробља, а четврта, од гробља до Видин-Капије. (Види у плану Р, Р, Р).

Немци су добили при овоме, 3 барјака, 11 топова и 1 мерзер. Међу овим топовима био је 1 топ из времена цара Фердинанда, и 4 руска топа.

Број погинулих и рањених Турака није познат; но Немци су заробили при овоме 20 живих и здравих турских војника.

XV. Ворбе Срба и Немаца с Турцима, на Морави, на Кљичевцу и на Поречу, за време нападања Немаца на београдско подграђе (1789).

Док су се Немци приближавали Србији и Београду, и док су после опседали Београд, десила су се у Србији на Морави и на Дунаву, неколико сукоба између српских драговољаца и Турака, и између Немаца и српских драговољаца против Турака.

То су они сукоби, за које је сазнао Лаудан за време опсаде београдског подграђа, и због којих је он, оно први пут, хтео да нападне на београдско подграђе и да га узме на јуриш.

Сукоб на Морави. Први од ових сукоба, био је на Морави, 8 Септембра (28 Августа) 1789. Турци Пожареваљани, и Турци Смедеревци, хтели су да се састану на Морави на пожаревачкој страни, да се о нечем договоре. За ово је сазнао за времена, командант немачке посаде у Паланци спроћу Рима, и послао је одмах против њих, са Острова, капетана Марјана са српским драговолцима. Марјан је прешао преко Дунава 7 Септембра (27 Августа) и чекао је у згодној заседи док су се превезли преко Морава, Турци Смедеревци, а Пожареваљани

су већ били ту. Сад је изненада јуришнуо на све њих капетан Марјан са својим драговољцима, те је Смедеревце нагнао на Мораву а Пожаревљане пут Пожаревца.

Срби су убили овде, 25 Турака и двојицу су ухватили живе, и добили су једну турску лађу и 8 коња.

Сукоб на Кличевцу. Овде је сазнао Марјан, да је, једно тријестину Турака, отишло из Пожаревца у Кличевац, да тамо харају и пљачкају, те се зато, одмах по сукобу на Морави, крене на Кличевац, и тамо нападне сутра дан, 9 Септембра (29 Августа) са својим драговољцима на Турке, и убије њих 9, а све остале растера и нагна к Пожаревцу.

Освојење Пореча. Турци су још непрестано владали Дунавом у простору између Адакала и Пореча, и имали су на оба ова места, доста јаку флотилу. У Поречу само имали су 24 шајке и доста јаку месну посаду.

Немцима је требало да очисте сасвим Дунаво од Турака, бар до Адакала, и зато су се решили да нападну на Пореч и да отерају Турке из њега.

Зато су прво, посели са 4 ескадрона коњице и са 2 компаније пешака, леву обалу Дунава код Оршаве и Жупанека, хотећи тиме да спрече турску флотилу у Адакалу, да не иде у помоћ турској флотили у Поречу, а затим су посели, с другим одељењима своје војске, дунавску обалу на брзаку код Казана, и на брзаку код Излаза, те су тако одсекли Пореч с обе његове стране на води.

Једно одељење немачке војске од 6 компанија пешака и 4 компаније српских драговољаца, прешло је, ноћу, између 15 (4) и 16 (5) Септембра, у Србију, и упутило се је сувим, право на Пореч.

Друга нека одељена војске, почела су у исто време, крстарити левом обалом Дунава према Поречу.

Турци извезу због овога, своју флотилу, на горњи крај Пореча, и избаце на леву дунавску обалу против Немаца, нешто своје војске.

Немци потисну брзо, ове Турке натраг у Пореч и покваре им при овоме, једну њихову шајку.

Немци су извезли сад, неколико својих топова на обалу Дунава спроћу Пореча, те турска флотила напусти због овога, Пореч, и пође Дунавом низ воду, грабећи да се докопа Адакала. Но у Рибници, изађе им у сукоб, са својим драговољцима, поручик Терзић и сузбије их натраг у Пореч.

Но сад је тек било и Турцима у Поречу и њиховој флотили, зло, од оних немачких топова на дунавској обали, и они пођу поново, да беже са флотилом у Адакале, па ма како било.

Срби и Немци сусрели су опет ову турску флотилу и потопили су јој једну шајку, али су се остале пробиле и кроз њих и кроз Немце на Казану и приспеле су срећно у Адакале и ако су претрпеле на путу доста штете у људима.

Нешто турске војске, што је још било заостало у Поречу, докопало се је планине странпутицама, тежећи да се докопа или Адакала или Фетислама или на послетку, чак и саме Крајине, ако узмогне.

Неки део немачке војске и српских драговољаца заузео је и посео Пореч, а сви остали српски драговољци и нешто немачких војника, надђло се је у потеру за овим Турцима, с којима је био и командант Пореча Мустафа-Паша. Турци ови, крили су се дуго по планинама и пробиле су се дубоко у Крајину. 10 Октобра (29 Септембра) чују Срби, да је Мустафа-Паша у Уровици? — (Urovița), и пођу тамо, но ту напусти Муста-Пашу, неки број његових војника и разбегне се куд који, а он умакне

са осталима у Купузиште (?) (Korusciza); ал га српски драговољци и ту стигну и нападну 15 (4 Октобра) и убију и њега и 13 његових војника и 6 њих заробе.

У сукобу с Турцима око Пореча, одликовали су се особито: поручик Терзић, мајор Миховац и капетани: Брановачки и Ковачица.

У самом Поречу, нашли су Немци, 3000 врећа брашна, око 1000 акова ракије и много посуђа, а у сукобу на Купузишту, добили су 15 турских коња.

XVI Опсада београдског (горњег) града. Предаја Београда (1789).

Немци су се журили, да се користе, колико се више може, забуном Турака са губитка српског подграђа, те су зато, истог још дана, 30 (19) Септембра у вече, почели опсађивати уредно, горњи београдски град.

За осигурање од турских испада из града и из Доње Вароши, и против упадања у српско подграђе, Немци су наместили спрам Доње Вароши два баталиона пешака, и два баталиона на гробљу, гди је сад доношен и смештан опсадни материјал; један баталион код српске цркве и један на Сави код Шабачке капије, и испред ових свугде, јаке, пешачке и коњичке патроле.

Била је лепа ноћ са дивном месечином, кад су три оделења немачке војске, по 50 војника у сваком, изишли на Калемегдан и полегали на земљу, да заклањају и чувају раденике који ће копати иза њих прву паралелу. За овима су изишли сапери, те обележили прву паралелу (R, Q) за 80 хвати далеко од ивице градског, прикривеног пута и у такој дужини, да је обухватила цео онај градски фронт што је окренут к Српској Вароши. На послетку, изишли су 2000 раденика, Срба из прека, који су почели одмах да копају паралелу.

Турци су осули сад из града и са прикривеног пута, жестоку картечну ватру против раденика и навалили су из Доње Вароши на десно њихово крило и потисли су тако назад у варош и њих и војнике који су их чували.

Раденици су били оставили у започетој паралели сав свој алат, и Турци су га покупили и однели.

Снабдевши се са новим адатом, изишли су раденици поново на посао заједно са својим заштитама, али су их Турци поново напали и опет потисли.

Ово се је понављало овако, четири пута, у трајању ове ноћи.

Но сву ноћ, стајали су иза раденика у Вароши, гренадири, који су их прихватили па после поново изгнани на посао, заједно са заштитама, те су тако раденици, изгубивши до 60 својих погинулих другова, ископали те ноћи паралелу, у дужину за 480 корака и саставили је са варошким улицама позади, са укопаним путевима.

Да би се осигурали од турских напада с десне стране из Доње Вароши, Немци су, сутра дан, 1 Октобра (20 Септембра), обноћ, продужили ову паралелу за 140 корака даље у десну страну и саградили су на крају ње редут R.

Сутра дан, 2 Октобра (21 Септембра) обдан, радило је на овој паралели око 1500 раденика; проширивали су, дотеривали и поправљали паралелу и градили су у њој или иза ње, разне батерије, док су, других 1500 раденика, кварили и рушили куће, које су биле одмах иза прве паралеле, јер су Турци, пуцали непрестано на њих, хотећи да их запале, да би пожар у овакој близини помео и раденике и војску која је пролазила туда непрестано.

Истог овог дана пред вече и преко ноћ, продужили су Немци ову паралелу и на левом њеном крају, и спустили су је чак до Шабачке Капије доле на Сави.

До сад су свршили Немци у овој паралели и неколико батерија (T) и имали су у њима 4, шесетфунтовна

мерзера, 8, седмофунтовне и 4, десетфунтовне хаубице и 16 топова, двајесичетири и осамнајесфунташа.

Но батерије ове и топови у њима, закрчили су пут у паралели и спречили пролаз по њој тако, да су Немци морали због тога, да ископају иза паралеле, засебан укопан пут са једнога краја паралеле до на други њен крај.

Сем овога, Немци су, ове ноћи и сутра дан, 3 Октобра (22 Септембра) обдан и обноћ, саградили у овој паралели, још четири батерије, и то, једну на левом крилу паралеле за 1 дванајестфунтовни топ, и једну десетофунтову хаубицу, против градске, Шабачке Капије; једну десно од ове, за 4, десетфунтове хаубице, против нападнутог градског фронта; једну, иза паралеле у средини, за 4, шесфунтовна, и 8, тријесфунтовна мерзера; и једну на десном крају паралеле, испод редута R, за 2 тријесфунтовна и 4, десетфунтовна мерзера, против градске Видин-капије и Смедеревске Капије.

За све ово време, и сутра дан, 4 Октобра (23 Септембра), Немци су доносили и слагали иза паралеле, разне материјале, корпе и фашине, који су им требали за укопане путове по којима ће ићи даље у напред и ближе граду.

У исто време донели су и наместили и у све пове, своје батерије, топове, хаубице и мерзере.

Уочи 7 Октобра (25 Септембра), почели су Немци да граде и да копају са 300 сапера и 1200 раденика, Срба, три анроше, и то две, према врховима градских бастiona, и једну према врху равелина, и дошли су са њима на 50 корака близу ивице прикривеног, градског пута, и ту су ископали за тим, другу паралелу W, W, W.

И све је ово било готово 7 Октобра (26 Септембра) у вече.

Сем овога, што је урађено према граду, на српској страни, саградили су Немци, у ово време, (5 и 6 Октобра

24 и 25 Сентембра) на другој страни, на оном војеном острову испод града, велику батерију 5, и наместили су у њу 5, двајесфунтовна и 3, осамнајесфунтовна топа, 5, десетфунтовне хаубице, и 2 десетфунтовна и 2 тријесфунтовна мерзера.

За све ово време, водиле су се, између Немаца и Турака, доста живе борбе и пуцало се је на обема странама из пушака и из топова.

Кад су оно, одбијени они први напади Турака на Немце, из Доње Вароши, и кад су Немци саградили после, прву паралелу, Турци су осули жестоку топовску ватру на Српску Варош, док су други из Доње Вароши, пупали из пушака и досађивали Немцима доста осетно. Вешти стрелци турски, пели су се на дрвеће, на оцаке кућа и на друге узвишене и високе предмете, и отуд су пуцали на Немце доста успешно.

И Немци су пуцали доста живо и бранили су се од Турака, али на њиховим батеријама, сем оних на ушћу Саве, имало је још увек, све нешто да се још додаје, поправља и дотерује, те се зато још нису могли да мере с Турцима и ако је и од немачких батерија, горело у граду на два места.

Но код свега овога, Лаудан је, још 1 Октобра (20 Септембра), позвао команданта Београда Осман-Пашу, на предају, разлажући му, како је за бадава, да се и даље брани, кад му је отето српско подграђе, кад му Абди-Папа, не може никако доћи у помоћ и кад је потучена и она турска војска у Влашкој, којом је командовао сам велики везир, обећавајући му, да ће га по предаји, пустити да се сели гди хоће са својом градском посадом и са свим приватним, турским, покретним иметком.

Папа је одговорио на ово брзо, и то, да неће да се предаје. Он је најпре, са неком горчином, пребацивао Лаудану, што је започео рат, без оног предходног одказа

уговореног примирја на 10 дана, а после га је уверавао, са доста поноса, да има у граду хране, за још једну годину дана и да се нада и Абди-Паши скоро, подсећајући га заједљиво, на губитке, које је претрпио при освајању српског подграђа.

Ово је било у оно време, кад су Немци имали пред градом само прву своју паралелу, и паша београдски да да већу вредност овоме своме одговору, наредио је, те су Турци испали из града одмах за овим, и напали на Немце у првој, њиховој паралели.

Па и сад су, поред Турака из града, напали на Немце и Турци из Доње Вароши, који су дошли на 30 корака близу немачких гренадира, који су чували ратнике, и ту су заузели и посели једну кућу, па из ње тукли Немце, те су гренадири, после доста муке и после правог јуриша на кућу, успели, да истерају Турке из куће и да их потисну даље у Доњу Варош.

Турци су сад тек, развили на градском бедему, првен — крвав, — барјак у знак крви и да сад тек мисле да се бију као што треба, а на најближем делу бедема, набили су на колац главу, некаквог немачког војника, да покажу овим ваљда, и осталима, шта их чека.

Али су у ово време, како смо видели, и Немци имали у својој првој паралели, неколико готових батерија и почели су да пуцају из њих на прикривен, градски пут, те им је ово олакшало знатно опсадне послове а и Турке мало умерило у дрскости њиховој.

Но сад баш, доведе Абди-Паша поново, у неприлику генерала Лаудана. Овај турски генерал, страшан Лаудану, више по гласу, нег по каквим делима његовим, био је пребацио њ ово време, око 2000 својих коњаника преко Мораве, и ови су, пошавши даље београдским друмом, ухватили једнога немачког официра и 4 хусара, те

Лаудан замисли у овоме одељењу Турака, Абди-Пашу и сву његову војску, и зато пошље одма 34 баталиона пешоте и 60 ескадрона коњице, њему у сукоб, а за борбу на Београду задржи само 28 баталиона пешака и 22 ескадрона коњице.

Немци су због овога, утврдили одмах с великим једним утврђењем, онај вис, Бајтину, што је на путу између Јемеклука и Јевђенијеве линије, и посели су га са нешто мало војске али су наместили у њега 18 својих топова.

Исто тако, почети су да се оправљају сад одмах, и они делови Јевђенијеве линије, који су били мало слабији и који су мало више били опали, и начињени су на излазима ове линије, редути и флеше за обрану ових, а и нов пут са Врачара на савски, мостови опкоп на Дедини.

По срећи, нису због овога никако прекидани опсадни послови против Београда, а како су сад биле готове потпуно и све немачке батерије, Немци су почели сад да пуцају на град из 98 својих топова, које из прве паралеле, које из Срема са савске обале, и са онога острова на Дунаву.

Турци су одговарали на ово из својих топова, ал не дуго; с почетка је била и њихова ватра силна и јака, ал је брзо за тим почела да малаксава, што је био знак, да су и топови турски трпели много од немачке, артилериске ватре, јер су им на послетку, радили још само мерзери.

У ово време, дошла су к Немцима, два Јеврејина из Доње Вароши, и молили су, да им се допусти, да се иселе из Београда. Немци су им ово допустили и они су отишли из Београда 6 Октобра (25 Септембра) неки у Срем, а неки у Банат, ал су и Немци сад, знали из овога, да у Београду не стоји најбоље са храном, и зато су отпочели сад пуцати на град са још више жестине, и поделили су своје батерије и топове тако, да су једни

пуцали само против турских топова и њих кварили, други само против градских бедема и топарница и ове рушили и ронили, док су неки тукли само, на прикривен, градски пут и разгонили посаду са њега; неки су на послетку, тукли само у унутрашњост града те убијали градску посаду и рушили и палили куће и зграде у граду.

У сред овог и оваког стања, угледао се је од једном и изненадно, један јаничар, с белим барјаком у руци, који је ишао из града и тражио да говори с Немцима. Одмах је дат знак, те су се сви топови ућутали. Ал ћутање ово није трајало дуго. Лаудан је наредио те су сви топови загурвали поново, како је чуо, да Осман-Паша тражи примирје на 15 дана, да би за то време, изискао упуте од Абди-Паше, шта ће да ради? а јаничару је казао, да причека за одговор до сутра.

И ватра је топовска беснила цео дан и целу ноћ, док Немци нису дошли те ноћи са другом паралелом до под сами град.

Сутра дан, 7 Октобра (26 Септембра) 1789, буктио је у граду јак пожар; и пашин конак горео је у бесном пламену; ни један турски топ, није се више чуо, а прикривен, градски пут, био је засут немачким бомбама и турским лешевима.

У 9 сати пре подне, ућутали су се и сви немачки топови,

Лаудан је послао одговор Осман-Паши и јавио му је, да не пристаје на примирје ни на 15 сати; него му даје 6 сати мира, да се зато време промисли, и да му после тога преда град, а он, нек се сели куд хоће; или ако то не уради, онда нек чека док Немци узму град на силу, па онда, шта га снађе, нек му то и буде.

На ово је одговорио Осман одмах, да пристаје на предају, а у 3 сата по подне послао је три своја великаша, да уговарају о предаји, према пројекту за уговор

о предаји, који је он саставио и који су ови Турци до-
нели собом.

И Лаудан је послао одмах у град, три своја офи-
цира, као таоце и јамце, да ће се чувати мир за време
преговарања о предаји.

Преговори су трајали до мркле ноћи тога дана, и
продужени су и сутра дан, а завршени су и свршени тек
око подне, 8 Октобра (27 Септембра) 1789 г.

Многе тачке Осман-Пашинога пројекта, Лаудан није
примио и изменио их је како му се је ктелo, а Осман је
пристао на све ово и потписао је уговор о предаји истога
дана, пред вече.

Уговор Османов у пројекту и како га је он пред-
ложио, с изменама Лаудановим на које је и Осман пристао,
гласио је овако¹.

1.

Зато, што је провиђењу Свемогућега било угодно,
да нареди још у превечности својој, да се Београд преда,
— неће смети сад, нико, од царско краљевске војске,
да се меша при предаји царске хране и ратне спреме,
међу наше, нити да иште што год од њихова оружја,
или да кога год, па био он који му драго — велики ил
мали — узнемирује захтевом, да му овај да своје оружје.

Одлука Лауданова. И ако гарнизон београдски није
заслужио, да му допустим и дам часну и слободну се-
лидбу, кад је упорно одбио прву моју понуду о предаји,
омах по освојењу подграђа, ја пристајем и преко овога,

¹ Уговор овај штампан је до сада, два пута на српском
језику. Први пут у Летопису 1851 год. (стр. 55) а други
пут у г. Драгашевићевој Стилистици од 1875 год. (II. стр. 95).
Ми га овде истављамо по трећи пут, у своме преводу, јер му
је овде место, а и због потпуности приче о Београду из
овога доба.

2.

3

Digitized by Google

Одлука Лауданова. Гари се са својим фамилијама и својим — Адакале, — и даће му се одредиће се и по колико ће места, гди ће се конаковити, или ће ићи пешице, а на коњу с лађама. О лебу и о води, гди вољној мери. Даће се и доволнути о безбедности на путу, зато у Београду четири своја емство, за нашу пратњу док

4

За јеспане и за ствари, за стоке, за децу и за сироте у и т. п. да ће се коњи и кола

Одлука Лауданова. Ово која је пред овом; но треба душа, које ће се селити, да би потребан број лађа.

5.

Храна појединих тргова може да понесе одмах, а тада да се препрода без да им се о

Одлука Лауданова. Прида се оставе овде нарочити доцније распродаду.

6

Јеврејима и српским хришћанима и свакоме посебно, неће се тајно ни јавно, на путу и пр

Одлука Лауданова. Права и о безбедности.

7.

Ако се ма ко, јави сад, са буд каквом тражбином, неће се ни саслушавати за овај мах.

Одговор Лауданов. Прима се :

8.

Они српски хришћански поданици, који су, још из раније, примили мухамеданску веру, неће се задржавати.

Одлука Лауданова. Хришћански поданици, који хоће да се селе с Турцима по својој драгој вољи, неће се задржавати ; тако исто неће се задржавати ни они хришћани, који су примили мухамеданску веру и за ове нико неће ни да разбира.

8.

Заробљеници из овога рата, који се налазе код Турака или код Немаца, измењаће се.

Одлука Лауданова. Сви бегунци и сви заробљеници издаће се савесно. О промени не треба ни говорити.

10.

Кад се у име Бога, пође на пут, прелазиће се дневно по 4 до 5 сати, а преноћиваће се тамо где има доста воде и сена.

Одлука Лауданова. Дневни маршеви одређиваће се тако, да их војска може да пређе без великог заморавања.

11.

Ако се прими овај уговор, онда, да се стави на располагање потребан број коња и кола и да се јави за колико ће дана ови бити готови и спремни као и гди ће боравити за то време царско краљевске, а гди, наше трупе.

Одлука Лауданова. Кад се буде знало, колико ће требати лађа, јавиће се, кад ће бити готове, и тада ће се одредити и дан поласка.

12.

Хришћанима, који хоће да се селе с нама, неће се ово закраћивати.

Одговор Лауданов. Уређено је већ тачком 8, овога уговора.

13.

Да се неби ко, од царско краљевске војске, или иначе други ко, усудно, да уђе у око, гди се буду бавиле мусулманске жене, Ваше ће господство издати строге и пуноважне заповести.

Одлука Лауданова. Разуме се по себи, и не треба, никаквих других заповести, мимо овога уговора, пошто га ја потпишем. Међутим овде се одређује и уговара нарочито да београдски гарнизон изрази код команданта Нове Оршаве (Адакала) дозволу, да наше лађе, кад се испразне, могу слободно да пристану на дунавску обалу код Оршаве или на друго које место, које им буде угодно; да се ту чувају, па да се врате или одмах, или доцније, и да им турске шајке или други ко, не сметају никако ни у чему.

Како је Осман-Паша примио и потписао овај уговор, извели су Немци неколико баталиона своје војске на Калемегдан и посели су с њима градске капије и градску гласију.

Сутра дан, 9 Октобра (28 Септембра) 1789, предали су Турци Немцима уредно, град и све државно турско имање у њему, и изишли су из града кроз Смедеревску Капију и улогорили су се крај Дунава, а Немци су ушли у град и посели су га својом војском.

Команду над градом примио од Осман-Паше, граф Валис, син маршала Валиса, који је 1739 г. предао Београд везиру Мехмед-Паши, оц

Турака је било у ово време, у Београду, 11.828 душа, и то : 4883 наоружаних Турака пешака, 1080 коњаника, 682 болесника и рањеника, 2513 жена и 2670 деце.

Паша београдски, Осман, изишао је из града 10 Октобра (29 Септембра), и настанио се је код осталих Турака на Дунаву. Пред свој излазак из града, послао је Лаудану на дар, свога хата, белца, окићеног свог у дају сребро и у злато.

А Лаудан је дао Паши, писмено уверење, да је бранио Београд храбро и одважно и како се приличи само добром и ваљаном војнику, и да га је држао, докле год се је могло. Осман-Паша је требао с овим да оправда пре-Београда пред турским диваном.

Други дан по заузећу Београда 11 Октобра (30 Септембра), било је свечано благодарење у славу заузећа Београда. Војска немачка, била је сва у паради и пуцала је из пушака и из свију топова. Позвани су били и многи Турци, те су и они били при овој свечаности.

У подне био је Осман-Паша, код Лаудана на ручку, за који су три турска куvara спремили 40 разних јела.

Док се је Осман гостио у Лаудановом чадору, његова се је свита частила на пољу око чадора ; Турци су ови седели на ледини са прекрштеним ногама, и по неколико њих, узели су преда се по једно јело у које су умакали прстића и слаткога појели.

Турци су исплатили овога дана, магистрату земунском, 60000 гроша, што су Турци, Београђани, дуговали појединим Земунцима, и ако је било утврђено уговором о предаји, да се оваке тражбине неће за сад на примати.

Одмах по заузећу Београда и по излазу Турака из града, дошли су у Београд, грчки владика, коме је допуштено да може да служи службу Божију по своме обичају, и многи Грци а и сви они Јевреји што су се пре ноки дан, били иселили из Београда.

Турци су испраћени из Београда, Дунавом на лађама у Текију и у Адакале, 14 (3) Октобра; турски коњаници јахали су дуж обале дунавске.

У пратњи ових Турака, било је: 2 баталиона немачких пешака и 3 дивизиона хусара, који су се бринули о безбедности Турака на путу.

Немци су изгубили при нападању на горњи град, 11 виших и нижих официра и 289 војника, погинулих, и 28 виших и нижих официра, међ којима је био и драговољачки капетан Петровић, и 732 војника, рањених, и 45 војника, несталих.

С оним војницима и официрима, које су изгубили при освојењу српског подграђа, целокупан губитак Немаца, при свима њиховим нападима на Београд, износио је: 12 официра и 398 војника, погинулих, и 45 официра и 1041 војник, рањених, и 74 војника, несталих.

А добили су на Београду: 351 топ од туча, 10 гвоздених топова, 34 мерзера од туча, 50 топова на турским шајкама, свега дакле 445 разних топовских грла.

Са онима опет, које су добили при освојењу српског подграђа, износи цео добитак у топовима 457 грла.

Уз ово су добили Немци још: 6000 цената барута, 25000 цената олова, много ђулади, разног калибра, 20 шајака и 43 разних других лађа.

У ово време, имао је Београд своја два лепа споменика. Један је био, она табла на Стамбол-Капији, на којој је било написано, да је султан Махмуд, оснивалац царства, поново утврдио и довршио Београд 1751 год. а други, надгробни споменик везира Ибрајим-Паше, који је 1699 год. закључио с Немцима, карловачки уговор о миру, по коме је тада, добила Турска од Немаца Београд, опет у своју власт.

Овај други споменик, био је горотасан монумент, 6 и 7 корака, у квадрату велик, од угаситог мермера,

који је првобитно био бео, и имао је, по турском начину пупчасто изрезане, многе, алегориске фигуре, руже и разне друге украсе.

• Оба ова споменика однео је генерал Лаудан, на своје добро у Хадерсдорф.

Кад је генерал Лаудан, позније умрло, начинили су му од овог дугог турског споменика, надгробни спомен и исписали су на њему, разне натписе, који се тичу његовог живота.

Оба ова споменика могу се да виде и данас. у Лаудановој турској башти. на његовом добру у Хадерсдорфу а о натписима на њима, може се да чита у *Fundgruben des Orients. V Bet. Sect. 330.*

Шта је још Лаудан, и шта су још Немци однели из Београда, не могасмо наћи нигде записано.

Турски губитци, за време одбране Београда, нису познати тачно ; има бележака, о некаквих 1300 погинулих и 1000 рањених, али је све ово непоуздано. Но доста, да је било у Београду и у вароши а и у граду, кад су их Немци узели, много турских лешева по улицама, у кућама и у баштама, и по разним крајевима и буџацима, гди су били већ почели да труле и да се распадају, и раденици, Срби, имали су сад, силу посла, док су их све покупили и укопали.

Овако је, после опсаде, која је трајала свега 20 дана, прешао Београд опет, у немачку власт, те се је без мало, после 50 година¹ опет развила на њему, немачка застава.

Немци су одмах настали да улепшавају Београд и да га дотерују по јевропском начину. Одмах су почели да

¹ Од 27 Маја 1740 год. као од дана, кад су Турци примили од Немаца Београд, и посели га са својом војском. износи : 48 година, 4 месеца и 9 дана, а од дана, кад су га добили Турци од Немаца по уговору, а то је од 27 Августа 1739 год. било би, 49 година, 1 месец и 9 дана.

исправљају сокаке и да уравњују ровове и бране по улицама у вароши, на Калемегдану и код Баталцамије, да га чисте на свима странама и да оправљају на граду, све што је било укварено и оштећено за време опсаде.

Разуме се, да су и мештани Срби, имали при овоме, доста посла.

За лакили саобраћај са Земуну и са Сремом у опште, Немци су направили одмах на Сави, близу ушћа ове реке у Дунав, пловећи мост.

Немачка војска, сместила се је у две велике касарне и у градске казамате, а и Лаудан је преместио свој главни стан с Врачара, у београдско подграђе..

Хришћани православне вере, имали су већ у Београду, своју цркву, те је сад, још и за цркву кришћана Католика, изброта она велика цамија, близу главне страже, која као да је и била негда, какав манастир, јер има одмах до ње, велико здање с многим ћелијама кога је распоред, много сличан распореду зграда, у којима живе калуђери.

Цамија је ова освећена, покрштена и преобраћена у католичку цркву, 24 (13) Децембра 1789 год. те је о Божићу, 25 (14) Децембра, служила у њој служба Божја у 8, у 9, и у 10 сати пре подне.

Звона за ову цркву донесена су из францисканерског манастира, из Будима.

XVII, Догађаји у Србији 1789 год. по заузећу Београда.

Смедерево. Одмах по потпису уговора о предаји Београда, 9 Октобра, (28 Септембра), онога дана, кад је немачка војска ушла у београдски град и кад га је посела, Лаудан је послао своје веснике, Абди-Паши у Ћуприји, и Турцима у Смедереву, да им јаве, да је Београд пао и

да понуде у исто време Турке Смедеревце, да му се предаду, под истим условима, како му се је предао Београд.

Турцима у Смедереву, било је лако, појмити, да не могу никојим начином изићи на крај и мерити се са силом, којој је подлегао Београд, и зато се, после саветовања, која су трајала пуна два дана, изјасне 11 Октобра (30 Септембра) да хоће да се предаду.

Немци су послали одмах српске драговољце и нешто своје војске и ови су посели Смедерево 14 (3) Октобра, а Турци, Смедеревци, прешли су у Ковин и ту су пристали 15 (4 Окт.) уз Турке Београђане и с њима заједно отишли у Текију.

У Смедереву је било у ово време од Турака, до 300 душа

Немци су нашли у Смедереву 14, омањих топова, 25 буради, и 16 сандука, барута.

У Смедерево се је доселио одмах командант драговољаца Михаљевић, са својим штабом.

Пожаревац. Турци Пожаревањани, како су чули да су се Турци, Смедеревци, решили да предаду Немцима Смедерево, напустили су Пожаревац и повукли су се хитно, 11 Октобра (30 Септембра), у Руприју.

Адакале и Фетислам (Кладово).

На рапорт генерала Лаудана, о освојењу Београда, одговорио је цар Лаудану с пуно хвале и признања, пославши му звезду ордена Марије Терезије, у брилијантима, с изјавом, да је, сем њега, неће имати нико други.

У исто време, изјавио је цар Лаудану, како су сад већ бољи изгледи за добар и повољан мир, али, да би ови били и још бољи, кад би се могло да узме још и Адакале и кад би тако цео Дунав до Тимока, био у немачкој власти.

Адакале је доста јак град, испод Оршаве, на сред Дунава, те му се не може да приђе лако, наблизо, а има овде јаке казамате, којима не могу да науде никакви

топови, те га због тога, није лако ни бити ни освојити. Немци га зову *Нова Оршава* *Neu Orsawa* а и *Каролина*, по имену цара. Карла VI, за чије је владе саграђен као што су звали онај градић *Кастел*, на српској страни *Јелисаветин Град*, по имену његове жене, царице Јелисавете.

Лаудан, да би одговорио царевој жељи, упутио је одмах у Оршаву, колико му је требало војске, па се је, и сам кренуо тамо 27. 16 Октобра, пошто је испратио Дунавом, на лађама, опадне материјале, а и све друго, што ће му требати при нападању на Адакале.

Како је Лаудан стигао у Оршаву 1. Новембра 21 Октобра, затекао је распоређену немачку војску на левој дунавској обали и три топове батерије: једну на десном крилу са 4 мерзера, другу у Берчерови код Турмула, са 12 топова и 4 хаубице и трећу даље од ове са 8 тешких топова.

Паша који је био командант у Адакалу и у исто време и заповедник и старешина и у градићу *Кастелу*, како је опазио да се Немци спремају да нападну на Адакале, затражио је примирје који би трајао до 5. Новембра 21 Октобра јер ће до тога дана стиги у Тенду они Турци што се селе из Београда и из Смедерева, а Немци су пристали на ово.

Из селу Турана у Адакалу био је доста турских војска и у граду Фетисламу Такаово на српској страни а ту се је бавио са сада и видљивим сарањем Јусуф-Паша са са 8000 које пешака које коњаника и био је у веога са Адакалом и тога да му помогне, али то, би устребљено.

Е Лаудан је зато правилим одлучио да неће ићи на Адакалу никаквог успеха док не дође Турци у Фетисламу те је зато наредио да се не ради ништа на Адакалу док се не дође Фетисламу и не отера одатле Јусуф-Паша.

да понуде у исто време Турке Смедеревце, да му се предаду, под истим условима, како му се је предао Београд.

Турцима у Смедереву, било је лако, појмити, да не могу никојим начином изићи на крај и мерити се са силом, којој је подлегао Београд, и зато се, после саветовања, која су трајала пуна два дана, изјасне 11 Октобра (30 Септембра) да хоће да се предаду.

Немци су послали одмах српске драговољце и нешто своје војске и ови су посели Смедерево 14 (3) Октобра, а Турци, Смедеревци, прешли су у Ковин и ту су пристали 15 (4 Окт.) уз Турке Београђане и с њима заједно отишли у Текију.

У Смедереву је било у ово време од Турака, до 300 душа

Немци су нашли у Смедереву 14, омањих топова, 25 буради, и 16 сандука, барута.

У Смедерево се је доселио одмах командант драговољаца Михаљевић, са својим штабом.

Пожаревац. Турци Пожарељани, како су чули да су се Турци, Смедеревци, решили да предаду Немцима Смедерево, напустили су Пожаревац и повукли су се хитно, 11 Октобра (30 Септембра), у Ћуприју.

Адакале и Фетислам (Кладово).

На рапорт генерала Лаудана, о освојењу Београда, одговорио је цар Лаудану с пуно хвале и признања, пославши му звезду ордена Марије Терезије, у брилијантима, с изјавом, да је, сем њега, неће имати нико други.

У исто време, изјавио је цар Лаудану, како су сад већ бољи изгledi за добар и повољан мир, али, да би ови били и још бољи, кад би се могло да узме још и Адакале и кад би тако цео Дунав до Тимока, био у немачкој власти.

Адакале је доста јак град, испод Оршаве, на сред Дунава, те му се не може да приђе лако, наблизо, а има одвећ јаке казамате, којима не могу да науде никакви